VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS

ISTORIJOS KATEDRA

Ugnė Marija Andrijauskaitė

AUŠRININKŲ ORGANIZACIJA 1910-1938 m.

Magistro baigiamasis darbas

Lietuvos istorijos studijų programa, valstybinis kodas 621V21002

Istorijos studijų kryptis

Vadovas: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius_____ _____

(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta: prof. dr. Ineta Dabašinskienė_____ _____

(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2013

Turinys

Santrauka....1
Summary....2
Įvadas....3
1. Aušrininkų ideologija....10
1. 1. Organizacijos principų raida....10
1. 2. Aušrininkų politinės ir socialinės nuostatos....13
1. 3. Aušrininkų požiūris į „organizuotą religiją“....16
1. 4. Sveikata ir kūno kultūra....17
1. 5. Moterų klausimas....18
2. Aušrininkų santykiai su kitomis organizacijomis ir partijomis....24
2. 1 Šventoji ir Šviesioji Lietuva: ateitininkai, dvasininkija ir aušrininkai....24
2. 2. Bolševikų pastangos skaidyti aušrininkų organizaciją....29
2. 3. Aušrininkų ryšiai su politinėmis partijomis....31
2. 4. Aušrininkai ir socialistinės jaunuomenės „Draugo“ sąjunga....37
3. Aušrininkų spauda, skaitiniai ir biblioteka....39
3. 1. „Aušrinės“ leidimas....39
3. 2. Kiti aušrininkų leidiniai....42
3. 3. Aušrininkų knygynas ir skaitiniai....43
4. Aušrininkų organizacijos veikla. 46
4.1. Tiltai į liaudį: organizacija 1910-1918 m....46
4. 2. Parlamentinė Lietuva ir aušrininkų organizacija 1918-1926 m. 50
4. 2. 1. Organizacijos įsitvirtinimas ir veikla Marijampolėje....50
4. 2. 2. Aušrininkų kuopos kituose miestuose....53
4. 2. 3. Aušrininkų konferencijos, kongresai ir kiti bendri renginiai....56
4. 3. Organizacija po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo....62
4. 4. Aušrininkai Universitete 1926-1938 m.: klestėjimas, silpimas ir organizuotos aušrininkų veiklos pabaiga....65
Išvados....71
Šaltinių sąrašas....73
Literatūros sąrašas....74
Priedų sąrašas....77
Priedas Nr. 1....78
Priedas Nr. 2....80
Priedas Nr. 3....81
Priedas Nr. 4....82

Santrauka

Šio darbo objektas – pirmoji Lietuvos jaunimo – aušrininkų organizacija. Aušrininkai būrėsi aplink „Aušrinės“ žurnalą, kuriame buvo spausdinama kairiųjų rašytojų ir poetų kūryba, straipsniai visuomenės, politikos, teisės, istorijos, ekonomikos temomis, taip pat pranešimai apie organizacijos veiklą Lietuvos miestuose, miesteliuose ir mokyklose. Darbo chronologinės ribos – 1910-1938 m. - nuo organizacijos įkūrimo iki paskutinės legalios – Vytauto Didžiojo universiteto studentų socialistų aušrininkų draugijos – veiklos pabaigos. Darbe buvo keltas tikslas ištirti aušrininkų organizaciją ir jos istoriją.

Tyrimui buvo naudotas aprašomasis-analitinis bei sintezės metodas. Darbą sudaro 4 skyriai, tačiau visą tyrimą galima išskirti į dvi funkcines dalis. Pirmojoje dalyje (1-3 skyriai) išsamiai analizuojama aušrininkų organizacijos ideologija, santykiai su kitomis jaunimo organizacijomis bei politinėmis partijomis, žurnalo „Aušrinė“ leidimas. Antrojoje dalyje (4-ame skyriuje „Aušrininkų veikla“) organizacijos veikimas buvo periodizuotas ir nagrinėta pavienių skyrių, Lietuvos Universiteto Studentų socialistų aušrininkų draugijos bei bendra visos Lietuvos aušrininkų veikla.

Atlikus aušrininkų ideologijos tyrimą paaiškėjo, jog organizacija, įsteigta kaip apolitiška švietimo ir jaunimo vienijimo organizacija, nuolatos keitėsi – pakrypo politine, socialistine linkme, palaikė laisvamanybės bei individualizmo idėjas. Apie 1925 m. aušrininkų organizacijoje ėmė ryškėti radikalus socialistų revoliucionierių maksimalistų sparnas, domėtasi anarchizmu. Aušrininkai stengėsi kovoti su dvasininkijos įtaka mokyklose, bendradarbiauti su profesinėmis sąjungomis, valstietija, organizuoti mitingus, taip pat šviesti jaunimą, rengti viešas paskaitas.

Aušrininkai dėl savo laisvamaniškų idėjų nuo pat įsikūrimo konfliktavo su dvasininkija ir ateitininkų organizacija; dėl marksizmo kritikos bei pasisakymo už laisvąjį socializmą, aušrininkai nesutarė su bolševikais, kurie mėgino suskaidyti aušrininkų organizaciją. Glaudžius santykius aušrininkai palaikė su socialistine jaunimo „Draugo“ sąjunga (vėliau - „Mūsų draugas“). Nors aušrininkai savo veiklos nesiejo nė su viena Lietuvos politine partija, kai kurie aušrininkų organizacijos nariai buvo artimi su įvairiomis eseriškomis partijomis bei organizacijomis.

Nuo 1920 m. Lietuvos Universitete veikę su bendra Studentų Socialistų draugija, aušrininkai 1926 m. įsteigė savą Studentų socialistų aušrininkų draugiją. Pasinaudodama universiteto autonomija, draugija universiteto ribose galėjo veikti beveik nevaržoma. Draugija švietė studentus ir kauniečius socialistinėmis, o vėliau ir anarchistinėmis temomis, dirbo su profesinėmis sąjungomis, organizavo šelpiamąją veiklą, rėmė politinius kalinius (tarp jų ir aušrininkus). Dėl pasikartojančių kratų, areštų ir aktyviausių aušrininkų įkalinimo, nuo 1936 m. rudens semestro draugijos veikla nutrūko, užbaigdama aušrininkų veiklą legaliose organizacijose. Organizacija likviduota 1938 m.

Aušrininkai organization 1910-1938

Summary

The main object of this work is the first Lithuanian youth organization *Aušrininkai*. *Aušrininkai* were united by the magazine „Aušrinė“, which published poetry and essays of leftist writers as well as articles on society, politics, law, history and economy. In the magazine there also was published reports on *aušrininkai* and their activities in different places. This work covers the history of *aušrininkai* from their foundation in 1910 untill 1938, when the organization was closed. The aim of the work was to examine the organization and its history.

The work is divided into 4 chapters, but the whole research can be divided into two functional parts. In the first part (Chapters 1-3) the ideology of *aušrininkai* and their relations with other youth organizations and political parties were analyzed as well as publishing of their magazine „Aušrinė“. In the second part (Chapter 4) the history of *aušrininkai* was periodised and the activities of the organization were studied.

This research showed that *aušrininkai* were established as apolitic youth organization which had an aim to unite all the young people. However, during the time *aušrininkai* changed into political and socialist organization and expressed other ideas like freethinking and individualism. Around 1925, a radical wing of *aušrininkai* – socialist revolutionaries maximalists – formed and the organization started to become interested in anarchist ideas. *Aušrininkai* were trying to fight the influence of clergy at schools, cooperated with labor unions, peasantry, educated youth, organized rallies, public lectures and other events.

Because of their freethinking, *aušrininkai* since the very beginning collided with clergy and catholic youth organization *ateitininkai. Aušrininkai* criticized Marxism and were proponents of free socialism and that is why they conflicted with Bolsheviks as well. *Aušrininkai* had good relations with socialist youth organization „Draugas“ („Friend“). Even though *aušrininkai* did not relate themselves with any political party, they were close to different socialist revolutionaries (eSeRs) organizations.

Aušrininkai were active at University of Lithuania, where they were a part of united Socialist Student association. An independent Socialist Student Aušrininkai association was founded in 1926. The association could operate almost freely because of the autonomy of the University. *Aušrininkai* educated the students and people of Kaunas about socialism, anarchism, helped to set up labor unions, supported political prisoners. Because of repeated searches, arrests and imprisonment of the most active members of *aušrininkai,* from the autumn of 1936 the association became inactive and was closed in 1938.

Įvadas

XIX-XX a. sandūroje Europa išgyveno laikotarpį, kurio metu politika, politinės pažiūros ir politiniai veiksmai tapo masinės kultūros dalimi. Šis procesas veikė universitetus, jaunimą, kol galiausiai pasiekė ir mokyklas. Tokios tendencijos neaplenkė ir Lietuvos. Aušrininkai[1] – pirmoji lietuvių jaunimo organizacija, įkurta 1910 m. Nepriklausomoje Lietuvoje ši organizacija rėmėsi socializmo, individualizmo bei laisvamaniškomis idėjomis, perimtomis iš kairiųjų Rusijos eserų[2] ir pritaikytomis atsižvelgiant į vietines sąlygas. Pagrindiniai aušrininkų veiklos centrai – mokyklos, gimnazijos ir universitetai. Išskirdama savo švietėjiškos veiklos svarbą, organizacija leido savo žurnalą „Aušrinė“, knygas, laikė knygynėlį. Nors aušrininkų organizacija nebuvo gausi, jos įtaka visuomenėje buvo didelė. Ši jaunimo organizacija buvo politinė, tačiau jos neglobojo nei viena iš politinių partijų Lietuvoje. Todėl aušrininkų istorija kelia daug klausimų: kokia buvo ir kaip keitėsi organizacijos ideologija? Kokia veikla užsiėmė organizacija? Koks buvo aušrininkų santykis su kitomis politinėmis ar visuomeninėmis organizacijomis?

Darbo aktualumas. Dėl Lietuvos valstybės istorinės patirties ir pusamžį trukusios okupacijos, vis dar yra sunku tyrinėti politinių idėjų ir ideologijų istoriją: neretai politinės ideologijos yra vertinamos nesubalansuotai, todėl gaunamas gerokai iškreiptas jų vaizdas. Politinės *kairės* ir *dešinės* sąvokos šiandien „vis dar turi didelį emocinį krūvį“ ir priešingos stovyklos kad uždega širdis ir kiekviena iš stovyklų vartoja juos siekdama iškelti save arba įžeisti kitą.“[3] Itin ryškiai tai pastebima kairiosios minties tyrimuose. Pirmoji lietuvių moksleivių organizacija – aušrininkai – yra sulaukusi mažai profesionalių istorikų dėmesio, tuo tarpu kone priešingomis nei aušrininkų idėjomis besivadovavusiems ateitininkams skirtos kelios monografijos[4] ir nemažai mokslinių straipsnių. Veikiausiai to priežastis – aušrininkų skleistos socialistinės idėjos. Nors socialistinė (kairioji) mintis apima utopinį socializmą, komunizmą, marksizmą, demokratinį socializmą (socialdemokratiją), leninizmą, ši sąvoka yra įgavusi neigiamą atspalvį. Neretai žodis „socializmas“ dėl sukeliamų emocionalių sąsajų su istorija yra tapatinamas su „komunizmu“.[5]

Mokslininkų darbuose su komunizmu tapatintas netgi „kairumas“: tai aptinkama išeivijos

1 Aušrininkais taip pat vadinti ir „Auszros“ leidėjai.
2 Eserais buvo vadinama 1901-1922 m. Rusijoje veikusi Socialistų Revoliucionierių partija.
3 N. Bobbio. *Kairė ir dešinė. Politinė skirtis.* Vilnius, 2004, p. 51.
4 *Ateitininkų keliu, 1911-1927-1977: Žmonės. Laikai. Darbai*. Chicago, 1977; I. Bučinskytė. Ateitininkai pirmosios sovietinės ir nacių okupacijos metais. *Politologija*, 2002, Nr. 4, p. 122-154; I. Bučinskytė. Ateitininkai Kaune 1941-1944 m. *Kauno Istorijos Metraštis*, T. 6, 2005, p.193-206; I. Bučinskytė. Ateitininkai tarp krikščionių demokratų ir lietuvių fronto bičiulių. *Į Laivę*, 2005 Nr. 149, p. 37-48; I. Bučinskyte, Ateitininkų santykiai su A.J.S. Šviesa DP stovyklose. *Oikos*, 2007, Nr. 3, p. 101-109; K. Skrupskelis. *Ateities draugai*, Vilnius, 2010; A. Svarauskas. Studentai ateitininkai ir politika 1926-1940 metais, *Bažnyčios istorijos studijos*, 2010, t. III, p. 135-172.
5 K. Chojnicka, W. Kozub-Ciembroniewicz. *Doktryny polityczne XIX i XX wieku.* Kraków, 2010, p. 205.

literatūrologo Broniaus Vaškelio darbuose, kuriuose *kairėjimas* sietas su „komunistėjimu“;[6]1993 m. pasirodžiusioje Juliaus Būtėno knygoje „Vinco Kudirkos bendražygiai“ kairėjimas taip pat tapatintas su komunizmu („sukairėjusio iki komunisto Stasio Matulaičio“).[7] Tačiau puikiausias tokio, dažniausiai klaidingo ar klaidinančio tapatinimo pavyzdys - Mindaugo Tamošaičio monografija, kurios svarbą autorius grindžia tuo, jog „būtina pristatyti lietuvių rašytojų kairėjimą XX a. 4-ajame dešimtmetyje ir kartu atkurti istorinę tiesą.“[8] M. Tamošaitis *kairėjimo* sąvoka aiškino naudodamas Lietuvių kalbos žodynus. Nors 1993 m. išleistame Dabartinės lietuvių kalbos žodyne ši sąvoka aiškinama kaip „darytis kairiųjų pažiūrų“, monografijoje pasirinktas 1959 m. išleisto Lietuvių kalbos žodyno aiškinimas, jog kairėjimas – komunistų partijos įtakos augimas: kaip rašė M. Tamošaitis, „šioje knygoje žodis *kairėjimas* traktuojamas kaip prosovietinių nuostatų, komunistams artimų idėjų stiprėjimas visuomenėje, Sovietų Sąjungos pasiekimų <...> idealizavimas ar net bendradarbiavimas su komunistais.[9] Nors nepriklausomoje Lietuvoje išleistas žodynas *kairėjimo* nesieja išimtinai su komunistais, monografijoje pasirinkta LSSR išleisto, taigi, vietomis politiškai angažuoto žodyno pateikiama reikšmė, kas kelia rimtų abejonių dėl šios sąvokos tinkamumo nagrinėjant pasirinktą problematiką. Arūnas Gumuliauskas knygos recenzijoje pažymėjo, jog didžiausia šios monografijos autoriaus klaida – pasirinktos problemos nagrinėjimas neįsigilinus į politikos teoriją,[10] kadangi šiuo atveju naudojama *kairėjimo* sąvoka yra ne tik netiksli, bet ir klaidina skaitytojus tapatindama kairę politinę mintį išskirtinai su komunistais. Todėl šiuo darbu bus mėginama užpildyti istoriografijos spragas, ir netapatinant socializmo ar kairumo su komunizmu, atskleisti socialistinės moksleivių aušrininkų organizacijos istoriją.

Tyrimo objektas. Šio darbo objektas – aušrininkų organizacija. Darbo **chronologinės ribos** – 1910-1938 m. - nuo aušrininkų organizacijos įkūrimo iki paskutinės legalios – Vytauto Didžiojo universiteto (toliau - VDU) studentų socialistų aušrininkų draugijos – veiklos pabaigos.

Darbo tikslas – ištirti aušrininkų organizaciją ir jos istoriją. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. išnagrinėti aušrininkų ideologijos ir principų raidą;
2. aptarti organizacijos spaudą, knygyne laikytus leidinius, jų temas;
3. periodizuoti aušrininkų organizacijos istoriją, ištirti ir aprašyti atskirus aušrininkų veiklos periodus, tyrimą koncentruojant į organizacijos veiklą;

6 M. Tamošaitis. *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje*, Vilnius, 2010, p. 19.
7 J. Būtėnas. *Vinco Kudirkos bendražygiai.* Vilnius, 1993, p. 93.
8 M. Tamošaitis. *Didysis apakimas...,* p. 23
9 Ten pat, p. 11.
10 A. Gumuliauskas. Didysis apakimas: tendencija ar naivumas? *Istorija*, 2011 m. Nr. 2, Vilnius, p. 27.

4. išanalizuoti aušrininkų santykius su kitomis jaunimo organizacijomis ir politinėmis partijomis.

Darbe naudojamas aprašomasis-analitinis bei sintezės metodas.

Darbą sudaro 4 skyriai, tačiau visą tyrimą galima išskirti į dvi funkcines dalis. Pirmojoje dalyje (1-3 skyriai) nuosekliai ir išsamiai analizuojama aušrininkų organizacijos ideologija, santykiai su kitomis jaunimo organizacijomis bei politinėmis partijomis, žurnalo „Aušrinė“ leidimas. Antrojoje dalyje – 4-ajame skyriuje „Aušrininkų veikla“ organizacijos veikimas buvo periodizuotas ir nagrinėta pavienių aušrininkų skyrių, Lietuvos Universiteto Studentų socialistų aušrininkų draugijos bei bendra visos Lietuvos aušrininkų veikla 1910-1918, 1918-1926 bei 1926-1936 m. Tokia darbo struktūra pasirinkta todėl, kad įprastas chronologinis pasakojimas neleistų atskleisti kai kurių nedidelių, bet svarbių aušrininkų organizacijos aspektų.

Istoriografija

Nors aušrininkų organizacijos narių biografijoms skirta daug straipsnių ir biografijų,[11] pati aušrininkų organizacija nebuvo plačiai tirta. Skirtingų politinių pažiūrų tyrėjai aušrininkų organizacijoje ieškojo savų idėjų ištakų. Ši tendencija atsispindi visuose iki šiol parašytuose darbuose apie aušrininkus ir aušrininkų organizaciją: nuo marksizmo-leninizmo dvasia parašytų tekstų LSSR iki išeivijoje Vytauto Kavolio išdėstytų idėjų apie aušrininkus kaip vienus liberalizmo pradininkų Lietuvoje.

Pirmieji aušrininkų organizacijos istoriją mėgino tyrinėti patys aušrininkai. 1931 m. „Aušrinėje“ pasirodė Juozo Klimavičiaus parašyti „Aušrininkų istorijos bruožai“, aptarę ankstyvąjį organizacijos laikotarpį (iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos), santykius su ateitininkais bei aušrininkų principų kaitą.[12] 1928 m. pradėta rinkti medžiaga aušrininkų organizacijos istorijai virto į 1969 m. buvusios aušrininkės Agnės Murzaitės parengtą bet nepublikuotą darbą „Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai“.[13] A. Murzaitė daugiausiai naudojosi „Aušrinėje“ skelbta informacija, tačiau rengiant šį darbą itin pravertė A. Murzaitės

11 Didelis darbų skaičius skirtas vien tik Kaziui Borutai, pavyzdžiui: V. Kubilius. *Kazio Borutos kūryba,* Vilnius, 1985; *Rašytojas pokario metais,* Vilnius, 1991; *Kazys Boruta. Lietuviškas brandas: asmenybės laisvė, iššūkis, neprisitaikymas,* Vilnius, 2005; *Susitikimai su Kaziu Boruta. Vilnius*, 2005*; "Baltaragio malūnas" ir jo byla,* Vilnius, 2005 ir kt.

12 J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai. *Aušrinė,* Kaunas, 1931 m., Nr. 1, p.

13 A. Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* 1969 m. LNB RKRS F. 10 – 411.

surinkti ir užrašyti atsiminimai apie atskirų aušrininkų skyrių veiklą. Apie aušrininkų veiklą Voroneže trumpai užsiminė Vida Pukienė.[14] Minint „Aušrinės“ 75-ių metų jubiliejų, „Sėjos“ redaktorius Liudas Šmulkštys, pats dalyvavęs aušrininkų veikloje, išspausdino straipsnį „Aušrinės keliais“.[15] Autorius pristatė aušrininkų istoriją bei teigiamai vertino organizaciją: „Aušrinė subūrė šimtus pažangiosios liberalinės moksleivijos bei studentijos ir išugdė nepriklausomai Lietuvai daug gabių visuomenininkų, profesionalų ir menininkų.“[16] Glaustai, bet informatyviai „Aušrinės“ sąjūdį ir Ramūno Bytauto veiklą, susijusią su „Aušrine“, aprašė Vytautas Kavolis, Santarą-Šviesą laikęs aušrininkų idėjų tęsėjais.[17]

Tai, kad „Aušrinės“ žurnalas ir aušrininkų organizacija yra svarbi Lietuvos istorijai bei naujausiai istoriografijai, įrodo 2000 m. Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje parengta paroda ir konferencija, skirta „Aušrinės“ žurnalo šimtmečiui, tačiau renginyje skaityti pranešimai orientuoti tik į patį žurnalą, jo redaktorius ir bendradarbius.[18] 2008 m. pasirodžiusioje monografijoje *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918-1940),* autorė L. Kastanauskienė susiejo aušrininkus su masonais, tačiau šis ir kiti knygoje randami teiginiai apie organizaciją yra gana abejotini.[19] R. Bleizgienė monografijoje „Privati tyla, vieši balsai“ atskirą dėmesį skyrė „Aušrinėje“ vykusioms diskusijoms apie moterų padėtį ir visuomeninę veiklą.[20]

Kaip Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų įtakoje veikianti organizacija, aušrininkai pateko į 1978 m. pasirodžiusį darbą „Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918-1940 metais“,[21] itin išsamiai suradikalėjusio aušrininkų sparno, Socialistų revoliucionierių maksimalistų ideologiją, aprašytą Vlado Karosos (slap. Karolis Burneika) 1928 m. išleistoje brošiūroje „Kas tie Socialistai revoliucionieriai maksimalistai“ išnagrinėjo Vincentas Lukoševičius studijoje „Liberalizmo raida Lietuvoje“.[22] Šiame darbe aušrininkai ir socialistai revoliucionieriai maksimalistai mėginti gretinti su liberalais, nuo kurių save patys stengėsi atskirti ir tą akcentuoti. Tačiau autoriui pavyko išvengti

14 V. Pukienė. Voronežas – lietuvių švietimo židinys Rusijoje Pirmojo pasaulinio karo metais. *Istorija. Mokslo darbai.* 70 tomas, Vilnius, 2008, p. 17-27.
15 L. Šmulkštys. Aušrinės keliais. *Sėja*, 1976, Nr. 1, p. 61-65.
16 Ten pat, p. 63.
17 V. Kavolis. Ramūnas Bytautas ir Aušrinės sąjūdis. *Akiračiai*, 1985 Nr. 8, p. 8-9, 11.
18 AUŠRINĖ 100-osios metinės. <http://www.mab.lt/lt/veikla/konferencijos-seminarai/ausrine-100> [Žiūrėta: 2012-06-07]
19 Pvz. „Aušrinės“ pavadinimas susietas su masoniškąja simbolika, nors patys aušrininkai yra aiškiai pareiškę, jog „Aušrinės“ pavadinimas pasirinktas norint susieti save su „Aušra“ ir pratęsti jos pradėtą darbą; taip pat minima vien tik laisvamaniška kultūrinė aušrininkų veikla, nors iš tiesų ji buvusi gerokai platesnė. // L. Kastanauskienė. *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918-1940).* Vilnius, 2008, p. 168.
20 R. Bleizgienė. *Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje.* Vilnius, 2012, p. 89-94.
21 S. Noreikienė. Kitos buržuazinės ir smulkiaburžuazinės partijos. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918-1940 metais.* Vilnius, 1978, p. 102.
22 V. Lukoševičius. *Liberalizmo raida Lietuvoje.* Vilnius, 1995.

šališkumo ir tyrinėjamos organizacijos idėjų supaprastinimo. Nemažai kontekstinės informacijos apie socialistus revoliucionierius XIX a. pab. Lietuvoje galima rasti Elmiros Fedosovos darbe;[23] apskritai, Rusijos socialistų revoliucionierių, socialistų revoliucionierių maksimalistų istorijos tyrimai yra puikiai išplėtoti.[24]

1929 m. gegužės 6 d. pasikėsinimą į Augustiną Voldemarą, su kuriuo buvo susiję aušrininkai, 1977 m. atentatininko Andriaus Bulotos dokumentinės apysakos „Limuzinas Nr. 4“ pabaigoje aptarė Bronius Šarmaitis,[25] atentato istoriją taip pat pamėgino papasakoti Kasparas Pocius.[26]

Sovietų okupuotoje Lietuvoje, lietuvių jaunimo organizacijos, veikusios iki 1940 m. daugiausiai analizuotos bolševikinio judėjimo kontekste. Nemažai apie Vytauto Didžiojo universitete veikusias draugijas rašė Česlovas Mančinskas.[27] Dauguma jo straipsnių skirti mokslui populiarinti, tačiau vienas studentų organizacijoms skirtas tyrimas pasirodė ir Lietuvos Istorijos Metraštyje. Jame paminėta studentų socialistų draugijos veikla, kurios svarbiausiu elementu įvardinti bolševikai, o aušrininkai kritikuoti vieningos kairiųjų studentų veiklos suskaldymu.[28] Išsamiausi LSSR paskelbti darbai apie aušrininkus – Leono Gudaičio straipsniai „Nemune“, aptarę šalutinius aušrininkų leidinius[29] bei susiorganizavusio jaunimo skilimą į aušrininkus ir ateitininkus.[30] „Aušrinė“ ir aušrininkai pateko ir į kitus L. Gudaičio darbus.[31]

Analizuojant kitus aušrininkams skirtus istorinius tyrimus, vertėtų pažymėti tai, kad sovietinė istoriografija aušrininkų veikloje dalyvavusių asmenų biografijose kartojo nuolatines klišes. Aušrininkas Vytautas Montvila, sušaudytas nacių okupacijos metais, buvo suherojintas: vadintas žmogumi-kovotoju, „kovos už socializmą dainiumi”, „Kovos poetu”, „Kovos ir socializmo statybos poetu”, „Revoliucijos dainiumi”.[32] Analizuojamoje V. Montvilos kūryboje buvo nuolat akcentuojami “buržuazinę santvarką demaskuojantys socialiniai kontrastai”.[33] V. Montvilos politinė

23 Э. П. Федосова. *Очерки русско-прибалтийских революционных связей второй половины XIX в., 1861-1895 гг*. Maskva, 1983.
24 А. А. Кононенко. *Историография создания и деятельности партии социалистов-революционеров в 1901-1922 гг.* Tiumenė, 2005.
25 B. Šarmaitis. Pasikėsinimas. *Limuzinas Nr. 4.* Vilnius, 1977. p. 165-189.
26 K. Pocius. Šūviai į fašizmą: nutylėta atentato istorija. *Juodraštis,* Nr. 2, Vilnius, 2009, p. 128-135.
27 Č. Mančinskas. Gegužės 1-oji Kauno universitete 1932-1937. *Mokslas ir gyvenimas*, 1976, Nr. 5, p. 14; Č. Mančinskas. Kovoje prieš reakciją [idėjinė kova LU]. *Laikas ir įvykiai*, 1980, Nr. 15, p. 16-18; Č. Mančinskas. Studentai už grotų. *Nemunas*, 1978, Nr. 3, p. 44-45. Č. Mančinskas. Studentų streikas Kauno universitete. *Nemunas*, 1977, Nr. 5, p. 11.
28 Č. Mančinskas. Revoliucinis studentų judėjimas ir jo ryšiai su darbo žmonių kova buržuazinėje Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis 1979*, Vilnius, 1981 p. 26-38.
29 L. Gudaitis. Aušrinės satelitai. *Nemunas*, 1977, N. 4. p. 40-41.
30 L. Gudaitis. Skirtingais keliais. *Nemunas*, 1976, p. 36-39.
31 L. Gudaitis. *Laiko balsai. Lietuvių literatūrinė spauda 1918-1923 metais.* Vilnius, 1985. L. Gudaitis. *Permainų vėjai. Lietuvių literatūrinė spauda 1923-1927 metais.* Vilnius, 1986.
32 *Vytautas Montvila literatūros moksle ir kritikoje.* Vilnius, 1982.
33 Rytis Trimonis. *Vytautas Montvila literatūros moksle ir kritikoje.* Vilnius, 1982, p. 3-4.

veikla tarpukario Lietuvoje buvo liaupsinama dėl nusiteikimo prieš „buržuazinę valdžią“, tačiau jo priklausymas aušrininkams ignoruotas, arba kritikuotas, įvardinant šį poeto gyvenimo laikotarpį kaip kovą su pačiu savimi. Vertinant V. Montvilos kūrybą ir veiklą, jis sietas su aušrininkais Kaziu Boruta ir Kaziu Jakubėnu; teigta, jog jų visų kūrybai ir veiklai strigo kryptingų, konstruktyvių idealų. Iš šios aušrininkų trijulės nuolatos išskiriamas V. Montvila, jo svyravimas pasirenkant poziciją komunistų valdžios atžvilgiu vertinamas neigiamai, tačiau veikiau užjaučiant, o ne teisiant V. Montvilą už neapsisprendimą: „Vytautas Montvila buvo antifašistas iki gyvo kaulo, bet jo gyvenimo ir poezijos maištingumas dažnai neapibrėžtas, jam trūko tikrosios revoliucinės krypties.”[34]

1940 m. rudenį išleistame skaitinių vadovėlyje V klasei “Į naują gyvenimą”, K. Boruta pristatytas plačia monografine tema: biografijoje akcentuota politinė kova, persekiojimai, kalėjimas.[35] Tačiau kituose darbuose dėl jo antisovietinių nuostatų nemaža dalis biografijos faktų ignoruoti. Nesilaikant įprastų klišių literatūrologo Vytauto Kubiliaus disertacijos pagrindu parengtos monografijos „Kazio Borutos kūryba” išleidimas buvo stabdomas net penkis metus. Pagrindinės problemos, kurios kliudė knygos pasirodymui – K. Borutos idealizavimas, pavertimas legenda. Kai knyga 1980 m. pagaliau priėjo leidėjus, jos autorius savo dienoraštyje neslėpė nusivylimo: monografija išleista ne taip, kaip jis norėjo; iš jos buvo pašalintas visas pasipriešinimo jėgos simboliškumas, maištavimo universalumas, prievartos ir kūrėjo konfliktas.[36] Panašiai vertintas ir Kazys Jakubėnas: nagrinėjant poeto kūrybą, „Pergalėje“ pasirodė literatūros tyrinėtojo Vytauto Galinio straipsnis „Vargo ir kovos dainius“, skirtas Kaziui Jakubėnui. Straipsnyje išreiškta nuoskauda, kad „poetas nesugebėjo surasti tikrai revoliucinės kovos kelio, <...> jo kūryboje buvo daug stichinio maištavimo, anarchistinio pobūdžio individualistinių nuotaikų.“[37] Taigi, tarybiniuose leidiniuose aušrininkų kūrybai apibūdinti naudotas panašus sakinys apie revoliucinės kovos kelio ieškojimą. Tai būdingas cenzūros sukurtas apibūdinimas visiem tokiems rašytojams, kurie pokario metais neišsižadėjo savo įsitikinimų.[38]

Rengiant šį darbą, naudotasi daugiausiai informacijos apie aušrininkų organizaciją suteikiančiuose buvusių aušrininkų Petro Klimo,[39] Michalinos Navikaitės-Meškauskienės,[40] Kazio

34 B.Raguotis. Įsimylėjęs laisvę ir poeziją. *Vytautas Montvila literatūros moksle ir kritikoje.* Vilnius, 1982, p. 73.
35 R.Norkevičienė. Kazys Boruta vidurinių mokyklų programose ir vadovėliuose. *Kazys Boruta. Lietuviškas brandas: asmenybės laisvė, iššūkis, neprisitaikymas.* Vilnius, 2005, p. 87.
36 J.Sprindytė. Vytauto Kubiliaus 1972-1980 metų dienoraštis kaip monografijos “Kazio Borutos kūryba” intertekstas. *Kazys Boruta. Lietuviškas brandas: asmenybės laisvė, iššūkis, neprisitaikymas.* Vilnius, 2005, p. 106-108.
37 V.Galinis. Vargo ir kovos dainius. *Kazys Jakubėnas. Raštai. III tomas.* Vilnius, 2009, p. 247.
38 B. Vaškelis. Poetas Kazys Jakubėnas – kovotojas ir kankinys. *Kazys Jakubėnas. Raštai. III tomas.* Vilnius, 2009, p. 265.
39 P. Klimas. Iš mano atsiminimų. Vilnius, 1990.
40 M. Meškauskienė. *Žvelgiu į tolius.* Vilnius, 1969.

Borutos,[41] Andriaus Bulotos,[42] Juliaus Būtėno[43] atsiminimuose, taip pat atsiminimų apie Vytautą Montvilą[44] bei Kazį Borutą[45] rinkiniuose; bolševikų veiklą aušrininkų organizacijoje atskleidžia Broniaus Pranskaus-Žaliono atsiminimai[46] bei J. Būtėno darbas apie Julių Janonį.[47] Aušrininkų organizacijos ideologijos raidą bei organizacijos veiklą padėjo atskleisti 1910-1914 m. Vilniuje, 1917 m. Voroneže, 1919-1926 m. Marijampolėje, 1931-1933 m. Kaune jų leistas žurnalas „Aušrinė“ ir vienkartiniai leidiniai (pvz. „Jaunasis aušrininkas“, 1925).

Daugiausiai informacijos apie aušrininkų organizaciją galima rasti Lietuvos centriniame valstybės archyve. Valstybės saugumo departamento[48] fonde (F 378) saugomi agentūriniai pranešimai apie organizaciją, jos narių kvotos bei kratų konfiskatai. Vytauto Didžiojo Universiteto fonde (F 631) laikomi Universiteto studentų aušrininkų draugijos dokumentai. Dalį aušrininkų korespondencijų, leidinių bei 1934 m. kaltinamosios bylos kopiją galima rasti Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo Bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje, Kazio Borutos fonde (F 10). Jame taip pat saugomas Agnės Murzaitės 1969 m. parengtas mašinraštis „Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai“ (LNB RKRS F. 10 - 411). Ruošiant šį darbą buvo naudotasi šio A. Murzaitės teksto rankraščiais. Juos A. Murzaitė buvo perdavusi patikimam draugui, buvusiam eserui maksimalistui Broniui Kiaupai, o šis rankraščius paliko savo sūnui, istorikui prof. dr. Zigmantui Kiaupai. Rankraščio ir mašinraščio tekstai daug nesiskiria, kai kur rankraštyje pridėtos pastabos, jog pažymėtos dalies mašinraštyje nėra, todėl rankraštis laikytinas informatyvesniu ir vertingesniu nei mašinraštis.

41 K. Boruta. *Gyvenimas drauge su draugu.* Vilnius, 1999.
42 A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4.* Vilnius, 1977.
43 J. Būtėnas. Studentų spalvos ir srovės. Nemunas, 1971, Nr. 9, p. 36-37.
44 *Atsiminimai apie V. Montvilą.* Vilnius, 1966.
45 *Susitikimai su Kaziu Boruta.* Vilnius, 2005.
46 B. Pranskus-Žalionis. Artimieji toliai: atsiminimai. Vilnius, 1962.
47 J. Būtėnas. *Julius Janonis.* Kaunas, 1986.
48 Šios įstaigos pavadinimas 1918-1940 m. keitėsi ne kartą; ji vadinosi Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus Kontržvalgų dalimi, Piliečių apsaugos departamento Kriminaliniu skyriumi, Politine policija ir kt. Nuo 1933 m. birželio 1 d. įstaiga vadinosi Valstybės saugumo departamentu. Todėl darbe naudojamas šis, labiausiai įprastas pavadinimas.

1. Aušrininkų ideologija

1. 1. Organizacijos principų raida

> *Kalbėdami apie aušrininkų organizacijos pradžią, mes susiduriame su vadinama idėjų istorija. Kiekviena idėja pirmiausiai atsiranda vieno arba labai mažo skaičiaus žmonių galvose, ir tik vėliau, jei ši idėja atitinka aktualius gyvenimo reikalavimus, atsiranda daugiau jos šalininkų, kurie toliau, kartais visiškai nepriklausomai nuo savo pirmtakūnų, ją plėtoja, tobulina ir pagaliau deda vienos ar kitos organizacijos pamatuosna.*[49]

Aušrininkų organizacija ėmė formuotis dar 1910 m., kai Vilniuje buvo pradėtas leisti „Lietuvos Žinių“ priedas jaunimui „Aušrinė“, redaguotas Stasio Šilingo. Pagrindinis žurnalo tikslas tuomet buvo vienyti jaunimą bendram darbui, laikantis nepolitiškumo, demokratijos ir tautiškumo principų,[50] o tokie tikslai buvo keliami moksleivių ir studentų tarpe dar nuo XIX a. Todėl pirmaisiais metais su žurnalu bendradarbiavo skirtingų – liberalių ir socialistinių, katalikiškų ir laisvamaniškų – pažiūrų atstovai. Vienu iš „Aušrinės“ bendradarbių buvo Pranas Dovydaitis. 1910 m. pabaigoje „Aušrinė“ išspausdino jo straipsnį apie katalikišką pasaulėžiūrą „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime“.[51] Žurnalo redakcija po P. Dovydaičio rašiniu paskelbė komentarą, jog su išdėstytomis mintimis nesutinka, o 1911 m. pirmuose dviejuose „Aušrinės“ numeriuose paskelbtas filosofo Ramūno Bytauto atsakymas į P. Dovydaičio straipsnį.[52] P. Dovydaitis atskilo nuo aušrininkų ir drauge su Adomu Dambrausku-Jakštu ėmė leisti „Ateitį“ ir paskyrė savo gyvenimą katalikiškai ateitininkų organizacijai. Tuo tarpu „Aušrinės“ žurnalas ir aušrininkų organizacija laikėsi laisvamaniškos pasaulėžiūros.

1913 m. „Aušrinėje“ buvo paskelbti pirmieji aušrininkų principai. Svarbiausias organizacijos siekis – auklėti jaunuomenę ir suburti naują lietuvių inteligentijos kartą. Aušrininkai pripažino tik laisvamanišką pasaulėžiūrą, taip pabrėždami atsiribojimą nuo ateitininkų organizacijos. Kiti svarbūs principai – individualizmas, tarpusavio pagalba, tautiškumas (t. y. tautų solidarumas) bei blaivybė.[53]

Nepolitiškumo principas taip pat buvo greitai sulaužytas Albinui Iešmantai ėmus kelti klausimus apie kultūrą: buvo svarstoma, ar reikėtų pavyzdžiu laikyti Vakarų kapitalistines valstybes, ar Rusijos idealizmą bei socialistiškai revoliucines idėjas. Nuspręsta sekti rusišku liaudininkišku

49 J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai. *Aušrinė* Nr. 1, Kaunas, 1931, p. 2.
50 *Aušrinė* Nr. 1, 1910 m. sausio 30 d. p. 2.
51 *Aušrinė* Nr. 6, 1910 m. lapkričio 24 d. p. 17.
52 R. Bytautas. Ar-gi? *Aušrinė* Nr. 8, 1911-02-05, p. 12; *Aušrinė* Nr. 9, 1911-03-22, p. 34.
53 Naujus mokslo metus pradedant. *Aušrinė* Nr. 26, 1913-08-26, p. 132-134.

(narodnikų) pavyzdžiu.[54] Rusijos revoliucijos metu kai kurie aušrininkų organizacijos nariai stojo į socialistų revoliucionierių gretas,[55] o 1917 m. liepą po karo atnaujinus „Aušrinės“ leidimą, buvo paskelbti aušrininkų principai, kurie, dar labiau išryškėję, turėjo padėti jaunuomenei formuoti savo pasaulėžiūrą.[56] Buvo pakartoti keli 1913 m. principai. Pirmasis jų, individualizmas, turėjo būti įgyvendinamas be egocentrizmo ir individinio utilitarizmo bei užtikrinti teisę kiekvienam asmeniui ir kiekvienai tautai visapusiai tobulinti savo gabumus (taip buvo atsakyta tiems, kurie abejojo socializmo ir individualizmo suderinamumu). Antrasis aušrininkų principas – socializmas ir demokratizmas, nes „kapitalistinė visuomenės tvarka, kame vienų laimė ir gerovė paremta kitų vargais ir nelaimėmis, turi sau galą rasti ir užleisti vietą kitai, geresnei ir teisingesnei“,[57] o naujai, aušrininkų remiamai santvarkai pasiekti pabrėžta švietimo „be lyties, tikybos, tautos ir kilimo skirtumo“ bei visuotinio piliečių dalyvavimo šalies gyvenime svarba. Tarp principų pateko ir „tautos klausimas“, aiškinantis, jog geriausia asmeniui lavintis yra savos tautos kultūros ribose; buvo atsiribota nuo kosmopolitizmo, tautinės neapykantos bei šovinizmo. 1913-ųjų laisvamanybę 1917 m. pakeitė tikėjimo laisvės principas, kurio negalėjo varžyti nei visuomenė, nei valstybė.[58]

1920 m. demokratiškumo principas buvo pakeistas socialistinės revoliucinės kovos idėja, tačiau nuo marksistų, bolševikų buvo atsiribota.[59] Taigi, pagal 1920 m. priimtus aušrininkų principus, svarbiausi dalykai organizacijai buvo individualizmas, reikalingas asmens plėtojimuisi, tačiau drauge ir veikiant solidariai su kitais asmenimis; socializmas, tautiškumas kaip „priemonė plėtoti asmens vertybei“; tikyba, esanti asmeninis kiekvieno žmogaus reikalas bei dora (moralė), nesusijusi su religija, o esanti „savo asmens vertybės jautimas“.[60] 1921 m. gruodžio 28-29 d. vykusioje aušrininkų konferencijoje buvo priimti organizacijos įstatai[61] (originalūs organizacijos įstatai pasimetė karo metais).[62] Tačiau šis svarbus įvykis nublanko dėl kilusio konflikto: Panevėžio atstovas Romualdas Grikėnis siūlė į organizaciją įsileisti marksistus ir išmesti iš principų individualizmą.[63] Dėl to kilo dideli ginčai, todėl nuspręsta klausimą dėl individualizmo svarstyti konferencijoje 1922 m. pavasarį.[64] Kaune vykusios konferencijos metu, 1922 m. balandžio 11 d. po paskaitų ir diskusijų apie marksizmą bei individualizmą, nubalsuota, jog individualizmas

54 Iš aušrininkų istorijos. *Jaunasis Aušrininkas,* Kaunas, 1925, p. 10. LNB RKRS F. 10-461, l. 30.
55 Ten pat, p. 11. LNB RKRS F. 10-461, l. 31.
56 Darbą pradedant. *Aušrinė,* 1917 m. Nr. 1, p. 2.
57 Aušrininkų principai. *Aušrinė ,* 1917 m. Nr, 1, p. 6.
58 Ten pat, p. 7.
59 Iš aušrininkų istorijos. *Jaunasis Aušrininkas,* 1925 m., p. 11. LNB RKRS F. 10-461, l. 31.
60 Aušrininkų principai. *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 3, p. 5.
61 Priedas Nr. 1
62 Juozo Miliuko laiškas „Darbo Balso“ redakcijai, Marijampolė, 1918-10-10.: „Meldžiu prisiminti jei yra pas jumis „Aušriniečių“ įstatai, nes man kaip pirmininkui Marijampolės „Aušriniečių“ kuopelės reikalaujant draugams turiu paskelbti. Pas draugus grįžusius iš Rusijos nėra.“ MAB RS F 54-1551 l. 1.
63 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 11.
64 *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 15. Ginčas dėl marksistų ir individualizmo principo plačiau nagrinėjamas skyriuje 2. 2. „Bolševikų pastangos skaidyti organizaciją, p. 27

principuose turi būti paliktas.[65] Pastarieji principai iš esmės nesikeitė ir aušrininkų organizacija jais vadovavosi iki uždarymo 1927 m., o Vytauto Didžiojo universiteto Studentų Socialistų Aušrininkų Draugija – iki uždarymo 1938 m.[66]

Po Antano Smetonos perversmo 1926 m., prasidėjo opozicinių partijų merdėjimas, kuriuo buvo nepatenkinta jaunoji jų karta. Siekis įnešti permainų į Lietuvos politinį gyvenimą lėmė politinių partijų ir organizacijų radikalizacijos proceso pradžią.[67] Kairiųjų eserų principais besivadovavusios aušrininkų organizacijos branduolys taip pat radikalėjo. Aušrininkai buvo tik moksleivių organizacija, „jos veikimas nelyginamas su politinių partijų veikimu, kurioms veikimo galimybės yra daug platesnės.“[68] Todėl dalis aktyviausių aušrininkų organizacijos narių (tarp jų – Kazys Boruta, Jonas Lukoševičius, Kazys Jakubėnas, Jonas Butkevičius, Antanas Vilčinskas, Martynas Gudelis, Kazys Lukša, Vladas Karosa ir kt.) susibūrė į Socialistų Revoliucionierių Maksimalistų Sąjungą,[69] savo tikslais kėlusią socialinę revoliuciją ir laisvojo socializmo santvarką,[70] pripažinusią individualaus teroro poreikį. 1926-1929 m. ši grupė Karaliaučiuje leido laikraštį „Revoliucionierius“, nelegaliai platintą Lietuvoje, o 1928 m. aušrininkų ir eserų maksimalistų ideologas Vladas Karosa išleido informacinį leidinį „Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai.“ 1931 m. tų pačių asmenų iniciatyva buvo atnaujintas žurnalo „Aušrinė“ leidimas (nutrauktas 1927 m.), kadangi nuspręsta savo idėjas platinti ir legaliais keliais.[71]

Radikalėjančius kairiuosius kartais patraukdavo rusų komunistų idėjos,[72] dešinieji – italų fašistų ar Vokietijos nacių idėjomis,[73] o aušrininkų radikalai žavėjosi rusų, ispanų, vokiečių anarchizmu bei anarchosindikalizmu.[74] Radikalizuota aušrininkų organizacija, siekianti nuversti nedemokratinę Lietuvos valdžią ir įvykdyti socialinę revoliuciją, grįstą laisvojo socializmo principais, buvo itin atidžiai sekama ir laikoma daug pavojingesne nei nelegali komunistų partija.[75]

65 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1923 m., Nr. 1, p. 14-15.

66 A. Murzaitė. Aušrininkų nusistatymui bei veiklai turėję įtakos žmonės. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai,* IV dalis*,* nepaginuota. Iš asmeninio Z. Kiaupos archyvo, toliau – ZK archyvas

67 A. Svarauskas, M. Tamošaitis. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija. Mokslo darbai.* 68 tomas, Vilnius, 2007, p. 45.

68 *Jaunasis aušrininkas.* F 10-461 L. 55

69 Šios organizacijos veikla emigracijoje nagrinėta: U. M. Andrijauskaitė. *Radikali kairė emigracijoje po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo*. Kaunas, 2012. Prieiga per internetą: <http://www.iseivijosinstitutas.lt//var/uploads/file/U_M_Andrijauskaite.pdf> [žiūrėta: 2013-02-16]

70 Jaunųjų maksimalistų organizacijos statutas. LCVA F. 378, ap. 10, b. 883, l. 13.

71 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas, 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 1-5.

72 Nors šio darbo autorė ginčytųsi dėl monografijoje naudojamo „kairėjimo“ termino ir siūlytų jį keisti „komunistavimu“ ar kita sąvoka, tiksliau apibūdinančia bendradarbiavimą su SSRS komunistais, kai kurių asmenų politinių pažiūrų kaitą ir polinkį į komunizmą aprašė M. Tamošaitis. *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje.* Vilnius, 2010.

73 A. Svarauskas, M. Tamošaitis. Lietuvos politinių partijų..., p. 45.

74 1931-1933 m. ėjusioje „Aušrinėje“ dominavo straipsniai apie anarchizmą, sindikalizmą ir tokiomis idėjomis besivadovaujančias organizacijas.

75 Eserai Lietuvoje. *Konspektas apie revoliucinės eserų partijos veikimą.* LCVA F. 378, ap. 10, b. 744, l. 15.

1. 2. Aušrininkų politinės ir socialinės nuostatos

Aušrininkams nuo pat judėjimo ištakų buvo svarbūs socialiniai ir politiniai klausimai. Nors 1910 m. apie Lietuvos nepriklausomybę svajojo tik drąsiausieji, „Aušrinėje“ ėmė reikštis mintys apie nepriklausomą Lietuvą ir lietuvius vienijančius reiškinius. Į Lietuvą buvo žiūrima kaip „į vieną tautišką kūną, suraišiotą kultūros bendrumu, kuris pasistatė sau bendrą tikslą – tautiškai kultūrišką savitumą – ir stengiasi jį bendrai pasiekti.“[76] Tame pačiame rašinyje Stasys Šilingas rašė apie tai, kad nors lietuvių visuomenėje ryškūs socialiniai skirtumai, „kada tas pats kapitalistas ir tie patys darbininkai kovoja su kokia nors svetima kultūra, norinčia pavergti lietuviškąją, tame apsireiškia jų tautiškas bendrumas“[77] tačiau „Aušrinė“ ir aušrininkai žymiai linko prie liaudininkiškos politinės srovės ir jos idėjų. Tam didžiausią įtaką turėjo kartų bei pašalinių įtakų kaita.

1911 m. „Aušrinė“ skelbė, kad jos skaitytojas, moksleivis, galėjęs būti tik liaudininkas – kadangi tik tokių pažiūrų jaunuoliams esą rūpi tėvų, giminių reikalai.[78] Neretai kartotos rusų narodnikų nuostatos apie „tiltus į liaudį“. 1913 m. Pranas Mašiotas „Aušrinėje“ apie „tiltų į liaudį tiesimą“ rašė: „Nežinau, kieno tas pasakymas, bet tai gerai nutaikytas pasakymas. <...> Tikrai trūksta tarp mūsų inteligentijos ir liaudies tiltų, kad galėtume susisiekti. <...> Mūsų inteligentija beveik visa kilusi iš tos pačios liaudies, pažįsta jos vargus, supranta jos šauksmų, tik klasės ir kursai nusviedė ją nuo liaudies už neperbrendamos upės. Vienas antrą matom ir girdim, tik negalim vienas antram rankos pasiduot, vienas antro kaip reikiant paremt.“[79] „Aušrinė“ moksleivijai per atostogas siūlė veikti šiuo „tiltų į liaudį“ principu ir spausdindavo pasiūlymus vasaros darbams. Juose pabrėžtas moksleivio kaip liaudies švietėjo vaidmuo: „dažnai moksleivis pageidaujamas kaipo iniciatorius, toliau – kaipo patarėjas, sužadintojas.“[80] Prieš „einant į liaudį“, moksleiviai skatinti tam pasirengti: plačiai išsilavinti ir išmokti kritiškai galvoti.[81]

Greta narodnikiškų idėjų, nuo 1914 m. „Aušrinėje“ ėmė vis labiau ryškėti socialistiškoji linija. Kreiptas dėmesys į ekonomiką ir valstybinę bei visuomeninę santvarką. Keltos idėjos, jog „tauta, norėdama, kaipo tokia, išlikti gyva, turi pereiti kiekvienos visuomenės būtiną ekonominio gyvenimo istorinį periodą. Norint atsilaikyti prieš kitas tautas kaipo savarankiška kultūrinė vienata, lietuviai, savo teritorijoj privalo stengtis visą visuomenės ūkį paimti į savo rankas. Kitaip jiems gresia tautinė mirtis.“[82] Aušrininkai tuometinę kapitalistinę santvarką pareiškė pripažįstą tik kaip

76 S. Šilingas. Mūsų laikraštijos apžvalga. *Aušrinė,* Nr. 3, 1910 m. gegužės 8 d., p. 27.
77 Ten pat.
78 *Aušrinė.* 1911 m. gegužės 19 d., p. 106.
79 Pr. Mš. (P. Mašiotas) „Tieskime tiltus į liaudį“. *Aušrinė.* 1913 m. kovo 30 d., p. 49.
80 Iš liaudininko vasaros darbų. *Aušrinė*. 1913 m. birželio 8 d., p. 111.
81 Šelmis Plunksnadraskis (B. Sruoga). Senoji giesmė. *Aušrinė.* 1913 m. rugsėjo 26 d., p. 153.
82 P. Stungaitis. Laikraštija ir gyvenimas. *Aušrinė.* 1914 m.vasario 15 d., p. 16.

laikina istorinę formą ir buvo pasiryžę ją kreipti tinkamon pusėn,[83] t. y. į socializmą. Vis dažniau „Aušrinės“ puslapiuose buvo išreiškiama kapitalizmo kritika, keltos revoliucijos poreikio idėjos. 1914 m. tikėtasi tokios revoliucijos, „kuri galutinai ir ant visados panaikintų visas išnaudojimo formas. Turėtų būti iš pamatų reformuota nuosavybės teisė, nes nuosavybė yra politinės tvarkos pamatas; žmogaus vienas kito išnaudojimas paeina iš privatinės nuosavybės teisės.“[84]

Pirmasis pasaulinis karas ir 1917 m. revoliucija Rusijoje teikė aušrininkams vilčių apie savosios revoliucijos įvykdymą. „Aušrinėje“ pasirodė rašiniai, nurodantys moksleivijos vietą būsimojoje revoliucijoje: „Naujo gyvenimo statyme sąmoningas moksleivis eina ir turi eiti petys į petį su visais darbo žmonėmis, visu proletariatu. Moksleivio uždavinys – stengtis pažinti, tyrinėti platų visuomenės gyvenimo kelią, apčiuopti tas naujas formas, kuriose tolimesnis visuomenės gyvenimo plėtojimasis turėtų eiti ir būtų lengvesnis. Aktyviame darbe revoliucijos metu moksleivio pareiga sunaudoti visą žinojimą, kad darbo žmonės mažiausia pajėgų dedant daugiausia laimėjimų galėtų įgyti.“[85]

1918 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę ir ėmus aktyviai kurti valstybingumą, aušrininkai nebuvo visiškai patenkinti susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Vis dar kelti revoliucingi tikslai, o moksleivija mobilizuota svarbiam darbui - „kovai už galutiną darbo žmonijos išsilaisvinimą iš kapitalo ir klyro jungo“.[86] Aušrininkai, socialistinės jaunuomenės atstovai regėti kaip laimingos darbo klasės ateities kūrėjai.[87] „Aušrinės“ skaitytojams, veikliems ir jauniems socialistams, imti kelti rimti uždaviniai. Teigta, jog „negana pasivadinti socialistu, bet, svarbiausia, savo darbu reikia parodyti, kad esi socialistas ir kovoji vardan darbo laisvės.“[88] Aušrininkai skatinti būti sąmoningais, veikliais ir organizuotais bei iš pamatų griauti senąją tvarką ir statyti naująją.[89] Būtent „Aušrinės“ išugdytajai naujajai lietuvių inteligentijai buvo numatytas naujo pasaulio kūrimo darbas: „mums prisieis šitą netikusią pasaulio tvarką ne tiktai sugriauti, - tai daugiau senesniųjų darbas, mus laukia kuriamasis darbas, naujos tvarkos kūrimas...“[90] Anot Lado Serbentos, „Jaunieji darbininkai yra geriausieji socializmo vykdytojai. Senieji sugalvoja ir gerai apsvarsto, kas turi būti ir ko neturi būti, bet jie dažnai išsigąsta, kuomet reikia apsvarstytuosius dalykus gyvenimam įvykdyti. Jaunieji gi drąsiai eina nurodytais keliais, idėją-mintį paverčia realybe-gyvenimu.“[91]

Socializmas, o tiksliau, „laisvasis socializmas“, tapo vyraujančia aušrininkų politine ir

83 Ten pat.
84 Darbas – turtų šaltinis. *Aušrinė.* 1914 m. balandžio 15 d., p.. 41.
85 Vitalis Serbenta. Revoliucija ir moksleivija. *Aušrinė*. 1917 m., Nr. 2-3, p. 43.
86 Stasytė. Socialistinė moksleivija ir jos pareigos. *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 4.
87 Į žmogaus laisvę! *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 7.
88 Socialistinės jaunuomenės uždaviniai. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 8.
89 Ten pat.
90 V. Garbus. Darbo jaunuomenė – mūsų rytojus. *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 4, p. 18.
91 L-s. [Ladas Serbenta] Kelią pasirenkant. *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 4, p. 20.

socialine ideologija. 1920 m. J. Dovynėlis aptarė aušrininkų „kelią į socializmą“:

Socialistinė moksleivija, kaipo organizuotas vienetas, dar ne taip seniai tepradėjo savo dienas. Pirmųjų metų „Aušrinėj“ ir aušrininkuos viešpatavo liberalizmo dvasia ir su socializmu, su socialistiniu judėjimu nieko bendra neturėjo. <...> Tiktai pasaulinio karo metu aušrininkai, ištremti Rusijos gilumon, atsikratė buržuinių liberalinių tendencijų ir jų reiškėjų ir nusistatė sau bendro kelio su vargstančiosios darbo žmonijos keliu – socialistinio kelio. Socialistinės aušrininkų pasaulėžiūros pagrindai ir pradai užaugo ir buvo pradėti Rusijoj, ypač Voroneže <...>“ 1917 m. pavasarį konferencijoje dalyvavo ne tik aušrininkai, bet ir keletas žymesnių liberalų – V. Petrulis, Balys Sruoga, kurie „stengės sulaikyt aušrininkus neleist jiems istorinio kelio eit. Bet veltui. Konferencija atmetė visus jų siūlymus, tyliai išklausė jų sveikinimus,- ir liberalai suprato, kad aušrininkai jau ne su jais.[92]

Labai panašiai 1931 m. pagrindinius aušrininkų ideologijos lūžius aprašė ir J. Klimavičius:

Pirmiausia iš aušrininkų bespalvių tautininkų romantikų, neturinčių jokių konkrečių tikslų (išskyrus lavinimosi ir jungimosi tikslą), pasidaro daugiau ar mažiau liberališki demokratai, vėliau pasidarė ateistai. Bet ir šie dalykai aušrininkų dar nepatenkino; jie dar ir toliau ieškojo naujų kelių. <...> Ir jau 1913 m. „Aušrinės“ 26 numeryje iš naujo peržvelgė savo nusistatymą ir griežčiau formulavo savo principus. Naujuose principuose randame ir tokių dalykų, apie kuriuos pirmiau aušrininkai nekalbėdavo, pav., individualizmą. <...> aušrininkai turėjo neišvengiamai ieškoti ideališkos visuomenės santvarkos <...>. Aušrininkai manė, kad individui visas jam reikalingas teises ir visus reikalavimus galės duoti tik socialistinė santvarka.[93]

1920 m. sukurta raudona aušrininkų vėliava, kurios vienoje pusėje buvo užrašyta „Socialistinės moksleivijos Aušrininkų Organizacija“, antroje „Tegyvuoja Socializmas!“ ir „Į žmogaus laisvę!“.[94] Nuo marksistų aušrininkai save atskyrė pabrėždami socializmo ir individualizmo derinimą savoje ideologijoje. 1923 m. aušrininkų ideologas Vladas Karosa rašė:

Individualizmas ir socializmas Aušrininkų pasaulėžiūroj pinasi taip, kaip žmogaus dvasia ir kūnas. Kūnas be dvasios – lavonas, dvasia be kūno – negyvas abstraktas, kūnas su dvasia – tai žmogaus asmenybė. Socializmas be individualizmo – fatalistinis mechanizmas, individualizmas be socializmo – negyva teorija, socializmas su individualizmu teikia plačią, gyvą pasaulėžiūrą. Atmesti individualizmą – tai tapti lavonų garbintoju, atmesti socializmą – tai būti siauru kabineto žmogumi ir asmenybės stabą garbinti. Aušrininkai nenori stabų-lavonų garbinti, jie nori gyveni ir galingon socialio pasaulio harmonijon lieti savąją individualybę, todėl jie individualistai ir socialistai.[95]

92 J. Dovynėlis. Žvilgsnis praeitin. *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 1-2, p. 6.
93 J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai. *Aušrinė*. 1931 m., Nr.2 p. 5, p. 8-9.
94 Aušrininkų centro komiteto darbuotė. *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 4, p. 25.
95 Vl. K. (Vladas Karosa). Individualizmas ir socializmas (aušrininkų pasaulėžiūros svarbiausieji principai) *Aušrinė*. 1923 m., Nr. 2, p. 10.

Nagrinėjant aušrininkų politines idėjas, galima atrasti nemažai sąsajų su anarchizmu. Dar 1913 m. principuose paminėta, jog „mūsų idėjinio darbo pamatinis dėsnis yra *savitarpinė idėjinė pagalba“.*[96] 1919 m. „Aušrinėje“ rašyta apie žmonių „bendrabuičio“ svarbą, t. y., mutualizmą, kai „kiekvienas geidžia antram visa ko geriausia ir palaiko jį, nes visų gerovėj yra dalis vieno gerovės. Ir galima sakyt, kad žmogaus gyvenimas bendrijoj labiau yra apdraustas, kuomet socialėj kovoj dėl būvio naudojama abišalė pagalba ir solidarumas. Vienok bendrabuitis teikia ne tik pradinio aprūpinimo, bet ir dvasios gyvenimo pilnybės.“[97] Mutualizmo idėją kėlė žymus rusų anarchistas Piotras Kropotkinas. 1925 m. „Aušrinėje“ buvo išspausdinta P. Kropotkino biografija, kurią veikiausiai parašė Martynas Gudelis. Joje pažymėtas P. Kropotkino valstybės idealas - „laisvų, laisvai besitvarkančių, atskirų bendruomenių arba komunų sąjungos.“[98] Panašios idėjos įžvelgiamos ir vėlyvosios „Aušrinės“ puslapiuose, ir pačių aušrininkų veikloje. Itin plati Lietuvos, grįstos anarchistine santvarka, vizija 1928 m. buvo pateikta Vlado Karosos parašytoje brošiūroje.[99]

1926 m. aušrininkų organizacija buvo virtusi „tam tikra socialistine mokykla, kuri stengiasi paruošti jaunuolius teoretiškai ir praktiškai tolesniam socialistiškam darbui“,[100] dėl to sukurta aušrininkų lavinimosi programa. Aušrininkams būtini perskaityti leidiniai buvę Vlado Karosos „Tiesos beieškant“ (I ir II), „Petras Krapotkinas“ ir „Aušrininkų principai ir įstatai“.[101]

1. 3. Aušrininkų požiūris į „organizuotą religiją“

Nuo pat pirmųjų „Aušrinės“ leidimo metų, aušrininkų tarpe buvo diskutuojamas tikybos klausimas. 1910 m. lapkritį „Aušrinėje“ išspausdintas Prano Dovydaičio straipsnis „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime“ buvo papildytas redakcijos komentaru, jog „straipsnyje gana daug svarbių iškrypimų iš teisingo atskirų minčių-teorijų atpasakojimo; ji [redakcija – U. M. A.] nesutinkanti su pamatinėmis dr. Dovydaičio straipsnio mintimis, o lygiai ir su išvadomis.“[102] Kaip atsakymas į P. Dovydaičio mintis, „Aušrinėje“ pasirodė Ramūno Bytauto tekstas „Ar gi?“, ginantis materialistinę pasaulėžiūrą.[103] Taigi, aušrininkai nuo pat savo gyvavimo pradžios tapo mokslo, laisvamanybės šalininkais ir organizuotos religijos kritikais, o 1913 m. „Aušrinė“ paskelbė savo laisvamaniškas pažiūras: „Kadangi kiekvienas tikėjimas remiasi ne proto, bet jausmų ir valios

96 Naujus mokslo metus pradėdami. *Aušrinė.* 1913 m. rugsėjo 26 d., p. 134.
97 J. Liūdžius. Žmonių bendrabuitis. *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 17.
98 P. Š. (Pranas Šalna – Martynas Gudelis). Petras Krapotkinas. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 3, p. 6.
99 K. Burneika (V. Karosa). *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*. 1928.
100 Iš organizacijos gyvenimo. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 2, p. 14.
101 Ten pat.
102 P. Dovydaitis. Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime. *Aušrinė* Nr. 6, 1910 m. lapkričio 24 d., p. 17.
103 R. Bytautas. Ar gi? *Aušrinė,* 1911 m. vasario 5 d., p. 12.

stimulais, yra sielos reikalas, todėl jis tegali turėti grynai reliatyvią, subjektyvią reikšmę. Šitokia prasme mes ir pavadinsime savo poziciją, priešingą absoliučių pozityvios religijos principų išpažintojams, *laisvamanybe.*“[104]

Aušrininkai įžvelgė sąsajas tarp religijos, Bažnyčios ir valstybės valdymo: „bažnyčia, besirūpindama savo gyvavimu, stengiasi visus savo surėdymus, tvarką ir apeigas, jau kaipo paties Dievo apreikštąsias tiesas, užlaikyti nepaliestame grynume. Dėl to suorganizuota bažnyčia yra visuomet konservatyvi. Dėl to ir valstijos vyriausybė visuomet eina ranka rankoje su bažnyčia; nes valstija, duodama pirmenybę jau surengtai tvarkai, išmėgintiems, žinomiems ir nusistovėjusiems surėdymams, randa bažnyčioje savo ištikimiausią padėjėją ir savo konservatyvių idėjų skelbėją.“[105] Bažnyčia taip pat įvardinta demokratijos priešininke: „Bažnyčia, kaipo visuomeninė ir politinė organizacija su monarchine hierarchija ir priverstinuoju režimu, yra priešinga tikrosios laisvės tvarkai. Kitaip ir būti negali. Organizacija, kuri laikosi vieno asmens neklaidingumu, kuri neprisileidžia kritikos, negali būt demokratiška. Ir gyvenimas rodo, kad pirma bažnyčia rėmė feodalizmą ir absoliutizmą, o dabar palaiko kapitalistinę tvarką, nes aršiausiai kovoja su socialistais. Ir jeigu oficialieji šių dienų „krikščionys“ vadinasi demokratais, tai tik todėl, kad nedemokratą dabar apskritai sunku rast. Jų demokratizmas paviršutinis ir tik dėl išskaičiavimo, nes reikią gi kuo nors masint žmones, kad jie neitų į socialistus.“[106]

Dėl savo dėstomų laisvamaniškų pažiūrų, nuolatinės kritikos katalikų tikybai bei kunigams „Aušrinė“ nuolat sulaukdavo priekaištų iš „Ateities“ leidėjų, būdavo kaltindama religijos niekinimu, tačiau stengėsi atsakyti į kritiką bei polemizuoti su ateitininkų mintimis. J. Strazdas „Aušrinėje“ aiškino, kad kritika kunigams neniekina religijos. Remdamasis Kristaus mokymu, J. Strazdas įrodinėjo, jog tik šventųjų niekinimas niekina religiją, ir kadangi kunigai – ne šventieji, „Aušrinės“ kritika kunigų veiklai, peržengiančiai jų įpareigojimų ribas, neturi nieko bendro su religijos niekinimu.[107]

1. 4. Sveikata ir kūno kultūra

Ne mažiau svarbi aušrininkams buvo sveikata ir kūno kultūra. Blaivybė kaip pagalbinė, antraeilė aušrininkų idėja, pateko į 1913 m. paskelbtus aušrininkų principus.[108] Pirmieji aušrininkų būreliai pasisakė už blaivybę: „Lai ūžimas rūpi tik vokiečiams, gudams, žydams, kuriems niekas nerūpi, bet ne mums lietuviams! Mums turi rūpėti išsilavinimas, tautiškoj kultūriškoj dirvoj

104 Naujus mokslo metus pradėdami. *Aušrinė.* 1913 m. rugsėjo 26 d., p. 132.
105 J. Šepetys. Religija, dogmos ir bažnyčia. *Aušrinė.* 1914 m. balandžio 15 d., p. 39.
106 Kardagiris. Krikščionybė, demokratizmas, socializmas... *Aušrinė.* 1919 m. Nr.1, p. 11.
107 J. Strazdas. Ar taip? *Aušrinė.* 1914 m. vasario 15 d., p. 25-26.
108 Naujus mokslo metus pradėdami. *Aušrinė.* 1913 m. rugsėjo 26 d., p. 133.

darbas.“[109] Aušrinės skaitytojai skatinti burtis į blaivininkų kuopeles, kadangi „ypač svarbu susitelkti į tokias kuopeles liaudininkams, tiems artimiausiems liaudies gaivintojams, - pakol liaudis nesiliaus bridus girtuoklybėn – tolei joks jos tarpe kultūros darbas neatneš norimų vaisių.“[110] Todėl nekeista, jog aušrininkai tapo visoje Lietuvoje besikuriančių moksleivių blaivybės kuopelių nariais.[111] Neigiamai „Aušrinės“ puslapiuose vertintas ir rūkymas. Remiantis Levu Tolstojumi, rašyta, jog „tabakas yra mums kenksmingesnis dar gi negu alkoholis, nes pirmąjį mes labai dažnai vartojam: ir namie, ir kelionėj, ir prieš valgį, ir pavalgius.“[112] „Aušrinės“ skaitytojai raginti mesti rūkyti ir gerti, kadangi jaunuoliai visapusiškai save lavinti gali tik atsisakę blogų įpročių.[113]

Šalia blaivybės buvo iškelta sporto svarba. Išreikšta viltis, kad „sportas pakeistų alkoholį, kortavimą ir kitus niekingus užsiėmimus.[114] Fizinis aktyvumas kaip raumenų treniravimas ir laisvalaikio praleidimo forma turėjęs svarbos ne tik dėl geros kūno fiziologijos, bet ir psichologijos: sportavimas skatintas kaip gerą nuotaiką teikiantis užsiėmimas. Kitas aušrininkams svarbus sporto aspektas – tai, kad „jis suveda sportininkus į kuopeles, suartina juos.“ Pažymėtas sporto draugijų demokratiškumas, socialinių klasių svarbos nunykimas sporto organizacijose: „vedėjais jų gali būti net ir prasti darbininkai, jei tik jie atsižymi savo gabumu ir naudingesni draugijai negu kiti; jų noriai klauso turtuoliai ir aristokratai.“[115] „Aušrinės“ skaitytojams papasakota apie čekų sakalų ir sakaliukų sporto organizacijas, vaidinusias svarbų vaidmenį čekų tautos vienijime.[116]

Nors po karo ilgą laiką sportas „Aušrinėje“ aptarinėjamas nebuvo, 1926 m. vėl prisiminta jo svarba. Tai gali būti susiję su visoje Europoje ėmusiu reikštis sveiko kūno kultu. Tačiau fizinis kūno lavinimas tapo reikalingas dėl daugiau priežasčių: „socialistams sveikas kūnas turi didelės reikšmės gyvenimo kovoje. Jauniems kovotojams kūno sveikata privalo ne mažiau rūpėti kaip ir pati kova.“[117] Taigi, sportas tapo reikalingu aušrininkų politiniams ir socialiniams tikslams pasiekti.

1. 5. Moterų klausimas

Į darbą, broliai, vyrs į vyrą! / Šarvuoti mokslu įstabiu! / Paimsime arklą, knygą, lyrą! /Ir eisme Lietuvos keliu![118] - toks pirmajame lape išspausdintas šūkis sveikino „Aušrinės“ skaitytojus.

109 *Aušrinė* Nr. 5, 1910 m. spalio 13 d., p. 28.
110 P. Rutinas. Blaivybės judėjimas tarp užsienio moksleivijos. *Aušrinė*. 1912 m. lapkričio 13 d., p. 146.
111 *Aušrinė*. 1913 m. kovo 30 d., p. 67.
112 V. Ruokis. Keli žodžiai dėl rūkymo. *Aušrinė.* 1911 m. liepos 28 d., p. 121.
113 Ten pat.
114 K. Pietaris. Apie sportą. *Aušrinė.* 1911 m. liepos 28 d., p. 120.
115 Ten pat, p. 118-119.
116 Ten pat.
117 Sporto reikalu. *Aušrinė.* 1926 m. Nr.9, p. 9.
118 *Aušrinė,* 1910 m. sausio 30 d., p. 1.

Nors šūkis ir keli kiti rašiniai į visuomeninę veiklą skatino įsitraukti būtent vyrus,[119] dar pirmaisiais „Aušrinės“ leidimo metais imtas kelti vadinamasis „moterų klausimas“. „Aušrinės“ redakcija, taip pat matydama merginų neaktyvumo problemą, skatino merginas rašyti dažniau.[120] 1910 m. liepos 7 d. išspausdintoje žinutėje klausta, kodėl į „Aušrinę“ rašo tik vyrai, kodėl nerašo besimokančios merginos.[121]

Merginų neveiklumą bandė pirmasis bandė paaiškinti slapyvardžiu *Įsimylėjęs* pasirašęs moksleivis, priežastimis nurodęs laiko trūkumą, nes „reikia pasisiūti „bliuzkytę“ panašią maršką <...>, sijonėlį su brindomis ir išsirietimais, reikia skrybėlę pritaikyt prie „mandrios galvelės“, plaukelius suraityt, antakėlius pajuodint, veidukus rausvai nudažyt ar pabaltint <...>.“[122] Tuo tarpu gruodį išspausdintas Aldonos Giedgaudaitės atsakymas išreiškė pasipiktinimą merginų ydų hiperbolizavimu bei atskleidė gilesnes problemas: moteris iš pradžių būna tėvo, po to – sutuoktinio vergė, „palaikytoja visos namų tvarkos ir šeimyniško ugniakuro, kartu virėja, kepėja, skalbėja ir augintoja, bet be teisių, be sprendžiamo balso; prigulminga, pavergta, neprileidžiama prie mokslo“,[123] dėl ko dalyvauti visuomeninėje veikloje moterims daug sudėtingiau nei vyrams. Kitas greta atspausdintas atsakymas parodė nepasitenkinimą patriarchaline sistema: „Bet kas jas [moteris – U. M. A.] privertė atsilikti? Ar ne vyrai? Moterys nuo senų senovės pavergtos, užstelbtos ir vyrų žeminamos.“[124] Tuo metu įsitvirtinusią nuomonę dėl merginų lavinimosi patvirtina ir kiti pranešimai, kad nors į kai kurias mokyklas priimami abiejų lyčių mokiniai, lietuvių merginų jose mažoka, nes „vis dar žmonės rokuoja, kad merginoms mokslas nereikalingas. Girdi, prie krosnies vieta merginai, o ne mokykloj!“[125] Save buvusia moksleive įvardinusi mergina rašė, jog moksleivės nesirūpina savo išsilavinimu, neskaito knygų, o gimnazijose ir universitetuose teieško būsimų sutuoktinių.[126] Toks požiūris tuo metu buvo paplitęs visame pasaulyje.

1911 m. pabaigoje, anot „Aušrinėje“ išspausdintų žinučių, į visuomeninę veiklą įsitraukdavo vis daugiau merginų. Pavyzdžiui, į Peterburgo lietuvių studentų draugiją įstodavo vis daugiau merginų, kurios kalbėdavo lietuviškai. Visuotiniame draugijos susirinkime iš 65-70 dalyvių, 16 buvo merginos. Todėl studentai juokaudavo, „kad po keletos metų merginos visą valdybą pagrobsią.“[127] 1912 m. sausį Praurimės slapyvardžiu pasirašiusi Agnietė Ambraziejūtė

119 „Judėjimas žymiai surimtėjo. Jis reikalauja rimtų mokslo vyrų, aukštai išsilavinusių publicistų, praktikos veikėjų.“ // Vasaros darbai. *Aušrinė,* 1910 m. gegužės 8 d., p. 9.
120 „P-ė. Meldžiame mums ir toliau rašinėti. Taip mažai turime draugių, kurios rašo.“ *Aušrinė*. 1912 m. rugsėjo 29 d., p. 195.
121 Į jus, moksleivės. *Aušrinė,* 1910 m. liepos 7 d., p. 22.
122 Įsimylėjęs. Kodėl moksleivės tyli? *Aušrinė,* 1910 m. spalio 13 d., p. 26.
123 *Aušrinė,* 1910 m. gruodžio 31 d., p. 8-9.
124 *Aušrinė,* 1910 m. gruodžio 31 d., p. 9-11.
125 *Aušrinė.* 1911 m. liepos 28 d., p. 136.
126 Moksleivės. *Aušrinė.* 1911 m. lapkričio 15 d., p. 24.
127 *Aušrinė.* 1911 m. gruodžio 20 d., p. 207

(Steponaitienė)[128] rašė:

Neapsakomas džiaugsmas apima atsiminus, jog jau ir lietuvaičių moksleivių yra geroka saujelė, jog mūsų skaičius kas metai auga, jog mes jau nebepasitenkiname vien siuvimu, virimu ir panašiais mums teikiamais darbais; nepasitenkinam paviršutiniu naminiu lavinimusi, nebesvajojame, namie sėdėdamos ir laukdamos iš dangaus krintančios kažin kokios „laimės“.Nepasitenkinam gimnazijomis ir veržiamės, nors per vargą, aukštutinėn mokyklon. Net užsienin drįstam važiuoti apsišvietimo ieškoti. Gal nebeužilgo jau galėsim pasigirti savomis medikėmis, matematikėmis, gamtininkėmis, istorikėmis, juristėmis, pedagogėmis.[129]

Žinutės autorės nuomone, viena iš priežasčių, kodėl tiek nedaug merginų siekia išsilavinimo, yra baimė, kad merginos nebūtų per daug protingos, kadangi kai kurie moksleiviai mano, jog „mokyta moteris pameta mergiškumą, malonumą, norėdama susilyginti su vyrais.“[130] Tiek šioje, tiek kitose su *moterų klausimu* susijusiose „Aušrinėje“ išspausdintose žinutėse bei straipsniuose atsispindi nemažai to meto moterų judėjimo keltų idėjų. Merginos skatintos domėtis *moterų klausimu,* stengtis pačios pagerinti savo padėtį visuomenėje ir nelaukti, „kad kas mus išvestų iš „beteisės namų“, kad vyrai ištrauktų mus iš šio stovio. Žinoma, jie kaipo mūsų pavergimo kaltininkai turi mums padėti. Tik per daug nėr ko tikėtis: kam neskauda, tas nedejuoja.“[131] Kita vertus, panašu, jog vaikinų, skaitančių „Aušrinę“, įvardintos merginų ydos[132] buvo pastebimos ir pačių merginų:

Mums, lietuvaitėms, čia tiktų būti rimtesnėms ir išmintingesnėms, metus visokius nereikalingus sveikatai ir liuosiems kūno judėjimams kenksmingus pašėlusius „padailinimus“. Negi malonu apsireikšti purpulinėmis lėlėmis?.. Gana jau tų niekų! „Geniališki“ korsetai, plaukų raitymai, perukai ir t.t., monopolizavę krautuvių langus, laikraščius, žurnalus, tenetveria vienintelę moterų „pasaulėžiūrą“. Atsiminkim, jog XX amžiuj „priešistoriškų“ laikų kabučiai, tepalai, rinkės ir kitos „mandrybės“ mūsų nepagražins; atvirkščiai, kiek jie kvailių akyse išpuoš, tiek nužemins išmintingų žmonių prote. Taip, moksleivės, prie savarankiškumo![133]

Į „Aušrinės“ puslapiuose užsimezgusias diskusijas apie moterų padėtį bei visuomeninę veiklą atsiliepė ir merginos, pasirašiusios *Žvaigždutės* ir *Gėlelės* slapyvardžiu. Savo pranešime jos informavo „Aušrinės“ skaitytojus apie kaimo merginų gyvenimus ir mėgino paaiškinti, kodėl jos

128 J. Būtėnas. *Pseudonimai, arba slapyvardžiai*. Vilnius, 1981, p. 104.
129 Praurimė. Žodelis draugėms. *Aušrinė*. 1912 m. sausio 21 d., p. 26.
130 Ten pat.
131 Ten pat.
132 B. Kalvutis: „Pažymėtina Rygos mokinių-lietuvaičių per daug „laisva“ pažiūra gyveniman: jos besvajoja apie pirštinaites, skrybėlaites, plaukelius, vyresniųjų gi klasių – apie gražesnius, vikresnius, turtingesnius jaunikaičius, o darbo nė krislelio! Apie susispietimą jos nė sapne nesapnavo! Kuomet buvo užproponuota lietuvių kalbos lekcijos mergaitėms, jos ir nuo to griežtai atsisakė, tiktai iš šalies nepaliaujant jas „klebenus“ - galų gale, rodos sutiko.“ *Aušrinė*. 1912 m. sausio 21 d., p. 27.
133 Praurimė. Žodelis draugėms. *Aušrinė*. 1912 m. sausio 21 d., p. 27.

rečiau dalyvauja visuomeniniame gyvenime: „Vietoje knygos jos rankoje grėblys ar šakės, vietoj lakštingalos balsų vakarais paršiukų žviegimas, žąsų gagenimas. Nėra laiko svajoti ir vaikštinėti koja už kojos, nelyginant „Varšavinėje“. Reikia vis bėgti, skubintis, kad tik tarnaite neapsileidus, neužsipelnius „išlepintos panaitės“ ar tinginės vardo.“[134] Taip pat pastarojoje žinutėje pažymėtas įsigalėjęs skirtingas požiūris į besimokančias merginas ir vaikinus: merginos į mokslus išleidžiamos rečiau; besimokančio sūnaus vienintelis darbas būna mokslas, todėl grįžęs į gimtinę, moksleivis gali gulėti pavėsyje su knyga, o tuo tarpu tėvai besimokančias dukras įpareigoja užsiimti namų ruošos darbais, pasirūpinti besimokančiu broliu - „jį apeiti, apsiruošti, jam kambarį iššluoti, lovą pakloti, valgyti išvirti, ir ant stalo padėjusiai vien lieka jis pašaukti. Jei brolis išvažiuoja svečiuosna, sesuo ir čia turi jam viską surengti, kad kas ir čia ją neapkalbėtų, nepasakytų, jog sesuo netikusi.“[135] Dėl didelio mokslo ir namų ūkio darbų krūvio kentėdavo merginų žinios bei pažymiai.

1913 m. Petras Klimas-Vabalėlis išspausdino išsamią studiją „Moterų klausimas ir judėjimas“. Jo nuomone, Lietuvoje jau buvo kilęs moterų judėjimas, „surištas su vadinamu moterų klausimu, kuris apima, tiesą sakant, daugybę atskirų problemų, pradedant šeimos, lytinės meilės, motinystės bei vaikų auklėjimo problema ir baigiant dabartiniais ekonominio ir teisinio moters stovio reikalais valstybėj ir visuomenėj.“[136] Autorius pamėgino istoriškai apžvelgti moterų padėties visuomenėje kaitą: moterų judėjimo kilimo priežastis P. Klimas įvardino remdamasis Klara Zetkin,[137] Aleksandra Kolontai[138] - moteriai šeimos biudžetą vis dažniau tekdavo papildyti savo darbu nebe namie, o fabrikuose arba stambiuose žemės ūkiuose, tačiau toks moterų įsitraukimas į „vyrišką“ sritį, ekonominės bei politinės lygybės reikalavimas sulaukė nemažai pasipriešinimo. Moterys buvo priverstos „dėl duonos kąsnio, kovoj dėl būvio, pernelyg „virti fabriko katile“, bei užsiimti „prostitucija namuose“,[139] Kadangi P. Klimas rėmėsi socialistėmis autorėmis, straipsnyje buvo pabrėžtas moterų klausimo proletariškumas, pažymėta, jog moterų klausimas „nėra koks tai aristokračių kaprizas, šios dienos mada (tai tik atskiriems asmenims)“, atsiribota nuo feminizmo, kuris siekė vyrų ir moterų lygybės, tačiau, remdamasis Elen Kei[140] knyga „Moterų judėjimas“, P. Klimas feminizmo tikslų įgyvendinimo galimybe įvardino kūno hermafrodizmu.[141]

P. Klimas savo straipsnyje daugiausiai rėmėsi Europos socialistų darbais, todėl nors moterų

134 Žvaigždutė ir Gėlelė. Lietuvaitės moksleivės padėjimas. *Aušrinė.* 1913 m. kovo 30 d., p. 52.
135 Ten pat.
136 Vabalėlis. Laikraštija ir gyvenimas. Moterų klausimas ir judėjimas. *Aušrinė,* 1913 m. gegužės 1 d., p. 86.
137 Clara Zetkin (1857-1933) – marksistė, aktyvi moterų judėjimo dalyvė, pirmosios Tarptautinės moterų dienos organizatorė.
138 Alexandra Kollontai (1872-1952) – pirmoji moteris ministrė Europoje (1919 m., Rusija), pirmoji moteris ambasadorė (1923 m., SSRS ambasadorė Norvegijoje).
139 Vabalėlis. Laikraštija ir gyvenimas. Moterų klausimas ir judėjimas. *Aušrinė,* 1913 m. gegužės 1 d., p. 89.
140 Ellen Key (1849-1926), švedų skirties feministė, sufražistė. Skirties feminizmas (angl. difference feminism) remiasi idėja, jog vyrai ir moterys yra iš prigimties skirtingos būtybės.
141 Vabalėlis. Laikraštija ir gyvenimas. Moterų klausimas ir judėjimas. *Aušrinė,* 1913 m. gegužės 1 d., p. 90.

klausimas, toks, koks keliamas socialistų, jam buvo suprantamas, tačiau panašu, jog anglosaksų feministų autorių darbai P. Klimui žinomi ar prieinami nebuvo. Todėl feministinės idėjos buvo sunkiau suprantamos,[142] o galbūt ir mažiau priimtinos kaip per daug radikalios (kas patvirtintų anksčiau aptartas merginų iškeltas problemas) arba neužtikrinančios darbininkių poreikių įgyvendinimo, „todėl santykį su buržuaziniu feminizmu Klara Zetkin formulavo: „Ne mes nenorime to mažo, prie ko jūs, buržuazijos klasių moterys siekiatės, bet jūs nenorite to didesnio, prie ko mes, proletarės, siekiamės.“[143]

Pasaulinis moterų judėjimo kilimas, „Aušrinėje“ vis dažniau eskaluojamas moterų klausimas turėjo įtakos lietuvių visuomenėje. Ėmė eiti feministinės krypties laikraštis „Žibutė“ (nors pačių aušrininkų vertintas neigiamai),[144] vis dažniau „Aušrinėje“ spausdintos žinutės, nagrinėjančios moterų problemas. 1914 m. *Vilnietė* rašė: „Atsidavusios tik vien lekcioms arba linksmai praleisdamos laiką, mes užmirštame, kas dedasi plačiose miniose, nerūpi mums ir nesinori sekti laikraščių, skaityti visuomenės mokslų knygų. Nejaugi mes dabar nesiinteresuodamos visuomenės gyvenimu sugebėsime paskui išeiti iš to siauro šeimyninio gyvenimo? Juk tokiu būdu *mes* pačios eisime prieš save. Galų gale mes turime suprasti, kad gyvenimas atskiro žmogaus yra surištas su visuomene, kad mūsų likimas daugiau priklauso nuo visuomenės sutvarkymo, ne kaip nuo atskirų mūsų pačių ypatybių.“[145] „Aušrinės“ skaitytojoms rekomenduota August'o Bebel'io knyga „Moteris ir socializmas“, jos skatintos savarankiškai svarstyti moterų klausimą, rašyti referatus apie moterų ekonominę padėtį Lietuvoje ir pasaulyje, politinių partijų požiūrį į moterų padėtį ir kitais aktualiais klausimais, o tolimesnės diskusijos turėjo vykti Lietuvių Mokslo Draugijos susirinkime.[146]

Prasidėjęs karas visame pasaulyje turėjo didžiulės teigiamos įtakos moterų padėčiai. Karo metu sustojus „Aušrinės“ leidimui, nuosekliai sekti aušrininkų požiūrio į moterį bei jos politinį ir visuomeninį vaidmenį nepavyksta, tačiau karui einant į pabaigą, 1917 m. pasirodžiusi „Aušrinė“ atskleidė tai, jog aušrininkams moters lygiateisiškumas (tiek politinėje, tiek socialinėje srityje) jau buvo tapęs savaime suprantamu dalyku, ir, kaip rašyta „Aušrinėje“, „antifeministų, bent tuo tarpu, pas mus nesimato“,[147] todėl „moterų klausimas“ diskutuotas rečiau.

142 Nuo feministinio lygių teisių „ judėjimo skiras moterių socialisčių judėjimas. Stodamas ant plataus socialio pamato, jis, be abejonės, neišeina iš bendro socialistiškojo darbininkų judėjimo, į kurio uždavinius įeina, žinoma, tikslus tobulas *dvilytės* (o ne vienos kurios lyties) visuomenės socialis ir juridiškas sutvarkymas. Lili Braun todėl pirmame intern. Moterų socialisčių kongrese (1907 m. Štutgarde) trumpai tatai išreiškė: „Visų pirma mes socialdemokratės, o paskui feministės“. Tiesa, čia feminizmas visai ne tas, kadangi s.d.ija, nors ir reikalauja lygių teisių moterims tiek valstybėj, tiek apskritai, visuomenėj, tačiau, priešingai feminizmui, nusigriebusiam grynai abstrakčios formulios-absoliučios vyrų ir moterų lygybės visose gyvenimo srityse, ji (s-d) neužsimerkia prieš tai, jog moteries santykis su visuomenės kolektyvu visuomet bus kitoks nekaip vyro.“ Vabalėlis. Laikraštija ir gyvenimas. Moterų klausimas ir judėjimas. *Aušrinė,* 1913 m. gegužės 1 d., p. 93-94.

143 Ten pat.

144 Vabalėlis. Laikraštija ir gyvenimas. Moterų klausimas ir judėjimas. *Aušrinė,* 1913 m. gegužės 1 d., p. 93.

145 Vilnietė. Į drauges. *Aušrinė*. 1914 m. balandžio 15 d., p. 55.

146 Ten pat, p. 56.

147 *Aušrinė,* 1917 m. Nr. 1, p. 10.

1925 m. pasirodė straipsnis „Moteris ir socializmas Lietuvoj“, kuriame bandyta aiškintis, kodėl „rinkimų metu atiduoda savo balsus klerikalų ir kitoms griežtai priešingoms socializmo idėjai partijoms. Ilgas laikotarpis moters vergijos ir atstūmė ją nuo visuomeninio ir politinio gyvenimo, laikinai užslopino joje savo, kaipo darbo žmogaus, reikalų supratimą. Todėl ir dabar Lietuvoje ir net kituose kraštuose moterys nesąmoningai palaiko savo priešus – klerikalus ir buržuaziją. <...> Keistas gyvenimo reiškinys: paliuosuotas vergas pats atkreipia ginklą prieš savo išvaduotoją.“ Todėl siūlyta aušrininkams rūpintis moterimis, jų supratingumu bei kviesti merginas stoti į aušrininkų organizaciją.[148] „Aušrinė“ dėstė socialistinį požiūrį į moteris bei kritikavo „buržuazijos klasės“ požiūrį: „Ištvirkusi buržuazijos klasė nežinojo kur dėti moteries: ji ją ir su purvais mina, ir į dangiškus sostus sodina. <...> Socialistas privalo *sveikai* žiūrėti į moterį. Ji – ne vergė, ji – ne dievas, ji – žmogus, kaip ir visi žmonės, todėl nėra ko čia idealizuoti, bet juo labiau niekas neturi tiesės jos pavergti, kaip kad pavergus ją buržuazinė šeimyna.“[149]

Po karo stipriai pasikeitė aušrininkų organizacijos socialinė struktūra: anksčiau skųstasi dėl vangaus besimokančių merginų dalyvavimo aušrininkų veikloje, tačiau nuo 1917 m. vis dažniau atsakingus organizacijos postus užimdavo merginos. 1917 m. gegužę vykusioje aušrininkų konferencijoje iš 17 delegatų, 7 buvo merginos; į konferencijos prezidiumą, sudarytą iš 3 žmonių, pateko ir Leokadija Sirutytė.[150] Konferencijai nutarus tęsti „Aušrinės“ leidimą, į redakciją išrinkta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio sesuo Valerija Čiurlionytė,[151] o 1917 m. balandžio 9 d. Voroneže, tapusiame aušrininkų veiklos centru, į organizacijos Centrinį Valdybos Komitetą drauge su Juozu Lukoševičiumi ir Viktoru Griškėliu išrinkta Leokadija Sirutytė.[152] 1920 m. vykusioje aušrininkų konferencijoje į Aušrininkų Centro Komitetą pateko Julė Petrulytė; ji užėmė organizacijos iždininkės pareigas.[153] Į Kauną studijuoti atvykusi Agnė Murzaitė nuo 1921 m. tapo svarbiu asmeniu organizacijos komunikacijai: „Aušrinėje“ spausdinta žinutė, jog „atvažiavę į Kauną, visais aušrininkų ir „Aušrinės“ reikalais gali kreiptis į Agnę Murzaitę“,[154] ji buvo atsakinga už aušrininkų konferencijų organizavimą, o 1922 m. išrinkta į Aušrininkų Centro Komitetą tapo organizacijos sekretore ir iždininke.[155] Todėl galime drąsiai teigti, jog aušrininkai savo užduotį skatinti moterų sąmoningumą ir į organizacijos veiklą įtraukti kuo daugiau merginų, įvykdė puikiai.

148 Moteris ir socializmas Lietuvoj. *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 1-2, p. 10-11.
149 Bibliografija ir kritika. *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 4-5, p. 23.
150 Konferencijoje dalyvavo: iš Voronežo – J. Baltrušaitis, M. Brazytė, Z. Buračas, J. Butkus, J. Chmieliauskas, E. Danevičiūtė, V. Griškelis, A. Kairys, K. Kanauka, J. Lukaševičius, O. Sabaitė, L. Sirutytė; iš Maskvos – G. Skirgailytė, M. Vasiliauskaitė, nuo laisvininkų kuopos – O. Putvinskaitė; iš Bogorodickio – B. Miknevičius; iš Borovičių – P. Vinckus. // Aušrininkų konferencija. *Aušrinė*. 1917, Nr.,1 p. 16.
151 „Slaptu balsavimu išrinkta 5 žmonių redakcija: P. Čerkeliūnas, B. Sruoga, M. Markauskas, J. Žiugžda, V. Čiurlionaitė“ // Ten pat, p. 18.
152 *Aušrinė,* 1917 m. Nr. 1, p. 23.
153 Aušrininkų konferencija.*Aušrinė*. 1920 m., Nr. 3, p. 13; Aušrininkų Centro Komiteto darbuotė, ten pat, p. 18.
154 *Aušrinė.* 1921 m., Nr. 1 p. 18.
155 Aušrininkų centro komiteto darbuotė. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 2 p. 14.

2. Aušrininkų santykiai su kitomis organizacijomis ir partijomis

2. 1 *Šventoji ir Šviesioji Lietuva:* ateitininkai, dvasininkija ir aušrininkai

Aušrininkų ir ateitininkų santykiai buvo įtempti nuo pat „Aušrinės“ pradžios, kai dėl išsiskyrusio požiūrio į tikėjimą, „Aušrinės“ kolektyvą paliko būsimasis „Ateities“ įkūrėjas P. Dovydaitis. Kadangi dėl tų pačių aušrininkų santykiai buvo komplikuoti ir su katalikų dvasininkija, šiame poskyryje aušrininkų santykiai su ateitininkais bei katalikų dvasininkija bus aptariami greta.

Albinas Iešmanta apie Lietuvos visuomenės skilimą rašė: „Pirmiausiai metasi mūsų akysna dvi Lietuvos svarbiausi visuomenės dali. Jiedvi tikslingai buvo pavadinti – *Šventoji ir Šviesioji Lietuva.* Pirmosios pusės šalininkai tai „Vilties“ su „Ateitimi“ ir „Šaltinio“ idealų gerbėjai bei vykintojai. Tie idealai mums žinomi.“[156] Tuo tarpu aušrininkai palaikė „Šviesiosios“ Lietuvos idealą, aukščiau religijos kėlė mokslą ir šmaikštavo apie neišsimokslinusius kreacionistus ateitininkus: „ateitininkams turėtų būti baisu ne tiek tas, iš kur žmogus pareinąs - iš beždžionės, ar iš molio, ar iš šonkaulio, - bet baisiau - visam gyvenimui pats likti beždžione.“[157] Dėl to ateitininkai nebuvo pageidaujami Maskvos studentų draugijoje: „įsileidus en masse klerikalus „ateitininkus“ draugijoj, kuri lig šiol buvo ir yra pažangi, joje atsiras toks elementas, kuris visuomet kliudys jos daugumos darbams ir kad kitais metais galima laukti dar didesnio „ateitininkų“ draugijon įstojimo, kas dar labiau kliudytų jos darbams.“[158]

XX a. pradžioje nemažai mokyklų buvo dvasininkų įtakoje, todėl laisvamanių aušrininkų veikla jose buvo suvaržyta: moksleiviams neleista skaityti „Aušrinės“, bendrauti su aušrininkais ar steigti aušrininkų kuopeles. 1912 m. Marijampolės „Žiburio“ mergaičių progimnazijoje moksleivės buvo skatinamos skaityti „Ateitį“, o „Aušrinės“ skaitytojos buvo persekiojamos: moksleivės baustos, jei laiką leisdavo su vaikinais aušrininkais, tačiau su ateitininkais bendrauti joms kliudoma nebuvo.[159] Skųstasi, jog Suvalkijoje „vietinis kapelionas <...> išdirbo principą: kas „Aušrinę“ skaitys, o „Ateities“ ne, tam su tuomi geruoju nesugyvens, ir iš tikybos ženklas nukentės.“[160] Vilniuje įsteigus naują, lietuvišką internatą, jame aušrininkai taip pat nepageidauti, moksleiviams neleista skaityti „Lietuvos žinių“, „Lietuvos ūkininko“. 1913 m. „Aušrinė“ išspausdino žinutę apie iš šio internato išvytą aušrininką:

Matyt kunigas bijojo, kad aušrininkas „nesuklaidintų“ ir kitų. Be to kunigui nemalonu buvo,

156 A. J. (Albinas Iešmanta) Minčių žiupsnelis. Aušrinė. 1913 m., gegužės 1 d., p. 81.
157 P. Klimas. Kritika „Ateičiai“. *Aušrinė.* 1911 m., gruodžio 20 d., p. 192.
158 *Aušrinė.* 1913 m. sausio 31 d., p. 31-32.
159 *Aušrinė.* 1912 m. lapkričio 13 d., p. 155.
160 *Aušrinė.* 1913 m., kovo 30 d., p. 65.

kad tas vaikinas ragindavo savo draugus prie skaitymo, savistovio galvojimo, kėlė savo draugų tarpe susipratimą. Kunigo akyse turėjo jis išrodyti pavojingu priešu. Kada tas vaikinas nuėjo pas kunigą pasiaiškinti, tai paskutinaisiai pasakęs, jog tas vaikinas negali būti internate dėl to, kad jis aušrininkas. Girdi kiti kunigai įsakę prašalinti, kitaip jie nebeduosią internato užlaikymui pinigų. <...> Vadinasi ir tas kunigėlis begyvenąs svetimu, o ne savo protu. Na tai suprantama dėl ko jis neapkenčia tokių, kurie gyvena savo mintimis, savo galvojimais.[161]

Daugumoje mokyklų iki karo jau veikė atskiros aušrininkų ir ateitininkų kuopelės. Tačiau santykiai tarp jų narių retai buvę geri. „Aušrinei“ pranešta, jog ateitininkai pravardžiuoja aušrininkus bedieviais ir pirmeiviais, kaltina skaitant bedieviškus raštus.[162] Kartais moksleiviai dalyvaudavo ir ateitininkų, ir aušrininkų veikloje, ir pranešinėdavo „priešininkų“ paslaptis.[163] Kadangi iki pat karo nebuvo leidžiama moksleiviams burtis į organizacijas, toks elgesys galėjo iššaukti nepageidaujamą dėmesį bei mokyklos vadovybės ar valdžios pareigūnų reakciją.

Kai kuriose mokyklose santykiai tarp aušrininkų ir ateitininkų nebuvo labai blogi. Vilniuje „buvę ir tokių [ateitininkų – U. M. A.], kurie sakė, visame kame sutinką su aušrininkais, tiktai tikybinis klausimas skiriąs.“ Iš to daryta išvada, jog aušrininkų ir ateitininkų požiūris į socialinius klausimus sutampa.[164] 1913 m. žinutėje iš Marijampolės gimnazijos skelbta, jog aušrininkų ir ateitininkų „net pasilinksminimai kai kada kartu daromi. Ir vieni ir kiti po truputį kruta.“[165] Todėl aušrininkams kilo mintis susivienyti su ateitininkais bendram lavinimosi darbui:

Sumanymas kilo iš aušrininkų pusės. Mat buvo manyta, kad dabartinis moksleivių pasidalinimas tik paviršutinis ir nesąmoningas. O kadangi moksleivija – būsimoji Lietuvos inteligentija, tai Lietuvai kur kas bus naudingiau, jeigu iš jos moksleivijos išaugs solidaresnė, ne vienpusė inteligentija. Tą gi bene galima būtų pasiekti, jeigu dabartinės moksleivių srovės aušrininkai ir ateitininkai daugiau vieni kitus suprastų. Tam tikslui buvo pakviesti ateitininkų šulai. Atėjusių pasitarti pagaliau tapo tik sutarta: mainytis referatais, turėti bendrą knygynėlį ir, ištikus kokiems nors nesusipratimams tarp vienų ir kitų, susieiti keletai abiejų pusių ir pasiaiškinti. Be to, per pasikalbėjimą paaiškėjo, kad daug kame vieni kitus klaidingai suprantame. Praėjus keletui dienų ateitininkai atsako, kad jau jie jokio bendro darbo su aušrininkais nenorį. Dėl ko – nepaaiškino. Tas dalykas keistokai visgi išrodo: nes tartis buvo atėję jų šulai... Gal čia pasipainiojo pašalinė įtaka? Pasilieka spėlioti.[166]

Karo metais pasitraukus į Rusijos gilumą, aušrininkų, ateitininkų ir dvasininkijos

161 J. Vanagas. Mūsų dvasios ganytojų darbeliai. *Aušrinė.* 1913 m. kovo 30 d., p. 58.
162 J. Mažulėlis. Miesto mokykla. *Aušrinė,* 1913 m. sausio 31 d., p. 35
163 Peiktinas apsireiškimas. *Aušrinė*. 1912 m. lapkričio 13 d., p. 153.
164 *Aušrinė.* 1913 m., gruodžio 31 d., p. 225.
165 *Aušrinė.* 1913 m., kovo 30 d., p. 67.
166 *Aušrinė.* 1913 m., gegužės 1 d., p. 95.

nesutarimai, veikiausiai paskatinti sudėtingos karo pabėgėlių situacijos (o galbūt ir dėl to, kad aušrininkai Rusijoje pasisėmė naujų revoliucingų idėjų), ėmė aštrėti. 1917 m. Voroneže vykusioje aušrininkų konferencijoje nutarta, kad „vidurinėj mokykloj reikia eiti į darbo žmones sėti juose blaivią pažiūrą, ypač prieš klerikalizmą“,[167] taigi, taip buvo panaikintos galimybės sujungti lietuvių jaunuomenės veiklą ir paskelbta kova vis didesniam religijos ir Bažnyčios įsigalėjimui visuomenėje.

Aušrininkai 1917 m. Voroneže buvo gausiausia ir įtakingiausia organizacija, tačiau ten pat veikė ir ateitininkai, anot Butkų Juzės (Juozo Butkaus), nuolatos kliudę aušrininkams: „liaudies tarpe, besilankydami po namus, ateitininkai taip ir „garsina“ mus visokiais negirdėtais žodžiais. Jei tik artinasi koks bendras mitingas, tai nuo ankstyvo ryto iki vakaro „oras“ (ateitininkai) plaukia tremtiniuose, mus „garsindami“.[168] Ateitininkai netgi mėgdžiojo aušrininkų taktiką: mėgino važiuoti į Tambovą, Jekaterinoslavą, Mogilevą ir skleisti savo idėjas, tačiau „liaudis ateitininkus išvijo, kaip Kristus anuosyk pirklius iš bažnyčios.“[169]

Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, iš Rusijos grįžę aušrininkai atnaujino savo veiklą Lietuvoje. Tuo metu augant Lietuvos krikščionių demokratų partijos populiarumui, krikščioniškos vertybės, svarbus Bažnyčios vaidmuo visuomeniniame gyvenime tapo norma. Todėl laisvamaniškų pažiūrų aušrininkai kritikavo tokią tvarką ir klausdami, „kodėl leidžiam organizuotis, darbą dirbt visokiem pavasarininkam su davatkų pulkais“, skatino organizuotis ir kovoti „dėl savo, dėl žmogaus teisių; <...> už galutinį darbo žmonijos išlaisvinimą iš kapitalo ir klyro [dvasininkijos – U. M. A.] jungo.“[170] Itin griežtai „Aušrinė“ pasisakė prieš dvasininkų ir Bažnyčios įtaką Lietuvos mokyklose. Aušrininkų ideologas Vladas Karosa teigė, jog „mokyklos paverstos gamyklomis. Sodžiaus „molio“ daug ir „molis“ minkštas – darbuokitės, žieskite „manekenus piliečius“, „kunigobaimingus bažnyčios klapčiukus“, „valstybinio aparato šriubus“ ir „kapitalistinės mašinos ratų krumplius“.[171]

Aušrininkų padėtis mokyklose po karo nedaug pasikeitė. Vis dar įvairiais būdais buvo varžomas kuopelių steigimasis, kairiųjų pažiūrų mokiniams neleista laisvai reikšti savo minčių.[172] Nepaisant visų sunkumų, „Aušrinės“ skaitytojai ir gerbėjai stengėsi jungtis bendrai veiklai. Juodelių kaime „Aušrinė“ buvo populiari – kaskart paplisdavo apie 30 leidinio numerio egzempliorių. Todėl įsisteigė aušrininkų kuopa, kurią sudarė 15 narių. Tačiau dalis jaunimo, „bijodami kunigų, o nekurie savo tėvų, turėjo likt nuošaly.“[173] Biržuose aušrininkų kuopa turėjo virš 40 narių, tačiau kunigai įkalbinėjo „tėvus ir motinas neleist savo vaikams dalyvaut aušrininkų organizacijose. Pagaliau

167 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė*. 1917 m., Nr.1, p. 18.
168 *Aušrinė*. 1917 m., Nr. 2-3 p. 38.
169 Ten pat, p. 39.
170 Socialistinė moksleivija ir jos pareigos. *Aušrinė.* 1919 m., Nr.1, p. 3-4.
171 V. Karosa. Mokykla, politika ir aušrininkai. *Aušrinė*. 1923 m., Nr. 2, p. 12.
172 *Aušrinė.* 1920 m., Nr.1-2, p. 24.
173 Ten pat, p. 23.

išgavo iš jų parašus, jog jų vaikai neturi būt aušrininkai.“[174] Kupiškyje situacija buvo panaši: aušrininkai stebėti ir skųsti dėl savo pažiūrų ir veiklos tėvams.[175] Kadangi panašaus pobūdžio pranešimai „Aušrinėje“ itin dažni,[176] galime daryti išvadą, jog „persekiojimo“ problemos nebuvo nei išgalvotos, nei perdėtos, o labiau atspindėjo realią aušrininkų padėtį.

Be „persekiojimų“, tęsėsi ir šnipinėjimo tradicija. Panevėžio aušrininkai rašė, jog „kai kurios ateitininkės vaikščiodamos po miestą medžiojo aušrininkus, o pritykojusios bet kokį aušrininką, žinoma, tuojau žandarais užpjudydavo; keletas draugų buvo suimta.“[177] Ilgainiui aušrininkai ėmė gudrauti ir įvairiais būdais vengti ateitininkų. 1926 m. Alytuje aušrininkai atšilus orui susirinkimus rengdavo miške, tuo metu, kai vykdavo mokiniams pamaldos bažnyčioje, kad apsisaugotų nuo ateitininkų šnipų.[178]

Aušrininkų ir ateitininkų nesutarimai kulminaciją pasiekė 1925-aisiais Lietuvos Universitete.[179] Aušrininkų organizacija visuomet pasisakė už stiprią ir autonomišką moksleivių ir studentų savivaldą. Todėl šios idėjos buvo keliamos ir universitete. Norėdami pristatyti Studentų Tarybos idėją, aušrininkai 1925 m. lapkričio 8 d. surengė viešą paskaitą „Studentų teisės ir jų atstovavimas“. Paskaitą atidarė Kazys Boruta, prieš kelias dienas protestavęs prieš Noachimui Jubileriui įvykdytą mirties bausmę. Dėl to vienas ateitininkas pareiškė, jog tokių asmenų rengiamoms paskaitoms universitete ne vieta. Ginčas perėjo per muštynes, kuriose, anot „Aušrinės“, kumščiais ir kėdėmis muštasi beveik valandą. Po įvykio, Universiteto Senatas metams pašalino Studentų Socialistų Draugijos valdybos narius, protestavusius prieš mirties bausmę, o draugijos veiklą sustabdė iki 1926 m. sausio 1 d. Iki tos pačios dienos iš universiteto buvo pašalinti du ateitininkai – vienas, pradėjęs muštynes, o kitas, po jų paskelbęs rezoliuciją. Taip pat pareikšti keli papeikimai muštynėse dalyvavusiems studentams.[180]

Ateitininkai ir kiti (veikiausiai tautininkai ir neolituanai) pareikalavo uždaryti Studentų Socialistų Draugiją ir panaikinti sau skirtas bausmes. Universiteto senatas pastarąjį reikalavimą

174 Ten pat.

175 *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3 p. 20.

176 Pvz., žinutė iš Telšių: „Mūsų kunigija, kovodama su aušrininkais, stveriasi begėdiškų priemonių: negailestingai provokuoja aušrininkus ir įvairiais būdais juos skundžia tėvams. Savo šlykščiai provokacijai, kur tik gali ir turi progos (viešose vietose ir net bažnyčiose), naudojasi įvairiausiomis pasakomis, įvairiais išsireiškimais, kaip: „bolševikai“, „bedieviai“, „paleistuviai“. Jie stengiasi išardyti mūsų organizaciją, o „neperkalbamus bedievius“ pašalinti iš gimnazijos.“ *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 2, p. 14;
Kėdainiuose buvo organizuota diskusija „Kokia turi būti Lietuvos moksleivija“ 1925-10-25; ateitininkai paskleidė gandus, „kad aušrininkai minėtuose debatuose *rengėsi „nugriauti“ valdžią ir „panaikinti“ privatišką nuosavybę.* Atsirado pavojus. Gruodžio 7 d. pasirodo Švietimo ministerijos atstovas ir pradeda didžiausią mokinių ir mokytojų tardymą. Pareikalaujama Aušrininkų kuopos susirinkimų visi protokolai, šaukiamas vienas, šaukiamas kitas...“ *Aušrinė,* 1926 m., Nr. 1, p. 12.

177 *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3 p. 20.

178 J. Būtėnas. *Julius Janonis,* Vilnius, 1966 m. p. 12-13.

179 Apie N. Jubilerį rašė ir atsiliepimus apie konfliktą spaudoje analizavo K. Skrupskelis. Incidentas universitete: 1925 m. lapkritis, Kaunas. *Naujasis židinys-aidai,* 2009, Nr. 12, p. 460-466.

180 Lietuvos Universiteto juodasis puslapis. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 8-9, p. 7.

išpildė ir bausmes pakeitė papeikimais.[181] Dėl tokio poelgio Senatas „Aušrinėje“ pavadintas „Mirties bausmės gynėjais“, o pats sprendimas aušrininkų laikytas neteisėtu, kadangi pagal Universiteto Statutą, Senatas neturi teisės pašalinti studentų – tai yra Universiteto Teismo jurisdikcija.[182]

Šis konfliktas suskaldė studentus. 1925 m gruodžio 15 d. vyko studentų atstovybės, kurios, kaip neįtakingos ir neatstovaujančios studentų interesams, kairieji studentai nepripažino, rinkimai. Į atstovybę pateko 2 studentai socialistai, 2 „Kultūros“ būrelio nariai, 1 žydas socialistas, 2 „Varpo“ atstovai, taigi, kairiųjų viso buvę 7, žydų 4, ateitininkų ir tautininkų – 13. Kairieji studentai perskaitė deklaraciją: „*kol kumštininkai bus laikomi organizacijose, tai su jų atstovais „atstovybės“ darbuose nedalyvaus, o jei vieni ateitininkai ir tautininkai mėgins visur atstovauti, tai boikotuos jų nutarimus.* Perskaitę deklaraciją kairieji išėjo, juos pasekė ir žydai. Taip studentų atstovybėje liko tik ateitininkai ir tautininkai.[183] 1926 m. lapkričio 28-29 d. buvo išrinkta nauja studentų atstovybė. Iš 31 vietų, ateitininkai ir neolituanai gavo 14, aušrininkai – 2. Prieš pat rinkimus į atstovybę aušrininkai sušaukė studentų susirinkimą, išleido atsišaukimą, pareiškė „**griežtai kovoją už Studentų Tarybą,** [paryškinta originale – U. M. A.] kurios tikslas yra rūpintis ekonomiškais ir akademiškais studentų reikalais, apsaugoti studentų kultūrinio darbo laisvę ir universiteto autonomiją“.[184] Taigi, aušrininkai studentų atstovybės veikloje aktyviau nedalyvavo.

1926 m. universitete konfliktas tarp aušrininkų ir ateitininkų bei neolituanų taip pat peraugo į muštynes. Šį kartą jas paskatino lapkričio 21 d. ateitininkų ir neolituanų surengtas mitingas prieš lenkiškų mokyklų ir profsąjungų keliamą pavojų valstybei. Nors mitingas buvo išvaikytas, jame išsakytas idėjas bandyta platinti universitete per lapkričio 26 d. vykusį bendrą studentų susirinkimą, skirtą įvertinti studentų atstovybės darbams. Susirinkime dalyvavo ir kairieji studentai, kurie ėmė ginčytis su savo priešininkais. „Aušrinė“ rašė, jog „pradėjusį kalbėti studentą aušrininką M. Krygerį ateitininkai kelis kartus puolė kumštimis ir griebėsi prieš jį kitų provokacijos bei smurto priemonių. Protestuodami prieš tokį elgesį, kairieji paliko susirinkimą. <...> Einančius iš susirinkimo kairiuosius studentus ateitininkai ir jų sėbrai stumdė, puolė kumštimis. Vienam kairiajam studentui peiliu perpjovė rūbus.“[185]

Po 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdyto perversmo, aušrininkų ir ateitininkų konfliktai nuslopo, ar bent jau tapo nebe tokiais svarbiais, kadangi „Aušrinės“ puslapiuose ir aušrininkų atsiminimuose reflektuoti nebuvo.

181 Ten pat, p. 8.
182 Mirties bausmės gynėjai. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 8-9, p. 9.
183 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 1, p. 11.
184 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 10, p. 9.
185 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 10, p. 9-10.

2. 2. Bolševikų pastangos skaidyti aušrininkų organizaciją

1912-1913 m. aušrininkų organizacijoje ėmė išsiskirti liaudininkiška ir marksistinė srovės. Tuo metu aušrininkų organizacija buvo nepolitinė, tačiau joje ėmė lankytis socialdemokratų atstovai ir skatinti įsitraukti į politinę veiklą. Dalis aušrininkų ėmė studijuoti politinius klausimus, o organizacijoje susikūrė marksistinė visuomenininkų kuopelė.[186] 1915 m. prasidėjus karui, nemažai lietuvių pasitraukė į Voronežą, kur buvo įsteigta lietuviška mokykla. Į Voronežą pasitraukė ir aušrininkas Julius Janonis. Jis rodė nemažai iniciatyvos atkuriant aušrininkų veiklą, tačiau turėjo užmojų pakreipti visą organizaciją marksistine kryptimi.[187]

1915 m. gruodžio 12 d. aušrininkų vadovybė sukvietė konferenciją aptarti politinę padėtį ir uždavinius. Joje marksistai pasiūlė imperialistinį karą paversti pilietiniu karu, tačiau aušrininkų vadovai su pasiūlymu nesutiko – jie buvo linkę daugiau tenkintis ramiu savišvietos, kultūros darbu. Todėl Julius Janonis, Stasys Brašiškis, B. Matusevičius ir keli kiti aušrininkai protestuodami konferenciją apleido.[188] Pastaroji „Janonistų“ grupė atskilo nuo aušrininkų organizacijos ir Juliui Janoniui vadovaujant įkūrė kairiųjų marksistų visuomenininkų kuopą, leidusią savo laikraštėlį „Atžala“.[189] 1917 m. aušrininkų ir visuomenininkų veikla tapo politine. Pradėjus viešai veikti politinėms partijoms, visuomenininkai ėmė bendradarbiauti su bolševikais, o aušrininkai – su liaudininkais, kuriems suskilus į dešiniuosius ir kairiuosius, aušrininkai liko su kairiaisiais.[190]

Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, visuomenininkai išlaikė savo siekius suskaidyti bolševikams nepalankią aušrininkų organizaciją ir dalį jos narių pervilioti savo pusėn. 1920 m., nesutikdami su aušrininkų principais, atskilo vilkaviškiečiai ir įsteigė savo marksistinę kuopelę, vadovaujamą Pijaus Glovacko.[191] 1921 m. gruodžio 28-29 dienomis vykusioje aušrininkų konferencijoje buvo svarstytas organizacijos principų pakeitimo klausimas: marksistai pasiūlė iš jų išmesti individualizmą. Tam užprotestavo Marijampolės, Telšių, Rokiškio aušrininkų skyriai. Surengus balsavimą, abi pusės surinko po lygiai balsų, o vėliau, vienas iš balsavusiųjų už individualizmą, savo balsą atsiėmė. Daugumos sprendimu individualizmas iš principų buvo išmestas. Tačiau Marijampolės aušrininkai ir kiti individualizmo šalininkai pareiškė protestą. Baiminantis organizacijos skilimo, galiausiai nutarta individualizmo klausimą svarstyti kitoje

186 J. Būtėnas. *Julius Janonis.* Kaunas, 1986, p. 37-39.
187 Ten pat, p. 51.
188 V. Serbenta. *Įdomiausia nuotrauka iš mano albumo.* ZK archyvas; *Nuotrupos iš Voronežo Aušrininkų centrinės kuopos veikimo.* Iš L. Serbentos prisiminimų. p. 2. ZK archyvas.
189 *Aušrininkų veikla karo sąlygomis.* Iš A. Steponaitienės prisiminimų. ZK archyvas.
190 *Aušrininkai Voroneže.* A. Šimėno atsiminimai, p. 3. ZK archyvas.
191 A. Murzaitė. Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos veikla buržuazinėje Lietuvoje. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* p. 8. ZK archyvas.

konferencijoje 1922 metais.[192] Balandžio 11-12 d. į Kaune vykusia konferenciją atvyko Šiaulių, Marijampolės, Panevėžio, Rokiškio, Kupiškio, Biržų, Raseinių, Naumiesčio aušrininkų skyrių atstovai bei centrinio komiteto nariai. Konferencijoje dėl lėšų stokos nedalyvavo kelių tolimesnių skyrių nariai bei Telšių aušrininkai, kurių kuopa buvo išvaikyta žvalgybininkų. Konferencijoje turėjo būti priimtas sprendimas dėl individualizmo aušrininkų principuose. Vaclovas Bielskis skaitė paskaitą apie marksizmą, Mykolas Januškevičius – apie individualizmą. Po paskaitų konferencijos dalyviai nusprendė, jog įstatai turėjo likti nepakeisti, t. y. individualizmo principas paliktas.[193] Balandžio 12 d. dešimt aušrininkų, balsavę už individualizmo principo atsisakymą, paliko konferenciją pareiškę, jog burs naują organizaciją pagal savo įsitikinimus.[194]

1920-1923 m. bolševikai stengėsi trikdyti Marijampolės aušrininkų veikimą. 1920 m. kovo 24 d. Marijampolės Realinėje gimnazijoje buvo įregistruota visuomenininkų kuopelė.[195] Ji įsteigta Voroneže veikusios marksistinės visuomenininkų kuopelės pavyzdžiu. Prie jos prisijungė ir slapta marksistinė organizacija. Bronius Pranskus buvo šios kuopelės sumanytojas: kadangi komunistai viešai veikti negalėjo, visuomenininkų pavadinimas buvo naudotas kaip priedanga.[196] Visuomenininkai šalininkų ieškojo aušrininkų organizacijos gretose. Jų siekis buvo skaidyti aušrininkus, tačiau tą daryti atvirai nebuvo galima – aušrininkų vadovai pažinojo bolševikuojantį visuomenininkų vadovą B. Pranskų (tuomet jis dar vadinosi Vaclovu Anskaičiu), todėl nebūtų jo priėmę į aušrininkų organizaciją. Be to, anot B. Pranskaus, organizacijos skaidymas iš vidaus būtų labai ilgas procesas.[197] Dėl marksizmo įtraukimo į visuomenininkų principus, 1923 m. kovo 2 d. Švietimo Ministerija įsakė likviduoti Realinės gimnazijos visuomenininkų organizaciją.[198] Likvidavus organizaciją, komunistinė kuopelė tebeveikė, tačiau aušrininkų organizacijos jai suskaidyti nepavyko.

1922-1925 m. bolševikų veikla aušrininkų organizacijoje aprimo, bet 1925-1926 m. kai kuriuose aušrininkų skyriuose vėl pradėjo reikštis komunistai, ypač Marijampolėje ir Ukmergėje, taip pat silpniau – Kėdainiuose ir Panevėžyje. Komunistai aušrininkus kaip legalią organizaciją naudojo savo viešam darbui.[199] 1927 m. uždarius aušrininkų organizaciją ir perorganizavus aušrininkų veiklą, komunistų siekis skaidyti aušrininkus ir veikti po šios organizacijos priedanga prarado prasmę, todėl tiek aušrininkai, tiek komunistai atskirai veikė pogrindyje.

192 Ten pat, p. 9-10.
193 Ten pat, p. 13.
194 Ten pat, p. 14.
195 Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1920-03-24 protokolas nr. 25. LCVA F. 777 ap. 1 b. 7 l. 7.
196 B. Pranskus-Žalionis. *Artimieji toliai: atsiminimai.* Vilnius, 1962, p. 235.
197 Ten pat, p. 237.
198 Švietimo Ministro Juodakio P. 1923-03-02 pranešimas Marijampolės Realinės gimnazijos direktoriui. LCVA F. 391 ap. 2 b. 870 l. 246.
199 A. Murzaitė. *Dar keletas žodžių apie sroves aušrininkų organizacijoje.* ZK archyvas.

Aušrininkai palaikė Vasario revoliuciją Rusijoje, tačiau visą laiką buvo uolūs komunistų kritikai: „Komunistų pageidavimas, kad jų tikėjimą visi be atodairos pripažintų, kad jų darbus vien girtų, yra labai kenksmingas socialinei revoliucijai.“[200] Kartas nuo karto „Aušrinėje“ pasirodydavo rašiniai, skirti Rusijos revoliucijoms ir bolševikų perversmui aptarti, nagrinėti jos vidaus padėčiai bei komunistų vykdytai politikai.[201] Rusijos komunistų partija buvo įvardinta „naująja buržuazija“, fizine ir moraline darbo klasės eksploatatore, kritikuota už prievartinį kapitalistinės sistemos įvedimą, opozicijos kalinimą, trėmimą bei žudymus. Anot „Aušrinės“, „Pirmoji socialistinės revoliucinės vilnis ištiško, sudužo. Sudužo atsimušusi į „mokslinio socializmo“ uolą, marksizmą.“[202]

Dėl tokių nuostatų per II pasaulinį karą ir po jo, Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje, kai kurie buvę aktyvūs aušrininkai nuolatos turėjo problemų su sovietine valdžia. Kazys Boruta buvo nuolat sekamas KGB agentų, įrašinėjami jo pokalbiai: ar nesipriešina tarybinei valdžiai, ar nelaiko savęs sovietinio režimo auka.[203] Už antitarybinę veiklą 1946-11-20 d. K. Boruta buvo nuteistas penkeriems metams kalėjimo.[204] Kazio Borutos kūryba buvo ignoruojama, rašytojas vertėsi atsitiktiniais uždarbiais ir reabilituotas buvo tik praėjus dvidešimčiai metų po mirties. Kazio Jakubėno likimas sovietų okupuotoje Lietuvoje buvo dar liūdnesnis: už savo nepriklausomą laikyseną ir opozicinės dvasios eilėraščių skaitymą Kaune literatūros vakare, Kazys Jakubėnas 1946 m. kovo 24 d. buvo pašalintas iš Rašytojų Sąjungos,[205] o 1946 m. balandžio 24 d. – areštuotas ir patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už antitarybinę agitaciją.[206] 1950 m. sausio 7 d. K. Jakubėnas dingo, o sausio 11 d. jo brolis Alfonsas Jakubėnas buvo iškviestas į Vilniaus miesto valdybos kriminalinės paieškos skyrių, kur buvo pranešta apie Kazio Jakubėno mirtį. Poetas rastas naktį iš sausio 7-osios į 8-ąją sušalęs, basas, be viršutinių drabužių, miesto pakraštyje, Kapų gatvėje, šalia 4-uoju numeriu pažymėto namo.[207] Spėjama, kad už K. Jakubėno mirtį buvo atsakingi sovietų pareigūnai.[208]

2. 3. Aušrininkų ryšiai su politinėmis partijomis

Nuo aušrininkų atskilus ateitininkams ir patiems aušrininkams ėmus skaidytis pagal politines

200 Tarptautinė socialistinės jaunuomenės sąjunga. *Aušrinė*. 1920, Nr.4 p. 16
201 Pavyzdžiui: Spalių revoliucijos tragedija. *Aušrinė.* 1924 m., Nr. 6, p. 1; Komunistų diktatūra siautėja. *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 4-5, p. 16;
202 Atremkim. *Aušrinė*. 1921 m. Nr. 2, p. 11.
203 Dalia Striogaitė. Ir iš tikrųjų susipina pasaka su tikrove... *“Baltaragio malūnas” ir jo byla.* Vilnius, 2005. P. 230.
204 Iš Kazio Borutos archyvo. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991. P. 425.
205 Lietuvos TSR Rašytojų Sąjungos valdybos posėdžio protokolas 1946-03-24. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991. P. 40-41.
206 Kaltinamosios išvados K. Jakubėno byloje 1946-07-26. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991. p. 455-456.
207 Ten pat, p. 495.
208 A. Jakubėnas. Kazio Jakubėno byla. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991. p. 502-503.

pažiūras, šios problemos buvo aptartos 1917 m. vykusioje aušrininkų konferencijoje, kurioje priimta rezoliucija: *Pripažindami pirmaeilę vertę tvėrimui savyje kultūrinio pamato, bet atsižvelgdami į realų gyvenimą, taip pat laikome svarbiu praktinį veikimą liaudyje; pasekmingesniam veikimui liaudyje politinė diferenciacija yra geistina.*[209] Aušrininkai taip pat aptarė savo požiūrį į politines partijas, bendradarbiavimą su jomis bei partijų demokratiškumą. Šiuo klausimu priimta tokia rezoliucija: *Kiekvienas idealas tik tuomet turi žmogui realės reikšmės, kuomet dėl jo kovojama. Taigi ir demokratu gali vadintis tik tas, kas vykdo gyvenime demokratizmo idealus, griežtai kovodamas dėl tokios tvarkos, kame visi piliečiai naudotųsi lygiomis teisėmis ir pildytų lygias pareigas. Laikydamiesi tokios pažiūros aušrininkų konferencija negali pripažinti demokratais nei lietuvių krikščionių-demokratų, nei tautininkų. Gi klausimą dėl Demokratinės Tautos Laisvės Santaros demokratingumo palieka atviru.*[210] Taigi, bendro darbo su tautininkais ir krikščionių demokratų partija galimybes dėl jų nedemokratiškumo aušrininkai atmetė dar 1917 m. Todėl potencialiais aušrininkų sąjungininkais liko socialdemokratai ir valstiečiai liaudininkai. Matydami nesutarimus tarp skirtingų partijų atstovų ir tame įžvelgdami pavojų nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimui, aušrininkai taip pat, Lietuvos laisvę iškeldami aukščiau už politinius ginčus, išreiškė reikalavimą Tautos Tarybai: *jūs partijų vadai, privalote Lietuvos laisvės reikalu Tautos Taryboje susitarti ir primename, jeigu jūs ir šią valandą nesusitaikytumėt ir siaurus savo partijų reikalus pastatytumėt aukščiau Lietuvos laisvės reikalo, tai, atminkite, kad visa istorijos atsakomybė kris tik ant Jūsų galvų.*[211]

Po nepriklausomybės paskelbimo, santykiai su politinėmis partijomis vėl svarstyti tik 1922 m. Tuomet teigta, jog „reik turėt gerus santykius su visomis partijomis, kurios gelbsti aušrininkus ir neprieštarauja aušrininkų principams“ ir sprendimo teisė dėl bendradarbiavimo suteikta kiekvienai atskirai aušrininkų kuopai.[212] Kadangi aušrininkai nebuvo tiesiogiai susiję nė su viena politine partija, todėl drąsiai išreiškė kritiką ir ideologiškai artimesnėms kairiosioms partijoms,[213] o komunistus laikė neatitinkančiais aušrininkų principais, todėl nevertais bendro darbo. Galiausiai dėl darbo su partijomis buvo priimta rezoliucija, jog „Aušrininkai – nepartinė socialistinė moksleivija – gali remti tas socialistines partijas, kurių programos ir veikimas neprieštarauja Aušrininkų Principams.“[214] Nors bendradarbiavimo poreikį su kairiosiomis partijomis siekiant bendrų tikslų

209 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė*. 1917 m., Nr. 1, p. 18.
210 Ten pat.
211 Ten pat.
212 Iš aušrininkų centro komiteto protokolo Nr. 1 (9). *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 12
213 Pvz.: *praslinkus 80 metų nuo „Komunistų manifesto“, praūžus karui (su socialdemokratišku patriotizmu) ir valstietiškų šalių revoliucijomis su bolševikiškais bandymais, stichinės arba neišvengiamos koncentracijos ir proletarizacijos principai atrodo pakankamai atgyvenę. Tačiau Lietuvos marksininkai - tiek socialdemokratai, tiek bolševikai tuos principus dogmatiškai palaiko ir jais grendžia savo programą, norėdami socializmą vykinti Lietuvoj. //* Marksistiškasis socializmas Lietuvoje. *Aušrinė,* 1926 m., Nr. 1, p. 4.
214 Ten pat.

karts nuo karto pabrėždavo tiek aušrininkų organizacijos nariai, tiek „Aušrinės“ skaitytojai, tokių idėjų vis dėlto buvo atsisakyta. „Bendras frontas“ nebuvo sudarytas, nes į jį „kviesta visai ne socialistinės („Varpo“, „Jaunimo“ sąjungos) ir neva socialistinės („Žiežirba“ ir kt.) organizacijos, kurioms visiškai nerūpi joks *rimtas* socialistinis darbas“.[215]

Kadangi bendras darbas su partijomis buvo laisvai pasirenkamas kiekvienam aušrininkui ar kiekvienai atskirai jų kuopelei, visos organizacijos santykiai su didžiosiomis politinėmis partijomis buvo nevienodi. Štai, nors 1921 m. „Aušrinė“ kritikavo Felicijos Bortkevičienės įtaką „Žiburėlio“ draugijoje ir Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjungą (toliau – LVLS) laikė socializmo priešais,[216] tačiau 1924 m. aušrininkų konferencijoje lankėsi šios partijos atstovai.[217] Iki 1926 m. gruodžio perversmo, aušrininkų santykiai su Lietuvos Socialdemokratų Partija (toliau - LSDP) buvo neblogi. 1926 m. pavasarį policijai nušovus aušrininką Kostą Batisą, gegužės 2 d. Pilviškiuose vyko socialdemokratų susirinkimas, kuriame dalyvavo virš 500 žmonių. Susirinkimo metu buvo pareikštas protestas, „nes mokinius užpuolė civiliais drabužiais apsirengę Pilviškių nuovados viršininkas su kitu policininku, o Batisa bėgo nuo jų kaip nuo banditų ir be perspėjimo buvo nušautas.“[218] 1926 m. pavasarį, prasidėjus būsimų Seimo rinkimo agitacijoms, aušrininkų centro komitetas kuopelėms nedavė jokių nurodymų, kaip aušrininkai turi laikytis rinkimų atžvilgiu. Alytaus aušrininkai ragino balsuoti už LVLS arba LSDP, bet artėjant rinkimams tarp alytiškių ėmė plisti Lietuvos revoliucinių socialistų partijos atsišaukimas, skatinantis boikotuoti rinkimus.[219] Išrinkus naują Seimą, kurio daugumą sudarė kairiųjų partijų atstovai, Švietimo ministerija oficialiu raštu (1926 m. spalio 29 d.) paskelbė, „jog Aušrininkų organizacijai mokyklose kurtis ir veikti jokių kliūčių nedaro. Norintieji veikti mokyklose turi gauti pedagogų tarybos sutikimą, o už mokyklos ribų – apskrities viršininko.“[220]

Po perversmo atsirado didesnis poreikis dirbti kartu su LVLS ir LSDP. 1927 m. kovą planuojant sukilimą,[221] Kazys Boruta rašė, jog „reikia išnaudoti visas jėgas fašizmui nuversti, todėl atsisakyti išnaudoti v-l (LVLS – U. M. A.) ir s-d (LSDP – U. M. A.) mases tam reikalui būtų visai nepolitiška. Reikia stengtis įvelti į šią košeleną ir vadus, kad reikalas pagerėtų.“[222] Sukilimui

215 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 1-2, p. 12.
216 „Žiburėlio“ draugijos reikalu. *Aušrinė*. 1921 m., Nr. 1 p. 14.
217 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1924 m., Nr. 1 p. 13.
218 Pasmerkiami draugo Kosto Batisos nužudytojai! *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 5-6, p. 4.
219 J. Būtėnas. Aušrininkų veikimas Alytaus gimnazijoje. p. 13. ZK archyvas.
220 Draugams aušrininkams ir moksleiviams. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 9, p. 15.
221 Aušrininkai dalyvavo organizuojant masinį sukilimą Lietuvoje. Tačiau veikiausiai kilus nesutarimams tarp organizatorių, sukilimas prasidėjo tik Tauragėje ir buvo greitai numalšintas. Po jo Kazys Boruta rašė: *Kaip matai iš mano misijos nekas išėjo: vienaip norėjom padaryti, o visai kitaip pasidarė. Aš buvau Telšiuosna šitam reikalui nuvažiavęs, bet Tauragėje pralenkė, savo padarė, o po jų ir man reikėjo nešdintis. Kol kas sėdžiu Rygoj, su s-d., organizuojam jums į pagalbą šelpti Tauragės sukilėlius ir galvoju kaip nors įsteigti Latvijos eserų partiją. Gal kas nors išdegs. <...> Mano galva reikia arba suprovokuoti Lietuvos žlugimą, arba pradėti partizaninį karą. //* Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-10-12. LNB RKRS F. 10-475 l. 7-8.
222 Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-03-09. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 16.

nepavykus, o LSDP ir LVLS susitaikius su Lietuvos vidaus padėties pasikeitimu, „Aušrinėje“ vis dažnesniais tapo kritiniai straipsniai. 1931 m. pažerta priekaištų socialdemokratams. Partijai parengus naują programą, aušrininkai atliko išsamią jos analizę ir peikė dėl socialistinių tikslų trūkumo programoje: „teoretinėj dalyje kalbama apie kapitalizmo vystymąsi, apie jo galą ir apie socialistinės tvarkos būtinumą ateityje, bet nenurodoma konkrečiai tų sričių, kuriose glūdi ta bjaurybė – išnaudojimas. <...> Jeigu programoj aprašomi tik faktai, bet jokių išvadų nedaroma, tenka spręsti, kad partija, kuri laikosi tos programos, nieko nemano veikti. Tokia partija yra panaši į kabinetinį mokslininką-stebėtoją, bet ne į praktiką-veikėją. Tai labai blogai.“[223] Todėl apie visą LSDP veiklą buvo padaryta tokia išvada: „Socialdemokratai veikia tik kapitalistinės santvarkos ribose, norėdami savo veikimu pagerinti darbininkų būtį, pačios kapitalistinės santvarkos negriaudami.“[224] Taip socialdemokratai dėl savo evoliucinio požiūrio į socialinę revoliuciją (nors deklaruojantys socializmo siekį revoliucijos būdu),[225] tapo nebepriimtinais revoliucines idėjas kėlusiems aušrininkams.

1932 m. pasirodžius J. Mantvilos knygelei „Principinės liaudininkų ideologijos idėjos“, kurioje deklaruota, jog „liaudininkai pamiršo savo programą, pamiršo ir tuos, kuriems sakosi atstovaują, pamiršo valstiečius“,[226] aušrininkai išreiškė pritarimą šioms išdėstytoms mintims ir siūlė J. Mantvilos knygelę perskaityti kiekvienam aušrininkui.[227]

1933 m. „Aušrinėje“ pasirodė straipsnis, aptariantis ir kritikuojantis visas didžiąsias Lietuvos politines partijas. Nuo seno nepalankiai vertinti krikščionys demokratai, vienijantys pagal tikybą, ir tautininkai, vienijantys pagal tautybę, anot aušrininko A. Paliuko, „pripažįsta žmonių nelygybę natūraliu dalyku ir jos nesistengia gerinti kurios nors vienos grupės reikalus kitos grupės sąskaiton, jos palieka kiekvienam rūpintis savimi, kiekvienas turi stengtis prasimušti į aukštesnę kategoriją.“[228] Nusivylus ir kairiosiomis partijomis bei vis dažnėjant anarchistinei partinio atstovavimo kritikai, demaskuotos LVLS ir LSDP, kurios:

sakosi darbo žmonių interesus ginančios: valst. liaud. savinasi darbo valstiečių reikalus, o socialdemokratai – darbininkų. <....> Valst. l-kų eiles sudaro liberališki stambūs buržujai. <....> Čia telpa ir išnaudojamieji, ir išnaudotojai. Na, o socialdemokratai, tai jau tikrai darbininkų avangarde. Čia gal išnaudotojams vietos nėra. Žinot, vargas ir su jais, ir jų eilėse pilna eržilų, ir jų tarpe yra žmonių, turinčius ištisus kvartalus Kaune, o kiti nariai be pastogės šąla. Vieni turi po 1000 litų pajamų per dieną, o kiti jokių pajamų neturi – yra bedarbių eilėse. <....> Suprantama,

223 A. Paliukas. Lietuvos socializmo dirvoje. *Aušrinė*. 1931 m., Nr. 3, p. 29, 31.
224 Ten pat, p. 34.
225 Be nuoseklumo ir be krypties. *Aušrinė.* 1932 m., Nr. 4, p. 46.
226 J. A. P. Liaudininkai ir J. Mantvilos „Principinės liaudininkų ideologijos idėjos“. *Aušrinė*. 1932 m., Nr. 4, p. 25.
227 Ten pat.
228 A. Paliukas. Partijų paralelės. *Aušrinė*. 1933 m., Nr.1, p. 10.

buržuazija partijų viršūnėse sėdi, o darbo žmonės – partijų bedugnėse. <..> Teko būti pernykščiame valst. liaudininkų suvažiavime. Pastebėjau, kad darbo valstiečiai atvažiavę iš kaimų yra labai radikalūs, o partijos viršūnės – buržujai – visai patenkinti padėtimi. <...> Tas pats ir socialdemokratų eilėse. Darbininkai šaukia darbo, žmogiškesnio atlyginimo, o centras – seimo. <...> Tai kas pagaliau yra tos partijos? Atsakymas trumpas: tai buržujų kompanijos, kurios kovoja dėl valdžios.[229]

Patys sudėtingiausi aušrininkų ryšiai buvo su Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partija (toliau – LRSLP) bei Socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjunga. Kadangi abu politiniai dariniai buvo nelegalūs, jų santykį su aušrininkų organizacija atskleisti sunku. Tačiau, pavyzdžiui, „Žiežirba“ Aušrininkus ir „Draugo“ sąjungą siejo su revoliuciniais socialistais liaudininkais: „Seniau kai kurių buvo dedama pastangų išlaikyti „Aušrininkus“ nepartiniais, bet pasirodė negalima. Tiesa, ir šiandieną galima išgirsti, kad „A-kai“ tik marksistų atsikratė, o šiaip jau likę nepartiniais.“[230] Aušrininkų ir „Draugo“ sąjungos artimumas šiai politinei jėgai vertintas kaip Lietuvos atsilikimo požymis.[231]

Bendrumų tarp aušrininkų ir socialistų revoliucionierių organizacijų galime ieškoti dar iki Pirmojo pasaulinio karo. 1912-1914 m. Lietuvos demokratų partijoje (toliau - LDP) išryškėjo radikalesnis sparnas,[232] 1915 m. nuo LDP atskilusi eserų grupelė su Mykolu Januškevičiumi[233] priešakyje ėmė leisti laikraštį „Naujoji Lietuva“; su laikraščiu bendradarbiavo ir aušrininkams priklausęs Balys Sruoga. 1917 m. ši kuopelė susibūrė į Lietuvos socialistų liaudininkų partiją (LSLP),[234] o 1918 m. - į Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų partiją (LRSLP).[235] 1922 m. jie (tarp jų ir su aušrininkais bendradarbiavę Vladas Karosa, Juozas Žiugžda, Juozas Butkus, Mykolas Januškevičius bei vėliau Kazio Borutos žmona tapusi Ona Kazanskaitė) nesėkmingai mėgino patekti į Seimą su „Žemės ir laisvės“ sąrašais.[236] Vincentas Lukoševičius teigė, jog ši partija 1927 m. pakeitė savo pavadinimą į Lietuvos socialistų revoliucionierių sąjungą (toliau - LSRMS), veikusią nelegaliai ir buvusią artima kairiesiems Rusijos eserams,[237] tačiau šiuo teiginiu verta abejoti, kadangi LSRMS gretose senieji LRSLP nariai sudarė mažumą, todėl LSRMS veikiau laikytinas jaunųjų radikalių socialistų sukurtu dariniu.

Lietuvos slaptosios policijos duomenimis, LSRMS „priklauso Tarptautiniam Socialistų

229 A. Paliukas. Partijų paralelės. Aušrinė. 1933 m., Nr.1, p. 10-11.
230 Apie socialistinio jaunimo vienijimą. *Žiežirba,* 1922 m., Nr. 6, p. 1.
231 Keletas minčių apie revoliucinius liaudininkus. *Žiežirba,* 1922 m., Nr. 6, p. 3.
232 V. Lukoševičius. *Liberalizmo raida Lietuvoje,* Vilnius, 1995, p. 149-154.
233 M. Januškevičius buvo dažnas aušrininkų organizuojamų renginių dalyvis.
234 Ten pat, p. 158.
235 Ten pat, p. 162.
236 *Naujoji Lietuva,* Kaunas, 1922 m. spalio 1 d., p. 3.
237 Ten pat, p. 162.

Revoliucionierių Maksimalistų biurui, kurio būstinė Paryžiuj. Veikiama būstinės nurodymais. Sąjunga veikia darbininkų, valstiečių, jaunuomenės tarpe. Taip pat prisidengdama kitais vardais. Nariai stoja į įv. kairias organizacijas ir ten daro įtaką.“[238] Su eserais maksimalistais sieti Studentų socialistų aušrininkų draugijos nariai Vincas Mėšlius, Edvardas Šafas, Pranas Čepėnas,[239] Kostas Kriščiūnas, Jonas Norkus, Kazys Natkevičius, Kazys Jakubėnas, Motiejus Strimaitis,[240] taip pat Vincas Vinskas, Antanas Patumsis, Juozas Klimavičius, Vytautas Montvila ir Juozas Norkus. Valstybės saugumo policijos viršininko nutarime apie pastaruosius teigta, kad:

jie visi priklauso slaptai socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjungai. Jie veikia šios sąjungos ideologine linkme daugiausiai tarp studentų. Kad geriau galėtų veikti, jie priklauso legaliai V. D. Universiteto stud. aušrininkų draugijai. „Aušrininkų“ draugija yra socialistų revoliucionierių maksimalistų įtakoje ir per ją socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjunga atlieka savo sąjungos pradinį auklėjimą. S. R. M. sąjungos nariai per „Aušrininkų“ draugiją skelbia savo sąjungos idėjas, ruošdami susirinkimus, paskaitas politinėmis temomis, agitacinio pobūdžio pasikalbėjimus ir t.t.[241]

Nors aušrininkai atsiribojo nuo bendro darbo su bet kokiomis politinėmis partijomis, bent jau asmeninių dalies aušrininkų ryšių su socialistais revoliucionieriais maksimalistais neigti negalima. Kita vertus, Lietuvos socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjunga nėra laikytina politine partija; nuolatos pabrėžtas sąjungos antiautoritarizmas, nepritarimas nei parlamentinei, nei totalitarinei valdžiai.[242] Todėl Slaptoji policija matė didžiulę LSRMS grėsmę Lietuvos valdžiai: „partija Lietuvoje nors ir neskaitlinga, bet jos daugumą sudarė inteligentija, ypač studentai aušrininkai. Konspiracija partijos dėl jos inteligentiškumo labai didelė.“[243] Aušrininkų veikla, susijusi su LSRMS, nagrinėjama šio darbo 7 skyriuje „Organizacija po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo“.

238 *Konspektas apie revoliucinės eserų partijos veikimą.* LCVA F. 378 ap. 10 b. 744 l. 14.

239 Apie Mėšlių, Pavličių, Šofą, Čepėną, kaltinamus priklausymui slaptoms maksimalistų-plečkaitininkų organizacijoms ir pasikėsinimu į prezidentą, ministrą pirmininką ir kitus asmenis. 1929-1940. LCVA F. 507 ap. 3 b. 174.

240 „Lietuvos piliečiai Mikas Marčiulionis, Klišis Juozas, Kriščiūnas Kostas, Laskauskas Antanas, Norkus Jonas, Natkevičius Kazys, Žvironas Antanas, Čereška Leonas, Jakubėnas Kazys, Strimaitis Motiejs krašto apsaugos ministro įsakymu atiduodami karo lauko teismui už tai, kad:
1928 ir 1929 metais ligi gegužės mėn 9 dienos prisidengtami aušrininkų, žiežirbininkų ir žaizdrininkų organizacijomis jie priklausė slaptoms socialistų revoliucionierių organizacijoms, <..> kurių tikslas yra ginkluotu sukilimu ir darant teroristinius aktus nuversti esamą Lietuvoj valdžią ir valdymo tvarką.“ // Vyriausiajam štabui įsakymas, Kaunas, 1929 m. liepos 9 d. LCVA F. 507 ap. 3 b. 174 l. 313

241 Valstybės saugumo policijos viršininko Aug. Povilaičio nutarimas, 1931 m. sausio 8 d., Kaunas. LCVA F. 378 ap. 3 t. II b. 3712 l. 2-3.

242 Žr. K. Burneika [V. Karosa]. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai.* 1928.

243 V. Mikolaitytės tardymo protokolas, 1928-03-14. LCVA F. 507 ap. 3 b. 77 l. 5; P. Lašo tardymo protokolas. 1928-03-16. LCVA F. 507 ap. 3 b. 77 l. 17.

2. 4. Aušrininkai ir socialistinės jaunuomenės „Draugo“ sąjunga

Aušrininkai konfliktavo toli gražu ne su visomis organizacijomis ir partijomis. Glaudžiausi ryšiai buvo palaikomi su 1920 m. vasario 14 d. Justo Baltrušaičio, Petrusės Smolenskaitės, Antano Kubiliaus, Juozo Kerio ir Genriko Serafino įsteigta socialistinės jaunuomenės „Draugo“ sąjunga.[244] Ši organizacija buvo ideologiškai artima aušrininkams – ir aušrininkai, ir „Draugo“ sąjunga pabrėžė jaunimo politinio (socialistinio) nusistatymo, bendro darbo su ūkio bei pramonės darbininkais svarbą. Aušrininkų kuopose turėjo „būti rengiamos paskaitos nuodugniam susipažinimui su socializmo teorija ir praktika, turi būti gvildenama socializmo etika, turi būti svarstomi principiniai ir taktiniai mūsų veikimo klausimai“,[245] o šviečiamasis darbas tęsiamas darbininkų tarpe.[246] Šiam tikslui pasiekti, aušrininkai nutarė užmegzti ryšius su įsikūrusia artima Lietuvos socialistinės jaunuomenės „Draugo“ sąjunga.[247]

Pirmiausiai aušrininkai kartu su „Draugo“ sąjunga ėmė bendradarbiauti Marijampolėje, kur bendromis jėgomis įsteigė vakarinius darbo jaunuolių kursus.[248] 1920 m. rugsėjo 23 d. buvo surengtas bendras aušrininkų centro komiteto ir „Draugo“ sąjungos centro valdybos posėdis. Jo metu nutarta, jog „Aušrinėje“ bus patalpintas „Jaunimo skyrius“, skirtas „Draugo“ sąjungos valdybos reikalams. Dėl to „Aušrinė“ tapo laikinu „Draugo“ sąjungos leidiniu, o visi sąjungos nariai skatinti piniginėmis lėšomis bei tekstais remti „Aušrinę“ bei ją platinti „Draugo“ sąjungos narių ir kitų suinteresuotųjų tarpe. Bendrame posėdyje nutarta, jog aušrininkai organizuos „Draugo“ sąjungos nariams kursus, „kuriuose jie ir mokys, ieškos kitų būdų šviesti „Draugo“ narius.“[249]

1922 m. aušrininkai kartu su „Draugo“ sąjunga darbavosi ne tik Marijampolėje, bet ir Šiauliuose, Panevėžyje, Biržuose ir kituose Lietuvos vietovėse,[250] „Draugo“ sąjungos atstovai dalyvavo aušrininkų konferencijoje 1925 m. sausį ir kongrese 1925 m. birželį.[251] Tačiau „Draugo“ sąjunga nuolatos kliuvo valdžiai, buvo konfiskuoti keli sąjungos leidiniai, areštuoti nariai ir varžyta sąjungos veikla. 1925 m. Socialistinės jaunuomenės sąjunga „Draugas“ teismo sprendimu buvo uždaryta, bet socialistinių pažiūrų jaunimas skatintas „Draugo“ pradėtą veiklą tęsti.[252] Panašu, jog „Draugo“ sąjunga, nuo pat įkūrimo bendradarbiavusi su aušrininkais, tiesiog įsiliejo į aušrininkų organizaciją ir savo veiklą tęsė kaip aušrininkai. Aušrininkas L. Šmulkštys teigė, jog patys

244 *Aušrinė.* 1921 m., Nr.1, p. 16.
245 Socialistinės jaunuomenės uždaviniai. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 8.
246 Ten pat, p. 9.
247 *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 12.
248 *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 4, p. 24.
249 Aušrininkų centro komiteto darbuotė. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 4., p. 25.
250 Iš aušrininkų centro komiteto protokolo. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 12.
251 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1925 m., Nr.1-2., p. 12; Aušrininkų kongresas. *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 7., p. 11.
252 *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 8-9, p. 10.
„Draugo“ sąjunga kaip potencialiai pavojinga antivalstybinė organizacija buvo sekama Valstybės Saugumo.

aušrininkai „organizavo kaimo socialistinio jaunimo „Draugo“ ir vėliau „Mūsų draugo“ sąjungą ir jai vadovavo.“[253]

1926 m. pavasarį vykusios aušrininkų konferencijos metu nutarta, jog reikia kurti socialistinio jaunimo sąjungą, leisti laikraštį jaunimui ir plėsti darbą darbininkų masėse. Taigi, turėjo būti atkurta „Draugo“ sąjunga. Aušrininkų centro komitetas suorganizavo steigėjų grupę, parengė būsimos sąjungos įstatus ir įteikė juos registracijai. Naujoji organizacija turėjo vadintis Lietuvos Socialistinio Jaunimo Sąjunga „Mūsų draugas“. Aušrininkai buvo raginami per vasarą susitikti ir užmegzti ryšius su darbo jaunimu bei sudaryti būsimos sąjungos organizacinį branduolį.[254]

1926 m. rugsėjo 5 d. aušrininkai kartu su „Mūsų Draugo“ sąjunga paminėjo Tarptautinę jaunimo dieną prieš karus, įvairiose Lietuvos vietose surengė eilę paskaitų tema „Jaunimas ir karai“, organizavo mitingus ir vakarones.[255] Pats rimčiausias bendras aušrininkų ir „Mūsų Draugo“ sąjungos projektas buvo metinių visuomenės mokslų kursų darbininkams organizavimas. Kursų lankytojai galėjo lankyti sociologijos, visuomenės ūkio mokslo, valstybės mokslo, socializmo istorijos, socializmo teorijos ir politikos, darbo klasės organizacijos ir kt. paskaitas.[256] 1926 m. spalio 18 d. už pranešimą, kuriame viešai pasmerkti karai, buvo areštuotas Socialistinio Jaunimo Sąjungos „Mūsų draugas“ centro komiteto ir aušrininkų organizacijos narys Martynas Gudelis.[257] Abi organizacijos protestavo prieš šį įvykį. Dėl padažnėjusių politinių neramumų[258] galima įtarti, jog šis įtakingo teisės studento areštas buvo susijęs su planuotu perversmu.

253 L. Šmulkštys. Aušrinės keliais. *Sėja*, Chicago, 1976, Nr. 1, p. 63.
254 Vasaros atostogų darbai. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 5-6, p. 6.
255 Tarptautinė jaunimo diena prieš karus. *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 7-8, p. 8.
256 „Mūsų Draugo“ metiniai visuomenės mokslų kursai. *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 9, p. 16.
257 Paleisti iš kalėjimo draugą Martą Gudelį! *Aušrinė* Nr. 9, Kaunas, 1926, p. 14.
258 1926-11-21 d. vyko studentų ateitininkų ir neolituanų mitingas prieš lenkiškų mokyklų ir profsąjungų nešamą pavojų. Mitingas išvaikytas, tačiau po jo atsinaujino aršūs ateitininkų ir neolituanų nesutarimai su aušrininkais. // *Aušrinė.* 1926 m., Nr.10, p. 9.

3. Aušrininkų spauda, skaitiniai ir biblioteka

3. 1. „Aušrinės“ leidimas

1908 m. Marijampolėje Petras Klimas išleido leidinį moksleiviams – hektografuotą laikraštėlį „Mokinių draugas“. Leidinio apipavidalinimas buvo itin kuklus, o paskirtis – suteikti galimybę pasireikšti moksleivijai bei skatinti ją jungtis į bendrą kovą dėl Lietuvos laisvės ir geresnio gyvenimo.[259] Tačiau netrukus kilo poreikis rimtesniam leidiniui. 1909 m. Šiaulių gegužinėje maskviečių studentų būrelis nusprendė leisti žurnalą jaunimui ir moksleiviams,[260] o metų pabaigoje „Lietuvos žinios“ ėmė spausdinti pranešimus apie šį planuojamą leisti „Aušrinės“ žurnalą.[261] 1910 m. sausio 30 d. kaip „Lietuvos žinių“ priedas išėjo pirmasis „Aušrinės“ numeris (redaguojamas teisės studento Stasio Šilingo). Pristatytas leidinio tikslas – vienyti jaunimą bendram darbui. Todėl „Aušrinė“ vadovavosi nepolitiškumo, demokratijos, tautiškumo principais.[262] Iki Pirmojo pasaulinio karo į „Aušrinę“ filosofijos, ekonomikos, pasaulėžiūros klausimais rašė Petras Klimas-Vabalėlis, Ramūnas Bytautas, savo kūrinius spausdino Julius Janonis, Kazys Binkis, Balys Sruoga, Antanas Vienuolis ir kiti.[263] 1910 m. lapkričio 25 d. Maskvos lietuvių studentų visuotinio susirinkimo metu buvo suburta nuo studentų draugijos atskira „Aušrinės“ komisija, kurios nariais tapo Petras Klimas, Stasys Šilingas, Juozas Papečkys, Rapolas Skipitis ir Pranas Dovydaitis. Maskvos studentų draugijai priklausiusios draudžiamos knygos buvo perduotos „Aušrinei“.[264]

Prasidėjus karui, „Aušrinės“ leidimas nutrūko, tačiau Voroneže įsteigus aušrininkų spaustuvę, žurnalo leidimas Lado Serbentos, J. Pranckevičiaus ir A. Lapino iniciatyva buvo atgaivintas. Žurnalui reikalingas lėšas aušrininkai rinkdavo savo rengiamuose spektakliuose ir koncertuose.[265] Voroneže buvo išleisti trys „Aušrinės“ numeriai. Tai buvo paskutiniai mažiau politiški „Aušrinės“ leidimai. Kuomet 1917 m. keli literatūros ar poezijos kūrinėliai nebuvo išspausdinti, kadangi „eilėse, lyrikoj neturėtų būti agitacijos, kokia ji ten tik būtų (politinė, filosofinė ir t.t.)“,[266] tai nuo 1919 m. Lietuvoje leidžiamoje „Aušrinėje“ nepolitinių vaizdelių ar eilėraščių aptikti nepavyko.

„Aušrinė“ buvo populiarus žurnalas ir turėjo savo skaitytojų ratą. Žurnalo leidimo atnaujinimas jau nepriklausomoje Lietuvoje buvo laukiamas „Aušrinės“ mėgėjų. Į „Lietuvos žinias“

259 P. Klimas. *Iš mano atsiminimų.* Vilnius, 1990, p. 17-18.
260 A. Steponaitienė. *Iš Maskvos lietuvių studentų draugijos veiklos. Prisiminimai apie „Aušrinę“.* ZK archyvas.
261 *Lietuvos žinios,* Vilnius, 1909 m. gruodžio 12 d.
262 „Aušrinės“ uždaviniai ir keliai. *Aušrinė* Nr. 1, Vilnius, 1910 m. sausio 30 d., p. 2.
263 A. Steponaitienė. *Aušrininkų veikla karo sąlygomis.* ZK archyvas.
264 P. Klimas. Maskvos lietuvių studentų draugijos ir aušrinės susirinkimai. *Metmenys*, 1976, Nr. 31, p. 138.
265 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže,* p. 2. ZK archyvas.
266 Atsakai. *Aušrinė*. 1917 m., Nr. 2-3, p. 47.

kreipėsi Juozas Miliukas (veikiausiai 1918-1919 m., kada žurnalo leidimas buvo nutrūkęs – laiške data nenurodyta – U. M. A.) ir skatino jaunimą: „stokime prie darbo, suburkim į vienybę viens kitam rankų paduokime ir eikim plėšti tėvynės dirvonų, kad prirengus sėklai dirvą. Kelkime susipratimą ne tik tarpe draugų-ių moksleivių, bet ir tarpe liaudies. Nors darbas sunkus, daug pasišventimo reikalauja, kelias erškėčiais klotas, bet jo nėra ko bijotis. Nes vien tik gyvenimo kovoje glūdi žmogaus laimė.“[267]

„Aušrinės“ leidimas marijampoliečių aušrininkų iniciatyva buvo atnaujintas Marijampolėje 1919 m. gruodį. „Aušrinę“ leisti marijampoliečiai ketino tik laikinai: sušaukus konferenciją, turėjo būti išrinkta nuolatinė žurnalo redakcija.[268] Pirmajame Marijampolėje išleistame „Aušrinės“ numeryje buvo pažymėta leidinio reikšmę vienijant jaunuomenę: „Aušrinė“ - mūsų židinys. Tebūna jis mūs minties ir darbo kūrėjas. Spieskimės apie jį į vieną tvirtą socialistinę šeimyną.“[269] Žurnalo keliami tikslai smarkiai nepasikeitė: tikslais keltas švietimas „einant į liaudį“, socialistinių idėjų sklaida.[270] Bet „Aušrinės“ turinys tapo dar labiau politizuotas:

Mes sutinkam, kad tai nauja „Aušrinė“. Tai ne anų laikų „Aušrinė“, kuomet idilingoj ramybėj bendrai gyveno laisvamaniai su dabartinių ateitininkų pranokėjais. Tai dargi ne pažangiosios moksleivijos organas, koks buvo ateitininkams atsiskyrus, bet jau grynai socialistinis laikraštis. Ir jeigu dabartiniai aušrininkai pasisavino senųjų aušrininkų tradicijas, tai tik todėl, kad viršijanti besimokančiosios jaunuomenės dauguma yra aiškiai socialistinio nusistatymo. Tatai reiškia, kad visokių „pirmeivių“ ir pažangininkų rolė jau suvaidinta.[271]

Tačiau „Aušrinėje“ pasirodžiusios radikalesnės mintys nebuvo priimtinos visiems: už 1920 m. jungtinį 1-2 „Aušrinės“ numerį leidinio reakcija buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn. „Aušrinės“ leidimo sąlygos buvo sudėtingos, trūko lėšų, kliudė galiojusi cenzūra, todėl žurnalas pasirodydavo nereguliariai.[272]

1920 m. balandžio 7-9 d. vykusioje aušrininkų konferencijoje sudaryta „Aušrinės“ redakcijos komisija, į kurią pateko V. Kundrotas, L. Serbenta ir A. Renkė, užėmęs atsakingojo redaktoriaus pareigas. Į komisiją buvo kooptuoti V. Baltrušaitis ir V. Čemarka. O „Aušrinės“ ir toliau leista Marijampolėje.[273] „Aušrinės“ finansinė padėtis buvo gana prasta: spausdinimas kainavo nemažai, o pagrindinės lėšos leidiniui gautos iš nuolatinių ir vienkartinių rėmėjų bei aušrininkų skyrių.[274]

---

267 J. Miliuko laiškas Lietuvos žinių redakcijai, 191? m. MAB RS F54-1076, p. 2.
268 Į draugus aušrininkus! *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 18.
269 *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 1.
270 Ten pat.
271 „Aušrinės“ kritikam. *Aušrinė.* 1920 m.,, Nr. 1-2, p. 19.
272 Visiems mūsų draugams. *Aušrinė,* 1920 m., Nr. 3., p. 18.
273 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3., p. 18.
274 1922 m. lapkričio – 1924-03-15. Pajamos: Pakeista į litus 1,30; Už parduotą „Aušrinę“ 307,55 lt; Prenumeratos 57

Po perversmo 1927 m. balandį uždarius aušrininkų organizaciją, nutrūko ir „Aušrinės leidimas. 1928 m. Universiteto studentų socialistų aušrininkų draugija išleido laikraštį „Aušrininkas“, kurio „uždavinys – skelbti aušrininko žodis, gilinti ir plėsti laisva mintis, auklėti kritiškas gyvenimo pažinimas“;[275] „Aušrininkas“ vadovavosi dorovinio individualistinio socializmo principais ir deklaravo, jog savo tikslą – žmogaus laisvę – galima pasiekti tik per socializmą ir tik veikiant sąmoningų, kritiškai mąstančių asmenų kolektyvuose.[276] Leidinyje buvo aptartos sunkios aušrininkų veikimo sąlygos. Todėl pasirinkta aušrininkų veiklą koncentruoti į literatūros leidimą, skaitymą bei savarankišką analizę.[277]

1931 m. Lietuvos Universiteto studentų socialistų aušrininkų draugija atnaujino „Aušrinės“ leidimą. „Aušrinė“ turėjo nagrinėti socializmo teorijos ir praktikos klausimus, filosofijos, religijos, istorijos, literatūros, politikos temas „ir plačiajai Lietuvos liaudžiai padėti objektyviai pažinti socializmą, jo nešėjus, su socializmo mintimi ir veiksmu susijusius visus didžiuosius įvykius.“[278] 1931-1933 m. ėjusios „Aušrinės“ turinys buvo daugiausiai ideologinio turinio. 1933 m. paskelbta, jog „*Aušrinė* pradeda eiti kas mėnuo laisvos socialistinės minties, kultūros, visuomenės ir literatūros žurnalu. Tai nėra naujas ir atsitiktinis dalykas, bet išvada to darbo, kurį *Aušrinė* jau dirba dvidešimt su viršum metų. <...> Jeigu anksčiau *Aušrinė* buvo daugiau moksleivijos lavinimosi žurnalas, tai šiandien ji ryžtasi pakelti visus kovos sunkumus dėl laisvos socialistinės kultūros.“[279] Tačiau 1933 m. apsunkus universiteto draugijos veikimo sąlygoms ir dėl pasikartojančių įvairias atsakingas pareigas užimančių aušrininkų areštų (1933 m. kovo 23 d. areštuotas Kazys Jakubėnas ir Antanas Vilčinskas, kovo 28 d. areštuotas „Darbo“ redaktorius Kazys Boruta, buvęs atsakingu už aušrininkų spaudą),[280] „Aušrinės“ leidimas sustojo ir daugiau neatsinaujino.

Lentelė Nr. 1. *Aušrinės* redaktoriai:

Stasys Šilingas	1910 m.
Petras Klimas	1911 m., Nr. 1-4
Steponė Mošinskaitė	1911 m., Nr. 5 – 1913 m., Nr. 25
Žemaitė (Julija Žymantienė, ats. red.)	1913 m., Nr. 26, 1914 m. Nr. 1
Mečys Markauskas	1917 m.

lt; Pajamos iš skyrių 589 lt; Aukos iš nuolatinių remėjų 460,80 lt; Šiaip aukos 149,05 lt; Viso: 1564,70 lt. Išlaidos: Aušrinės 1923 Nr. 1 spausdinimas 452 lt; Nr. 2. spausdinimas 420 lt; 1924 Nr. 1 spausdinimas 450 lt; Šiaip įvairios išlaidos 224,98. Viso: 1564,70 lt. // „Aušrinės“ iždo ataskaita. *Aušrinė*. 1924 m., Nr. 1, p. 16.

275 Mūsų gairės. *Aušrininkas*. 1928 m., Nr. 1, p. 1.

276 Ten pat.

277 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos padėtis po 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 67. ZK archyvas.

278 *Aušrinė,* 1931 m., Nr. 1, p. 1.

279 Aušrinė, laisvos socialistinės kultūros žurnalas. *Aušrinė*. 1933 m., Nr. 1, p. 2.

280 *Aušrinė*. 1933 m., Nr. 4, p. 80.

Adolfas Renkė	1920–1921 m
Jonas Baronas (ats. red.)	1922 m.
Motiejus Strimaitis (ats. red., faktinis Kazys Boruta)	1923 m. Nr. 1 – 1925 m. Nr. 6, 1926 m. Nr. 7/8-9
Kazys Bubnys (ats. red.)	1925 m. Nr. 7 – 1926 m. Nr. 6
Leonas Gruodis (ats. red.)	1926 m. Nr. 10
Jonas Kruopas (ats. red.)	1931 m.
Juozas Klimavičius (ats. red., fakt. Kazys Boruta)	1932–1933 m.

Parengta pagal: *Aušrinė,* 1910-1914, 1917, 1919-1926, 1931-1933 m.

3. 2. Kiti aušrininkų leidiniai

Nors „Aušrinė“ buvo pagrindinis aušrininkų organizacijos leidinys, vietinės aušrininkų kuopelės neretai išleisdavo savo šapirografuotus ar rankraštinius laikraštėlius. Kėdainių mokytojų seminarijos aušrininkų skyrius leido laikraštėlį „Laisvės takais“, Marijampolės aušrininkų skyriaus „kultūros būrelis“ turėjo mėnesinį žurnalą „Laisvės žiedai.“[281] Biržų aušrininkai leido laikraštį „Pumpuras“.[282] Aušrinė. 1920, Nr.4 p. 28 Šiaulių aušrininkų skyriaus hektografuotas laikraštis „Sūkurys“, Panevėžio aušrininkų skyriaus laikraštis „Laisvės takais“.

„Aušrinė“ buvo labiau orientuota į gimnazistus, studentiją ir jaunimą, todėl 1925 m. aušrininkai išleido vienkartinį leidinį „Jaunasis aušrininkas“. Jis buvo skirtas moksleiviams, o jo tikslas - „duoti jaunesniesiems aušrininkams ir prijaučiantiems moksleiviams informaciją iš aušrininkų gyvenimo ir šiek tiek lavinimuisi medžiagos.“[283] Kaip ir „Aušrinė“, taip ir „Jaunasis aušrininkas“ buvo socialistinės krypties.

Dar 1913 m. aušrininkai išleido pirmąjį grožinės literatūros kūrinį - A. Vienuolio „Paskenduolę“.[284] Tačiau nepriklausomoje Lietuvoje aušrininkai dažniausiai pabrėždavo „rimtos socialistinės literatūros bado“ lietuvių kalba problemą. Todėl 1925 m. Aušrininkų centro komitetas sudarė literatūros gaminimo komisiją.[285] Jos atsakinguoju asmeniu tapo Kazys Boruta. Nuo 1925 m. imtos leisti įvairios brošiūros ir knygelės – tiek parašytos pačių aušrininkų organizacijos narių, tiek versti užsienio autorių kūriniai. Jas buvo galima įsigyti Kaune iš Juzės Kudirkaitės.[286] Aušrininkai išleido kelis Vlado Karosos darbus,[287] taip pat pasirodė išspausdintas socialistinių dainų rinkinys

281 Bibliografija ir kritika. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 4-5, p. 22
282 Aušrinė. 1920 m., Nr.1-2, p. 23
283 *Jaunasis aušrininkas,* Kaunas, 1925, p. 21. LNB RKRS F 10-461.
284 *Aušrinė.* 1913 m. gegužės 1 d., p. 100.
285 Aušrininkų judėjimas. *Aušrinė,* 1925 m., Nr. 1-2, p. 13.
286 *Jaunasis aušrininkas,* Kaunas, 1925, p. 58. LNB RKRS F 10-461.
287 V. Karosa. *Tiesos beieškant.* (I ir II knyga) Marijampolė, 1925; V. Karosa. *Dorovės klausimas.* Kaunas, 1928;

„Revoliucionierių maršai“ (1926),[288] Aušrininkų principai ir įstatai,[289] brošiūros „Jaunimo uždaviniai“, „Socialistinės pasaulėžiūros pagrindai“, „Socializmas kaime“, „Keliai į socializmą“, „Socializmo istorija“, „Moteris socialistiniame judėjime“,[290] knygos „Benua Malonas – integralinio socializmo pranokėjas“ (1928),[291] P. Š. (veikiausiai Pranas Šalna – Martyno Gudelio slapyvardis) „Kropotkinas“ (1928), R. Sėlio „Išaušo rytas“ (1926), V. Kudirkos „Cenzūros klausimas“ (1927), O. Wilde „Socializmas ir žmogaus siela“ (1928).[292] Dalį aušrininkų knygų išleido „Prometėjaus“ leidykla.

Skaitytojams 1933 m. siūlytos verstos Panait Istrati „Baragano dagynas“ (1932), Aisedora Dunkan „Mano gyvenimas“ (1932-1933), taip pat Kazio Jakubėno „Tegyvuoja gyvas gyvenimas“ (1931), Vytauto Montvilos „Naktys be nakvynės“ (1933), Kazio Borutos „Mediniai stebuklai“ (1938) ir Martyno Gudelio (pasirašyta Vinco Davainio slapyvardžiu) „Sukilusi Ispanija“ (1933).[293]

3. 3. Aušrininkų knygynas ir skaitiniai

Apie Aušrininkų organizacijos knygyno egzistavimą pirmą kartą sužinome tik 1917 m. Voroneže laikytame knygyne buvo apie 200 knygų.[294] Grįžus į Lietuvą, centrinis aušrininkų knygynas laikytas Marijampolėje. 1922 m. jo knygininku išrinktas P. Kopustinskas,[295] 1923 m. - K. Kriščiūnas.[296]

1925 m. naktį iš sausio 12 į 13, į knygyną įsilaužė politinė policija, išvartė knygas, tačiau nieko įtartino tarp jų neradusi, konfiskavo knygyno katalogą.[297] 1925 m. pavasarį buvo nuspręsta įsteigti naują centrinį aušrininkų knygyną, kuris literatūra aprūpintų atskirus aušrininkų organizacijos skyrius. Aušrininkų knygyno atsakinguoju asmeniu tapo Julius Lembergas.[298] Centrinį knygyną papildė JAV lietuvių kalba išleistos socialistinio turinio knygos.[299]

1928 m. aušrininkų veikimo sąlygos buvo gana sudėtingos,[300] todėl aušrininkų veiklą

288 Revoliucionierių maršai. *Aušrinė* Nr. 9, Kaunas, 1926, p. 16.
289 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos padėtis po 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 68. ZK archyvas.
290 Darbo visuomene! *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 4-5, p. 24.
291 *Aušrinė* Nr. 1, Kaunas, 1931, p. 53.
292 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos padėtis po 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 68. ZK archyvas.
293 *Aušrinė* Nr. 4, Kaunas, 1933, p. 75.
294 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1917 m, Nr.1, p. 16.
295 Iš aušrininkų centro komiteto protokolo. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 11.
296 Aušrininkų centro komiteto darbuotė. *Aušrinė*. 1923 m., Nr. 1, p. 14.
297 *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 1-2, p. 16.
298 *Jaunasis aušrininkas,* Kaunas, 1925, p. 58. LNB RKRS F 10-461.
299 A. Murzaitė. Žvilgsnis į naujo CK-to darbą. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 25. ZK archyvas.
300 „Pastaruoju metu daugelyje vietų mums veikti yra sunku arba ir visai negalima. Dažniausiai mokyklų administracijos neleidžia kurti lavinimosi kuopų, o jei kur ir leidžia, tai kontroliuoja, cenzūruoja, seka ir kitaip

kuopelėse siūlyta keisti individualiu lavinimusi ir knygų skaitymu. Studentų Socialistų Aušrininkų draugija nutarė steigti savo knygyną ir kvietė ne tik aušrininkus, bet ir šiaip asmenis paremti steigiamą knygyną knygomis ar piniginėmis aukomis.[301]

Į aušrininkų knygyną naujai gauti leidiniai bei aušrininkams rekomenduotini skaitiniai buvo pristatomi „Aušrinėje“. Jie puikiai atspindi organizacijos ideologijos kaitą. 1913 m. aušrininkai skatinti skaityti daugiau laikraščių; moksleiviams rekomenduoti laikraščiai rusų kalba - Русскія ВѢдомости („Rusijos Žinios“ - bešalis, pirmeivių dvasios laikraštis) День („Diena“ - kairiųjų pakraipos) Женский Вестник („Moterų laikraštis“ - pažangiųjų moterų draugijos leidinys) Заветы („Paktai“ - kairiųjų liaudininkų mėnesinis žurnalas) Северныя Записки („Šiaurės žurnalas“ - kairiosios pakraipos, linkęs į liaudininkus) Современный Миръ („Šiuolaikinis pasaulis“ - didelės apimties marksistų laikraštis) Русское Богатство („Rusijos turtai“ - seka senųjų liaudininkų pėdomis), Жизнь для Всехъ („Gyvenimas visiems“ - V. Pose leidžiamas mėnraštis), Природа („Gamta“).[302] 1917 m. į aušrininkų knygyną pateko J. Žemdirbio *Bažnyčia ir valstybė,* J. Krikščiūno *Monarchija ir respublika,* M. Petrausko *Revoliucijos himnas*.[303]

1920 m. Lietuvoje veiklą atnaujinę aušrininkai pildė savo knygyną ir ieškojo kur įsigyti P. L. Lavrovo ir N. K. Michailovskio raštus.[304] Tais pačiais metais „Aušrinėje“ buvo pasidžiaugta Lietuvos Socialdemokratų Partijos išleistu austro socialdemokrato Otto Bauerio brošiūros „Kelias į Socializmą“ lietuvišku vertimu.[305] 1921 m. veikiausiai iš Vokietijoje studijavusio aušrininko Adolfo Renkės „Aušrinės“ redakcija gavo nemažai knygų vokiečių kalba: Rudolfo Rockerio darbus „Keine Kriegswaffen mehr“ („Daugiau jokių ginklų“), „Zur Geschichte der parlamentarischen Tätigkeit in der Arbeiter bewegung“ („Darbo judėjimo parlamentinės veiklos istorija“), „Was wollen die Syndikalisten“ („Ko nori sindikalistai“), Levo Tolstojaus „Aufruf an die Menschheit“ („Kreipimasis į žmoniją“), „Rede gegen den Krieg“ („Kalba prieš karą“), Piotro Kropotkino „Die entwiktlung der anarchistischen Ideen“ („Anarchistinių idėjų plitimas“), „Gesetz und Autorität“ („Teisė ir autoritetas“), Franzo Barwicho „Der Kommunistische Aufbau des Syndikalismus“ („Komunistinis sindikalizmo kūrimas“), Fritzo Oerterio „Die freie Liebe“ („Laisvas gyvenimas“).[306]

1926 m. „Aušrinė“ pažymėjo faktą, jog Čekijos socialdemokratai sumanė leisti socializmo klasikų raštus, tarp jų ir Saint-Simoną, Proudhoną, Bakuniną ir kitus priešmarksistinius socialistus,

---

trukdo. Todėl mums reikia kuo daugiau susirūpinti lavinimosi galimumais. Sutrukdyti mums kurtis socialistinę pasaulėžvalgą niekas nepajėgs. Mes stengdamiesi visuomet galime laisvai pasirinkti esamą atitinkamą literatūrą, ją studijuoti, kritiškai vertinti, ginčytis, tinkamai pažinti savo ir savo priešininkų ideologiją ir ruoštis ateities gyvenimui, darbui.“// Draugai aušrininkai! *Aušrininkas*. 1928 m., Nr.1, p. 11.

301Knygų badui marinti. *Aušrininkas*. 1928 m., Nr.1, p. 5.

302 Skaitykime daugiau laikraščių. *Aušrinė.* 1913 m. gruodžio 31 d., p. 226.

303 Redakcijon atsiųstos knygos paminėti. *Aušrinė*. 1917 m., Nr. 2-3, p. 48.

304 *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 3, p. 20.

305 Kelią į socializmą betaisant. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 4, p. 12.

306 Redakcijai atsiųsta. *Aušrinė*. 1921 m., Nr. 1, p. 18.

anarchistus, „kuriais prieš karą marksistai, kaip sakoma, vaikus gąsdindavo, o dabar ima tyrinėti.“ Aušrininkai išreiškė palaikymą šiai čekų idėjai.[307]

1933 m. pristatytas italų anarchisto Errico Malatesta darbas „Valstiečių pasikalbėjimai“ (Išleistas lietuvių kalba Buenos Airėse, 1932 m.), Max Nettlau „Der Anarchismus von Proudhon zu Kropotkin“ („Anarchizmas nuo Proudhono iki Kropotkino“, Berlin.), IAA (International Arbeiter Association) leidinys „10 Jahre Internationaler Klassenkampft“ („Dešimt tarptautinės darbininkų kovos metų“). „Aušrinės“ skaitytojams siūlyti „Darbo“ ir „Kultūros“ žurnalai.[308]

307 Socialistų judėjimas. *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 3, p. 15.
308 Naujos Knygos. *Aušrinė* Nr. 3, Kaunas, 1933, p. 60.

4. Aušrininkų organizacijos veikla.

4.1. Tiltai į liaudį: organizacija 1910-1918 m.

XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvoje vyko nemažai socialinių ir politinių pokyčių. Formavosi naujas, iš ūkininkų kilęs inteligentijos sluoksnis, stiprėjo nepasitenkinimas buvusia tvarka, virtęs į 1905 m. revoliuciją Rusijoje, kurioje dalyvavo ir lietuviai. Į šiuos įvykius reagavo ir moksleivija: jie paskatino moksleiviškų organizacijų atsiradimą.[309] Petras Klimas savo atsiminimuose apie to meto įvykius rašė: „<...> atkuto masėse tautinė lietuvių sąmonė. Ir mes mokiniai pajutome tą naują posūkį. <...> Mes nebuvome susirišę su kokiu nors centru ar organizacija – jų iš tikrųjų tada ir nebuvo mūsų tarpe. Savarankiški vietiniai židiniai užsidegė, pakurti „Aušros“, „Varpo“, Kudirkos, Vaičaičio, Maironio žarijomis. Tie židiniai skleidėsi kaip stichija, tarytum kliūčių skatinama.“[310]

Esant tokioms aplinkybėms kilo poreikis moksleivijai burtis į organizaciją. Kada moksleiviai ir studentai ėmė burtis į „Aušrininkų“ vardo kuopeles, tiksliai nėra žinoma. Aušrininkų organizacijos ištakų derėtų ieškoti lietuvių studentų draugijose Rusijos universitetuose.[311] 1910 m. Maskvos Lietuvių studentų draugijos nariai ėmė vienyti aukštesniųjų mokyklų moksleivius į bendrą organizaciją. Siekiant įgyvendinti šį tikslą, buvo išleistas pirmasis „Aušrinės“ žurnalo numeris, o žurnalo skaitytojai ėmė burtis į aušrininkų grupeles.[312] Aušrininkai buvo skatinami dirbti visuomeninį darbą, organizuoti jaunimo kuopeles, užsiimti švietėjiška veikla ir pasakoti žmonėms apie demokratiją ir būdus jai pasiekti. Pirmieji aušrininkai vadovavosi šūkiu „tieskime tiltus į liaudį“,[313] akivaizdžiai perimtu iš narodnikų. XIX a. antroje pusėje išsilavinusio rusų jaunimo pradėtas „хождение в народ“ - ėjimas į liaudį – siekė šviesti valstietiją,[314] ką mėgino pakartoti aušrininkų jaunimas. Su kaimu aušrininkai mėgino suartėti rinkdami folklorą, rašydami „monografijas“ apie įvairias Lietuvos vietoves ir žmonių gyvenimą.[315] 1912 m. imti kelti nauji reikalavimai aušrininkams ir jų veiklai – folkloro rinkimas ir bendravimas su kaimo žmonėmis nebepatenkino augančios organizacijos tikslų. Moksleiviai skatinti šviesti liaudį, aktyviai rašyti į „Aušrinę“.[316]

Pagrindiniai aušrininkų veiklos centrai buvo mokyklos ir universitetai. Mokyklose

309J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai. *Aušrinė* Nr. 1, Kaunas, 1931, p. 2.
310P. Klimas. *Iš mano atsiminimų.* Vilnius, 1990, p. 16.
311J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai... p. 3.
312 Ten pat, p. 4.
313 Ten pat, p. 8.
314 D. Field. Peasants and Propagandists in the Russian Movement to the People of 1874 . *The Journal of Modern History*, Vol. 59, No. 3. Chicago, 1987, p. 415.
315 J. Klimavičius. Aušrininkų istorijos bruožai... p. 9.
316 Į darbą! *Aušrinė.* 1912 m. rugsėjo 29 d., p. 177.

aušrininkų kuopelės veikė nelegaliai: jokios moksleivių organizacijos nei mokyklose, nei už jos ribų nebuvo leidžiamos.[317] Nepaisant to, moksleiviai vis tiek būrėsi į organizacijas. Aušrininkų kuopelės veikė Marijampolėje, Vilkaviškyje, Ukmergėje, Šiauliuose (žymesni nariai – Julius Janonis, Stasys Brašiškis), Telšiuose (vadovas Juozas Butkus-Butkų Juzė), Vilniuje (Vitalis Serbenta, Justas Baltrušaitis, Julius Sondeckis) ir kituose miestuose.[318] 1913 m. aušrininkų kuopelė susikūrė Panevėžyje. Kuopelei vadovavo Balys Sruoga ir Vincas Jonuškis. Panevėžio aušrininkai leido laikraštėlį „Pavieniui menki – drauge galingi“, kuriam pavadinimą sugalvojo B. Sruoga.[319] Vos įsikūrę, 1913 m. Panevėžio Realinės gimnazijos aušrininkų kuopelės nariai rašė referatus apie lietuvių literatūros istoriją, nagrinėjo J. Šliūpo, Maironio, K. Donelaičio, M. Valančiaus darbus, aptarinėjo geistinas laisvalaikio leidimo formas.[320]

1910 m. Marijampolėje susibūrusioje aušrininkų kuopelėje 1913-1914 m. jau buvo apie 40 narių.[321] Aušrininkai susitikdavo sekmadieniais po pamaldų Degučiuose pas Brazienę. Susirinkimuose aušrininkai skaitydavo referatus visuomenės, politikos ar mokslo temomis, pavyzdžiui, „Č. Darvino gyvenimas ir jo mokslas“, „Demokratijos pagrindai“, „Kas tai yra konstitucija“, diskutuodavo ir dalindavosi žiniomis, keisdavosi knygomis. Kartą per metus aušrininkai gimnazijoje surengdavo slaptą vakarėlį su vakariene prie bendro stalo, žaidimais, dainomis ir šokiais.[322] Vakarones Marijampolės aušrininkai rengdavo pas aušrininkų idėjoms simpatizuojančius – marijampolietį Juozą Dailidę, 1911 m. pas Masaičius Pabaigų kaime, 1912 m. pas Brazių šeimą Trakiškių kaime, 1913 m. pas Juozą Bliūdžių Bliūdžiškių kaime, 1914 m. pas Šliekius, netoli Šunskų girios. Pastarojoje vakaronėje aušrininkai pirmą ir vienintelį kartą drauge su ateitininkais surengė bendrą spaudos atgavimo dešimtmečio minėjimą su vaidinimu ir referato apie spaudos draudimą ir knygnešių darbą skaitymu.[323]

Prasidėjus karui, nemažai lietuvių pasitraukė giliau į Rusiją. Didelė dalis moksleivijos ir jaunimo persikėlė į Voronežą, buvusį toli nuo karo fronto ir turėjusį geras sąlygas moksleivių apgyvendinimui bei lietuviškų mokyklų steigimui ir darbo atnaujinimui.[324] Taip Voronežas tapo ir Aušrininkų organizacijos centru.[325] 1915 m. pabaigoje Voronežo aušrininkų organizacijoje buvo 7

317 P. Sirutytė-Lastienė. *Marijampolės aušrininkai 1911-1914 mokslo metais,* Kaunas, 1969-02-23, p. 2. Iš asmeninio Z. Kiaupos arcyvo.
318 A. Steponaitienė. *Prieškarinė aušrininkų kuopelių veikla.* ZK archyvas.
319 J. Aukštikalnis. *Ankstyvojo laikotarpio 1913-1914 metų Panevėžio pažangiosios moksleivijos aušrininkų veikla.* Viekšniai, 1957. ZK archyvas.
320 *Aušrinė.* 1913 m. kovo 30 d., p. 65.
321 P. Sirutytė-Lastienė. *Marijampolės aušrininkai 1911-1914 mokslo metais,* Kaunas, 1969-02-23, p. 6. Iš asmeninio Z. Kiaupos arcyvo.
322 Ten pat, p. 3-4.
323 Ten pat, p. 5.
324 V. Pukienė. Voronežas – lietuvių švietimo židinys Rusijoje Pirmojo pasaulinio karo metais. *Istorija. Mokslo darbai.* 70 tomas, Vilnius, 2008, p. 18.
325 A. Steponaitienė. *Aušrininkų veikla karo sąlygomis.* ZK archyvas.

kuopelės su 130 narių.[326] 1916 m. aušrininkai turėjo savo kuopeles kiekviename lietuvių moksleivių bendrabutyje, o tų kuopelių atstovai sudarė viso miesto aušrininkų tarybą. Voroneže veikė aušrininkų centro komitetas, vadovaujamas Juozo Lukoševičiaus.[327] 1917 m. Voronežo aušrininkų organizacija vienijo virš 150 narių, organizacijoje veikė scenos mėgėjų kuopa, choras ir styginių orkestras, aušrininkai turėjo knygynėlį su 200 knygų.[328] Aušrininkams tuo metu buvo aktuali pabėgėlių šalpa ir klausimas kaip reikėtų „žiūrėti į Lietuvos ateitį, į jos gyvenimą, jeigu Lietuva liktų vokiečių rankose, jeigu ji būtų grąžinta Rusijai. Ar galima laukti kokių nors politinio stovio pagerinimų, būtent autonomijos ar savivaldos.“[329] Taigi, aušrininkai kėlė tokius pačius klausimus kaip ir didžioji dalis lietuvių šviesuomenės.

Nuo 1916 m. rudens aušrininkai ėmė veikti Maskvoje, 1917 m. Maskvos aušrininkų kuopoje buvo 11 narių, per savo veikimo laikotarpį maskviečiai parengė ir perskaitė 8 referatus įvairiais klausimais. 1916 m. įsisteigė Bogorodickio aušrininkų kuopa, kurioje buvo 10 narių. 1917 m. aušrininkai savo kuopą įkūrė Borovičiuose. Jos nariais tapo 27 jaunuoliai.[330]

Voroneže aušrininkai rinkdavosi į susirinkimus, kurių metu, kaip jau buvo įprasta šiai organizacijai, skaityti referatai, daryti pranešimai, aptarta organizacijos veikla. Aušrininkų miesto taryba rengdavo viešus vakarus, koncertus, spektaklius.[331] 1917 m. gegužės 5 d. Voroneže įvyko Aušrininkų konferencija. Joje dalyvavo aušrininkų kuopelių atstovai iš paties Voronežo, Maskvos, Borovičių; aušrininkai veikė ir Sankt Peterburge, bet savo atstovų dėl neįvardintų priežasčių į konferenciją atsiųsti negalėjo. Aušrininkų konferencijoje dalyvavo ir organizacijai prijaučiantys asmenys iš Maskvos, Kijevo, Charkovo ir kitų miestų.[332] 1917 m. pavasarį aušrininkai įsigijo rankinę spaustuvėlę, todėl nutarė vėl leisti „Aušrinės“ žurnalą.[333] Į redakcijos komisiją konferencijos metu buvo išrinkti Petras Čerkeliūnas, Balys Sruoga, Mečys Markauskas, Juozas Žiugžda ir Valerija Čiurlionytė.[334]

Rusijos revoliucija atnešė naujovių į moksleivijos gyvenimą: bendrabučiuose įsisteigė mokinių savivalda, vietos komiteto tremtiniams šelpti kontrolė taip pat perėjo į moksleivių rankas. Pradėjus viešai veikti politinėms partijoms, aušrininkų organizacija tapo politiškesne, ėmė bendradarbiauti su liaudininkais, o šiems skilus į kairiuosius ir dešiniuosius, aušrininkai liko kairiųjų liaudininkų pusėje. 1917-1918 m. aušrininkai organizavo nemažai viešų paskaitų

326 L. Serbenta. *Nuotrupos iš Voronežo Aušrininkų centrinės kuopos veikimo.*p. 1. ZK archyvas.
327 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže,* p. 1. ZK archyvas.
328 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1917 m. Nr.1, p. 16.
329 L. Serbenta. *Nuotrupos iš Voronežo Aušrininkų centrinės kuopos veikimo.*p. 2. ZK archyvas.
330 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1917 m. Nr.1, p. 16-17.
331 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže,* p. 2. ZK archyvas.
332 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1917 m. Nr.1, p. 16.
333 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže,* p. 2. ZK archyvas.
334 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1917 m. Nr.1, p. 18.

aktualiomis temomis, rengė gegužės 1-osios minėjimus.[335]

Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, į Rusiją pasitraukusieji ėmė organizuoti grįžimą į Lietuvą. Kai kurie moksleiviai ir inteligentijos atstovai išvyko savarankiškai, o 1918 m. birželį buvo suorganizuotas masinis grįžimas į Lietuvą prekiniu vagonu. Taip Alfonso Šimėno teigimu, grįžo „beveik visi Voroneže gyvenę mokiniai, jų mokytojai ir netgi dalis tėvų.“ Aušrininkų veikla nepriklausomoje Lietuvoje koncentravosi Marijampolės mieste.[336]

335 Ten pat, p. 3.
336 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže,* p. 4. ZK archyvas.

4. 2. Parlamentinė Lietuva ir aušrininkų organizacija 1918-1926 m.

4.2. 1. Organizacijos įsitvirtinimas ir veikla Marijampolėje

1918-1919 m. į Lietuvą iš Voronežo grįžo didelis skaičius aušrininkų, kurie vietos mokyklose ėmė organizuoti aušrininkų kuopeles. Laisviausiai aušrininkai veikė Marijampolės Realinėje gimnazijoje.[337] Todėl į Marijampolę iš Voronežo buvo perkelta aušrininkų spaustuvė, Marijampolėje apsigyveno dauguma įtakingesnių organizacijos narių, ir, anot aušrininko Alfonso Šimėno, „Trečiasis [aušrininkų veiklos etapas – U. M. A.] prasidėjo Marijampolėje įkūrus Realinę mokyklą, tapusią aušrininkų veikimo centru.[338]

Nemaža dalis Realinės gimnazijos steigėjų dalyvavo priešcarinėje veikloje, o Pirmojo pasaulinio karo metais buvo pasitraukę į Voronežą ir ten aktyviai dalyvavo lietuvių visuomeninėje veikloje. Didžioji dauguma mokytojų buvo kairiųjų ir/ar laisvamaniškų pažiūrų, priklausė socialdemokratų, valstiečių liaudininkų partijoms, ar dalyvavo revoliucinių socialistų veikloje.[339] Agnė Murzaitė pažymėjo, jog „iš pokario metais aušrininkų organizacijai padėjusių organizuotis ir rėmusių teoriškai tenka paminėti Marijampolės Realinės gimnazijos mokytojus, ypač J. Žiugždą, advokatą A. Bulotą.“[340] Taigi, aušrininkų susibūrimo apie šią mokyklą priežastys visiškai aiškios.

Marijampolės Realinės, Rygiškių Jono gimnazijų bei mokytojų seminarijos aušrininkų veiklai vadovavo jungtinė Marijampolės aušrininkų centro valdyba. Organizacijos iniciatyva Realinės gimnazijos salėje organizuoti viešieji disputai religijos, socializmo ir kitais filosofinio pobūdžio klausimais. Juose dalyvavo visų mokyklų moksleiviai bei vietinis jaunimas.[341] Marijampolės aušrininkų organizacija palaikė glaudžius ryšius su Marijampolės darbininkų profesine sąjunga,[342] jaunimo socialistine „Draugo“ organizacija bei Marijampolės darbininkų profesine sąjunga. Marijampolės darbininkai turėjo savo klubą, į kurį rinkdavosi vakarais ir aptardavo bendrus darbininkų reikalus. Vakaruose lankydavosi ir aušrininkai Ladas Serbenta, Adolfas Renkė ir Bronius Miglinas. Jie skaitydavo pranešimus ir padėdavo darbininkams organizuoti streikus.[343]

---

337 M. Krygeris. *Iš aušrininkų veiklos Marijampolėje. Mato Krygerio atsiminimai.* LNB RKRS F 10-423. L. 1.

338 A. Šimėnas. *Aušrininkai Voroneže.* p. 4. ZK archyvas.

339 A. Bulota buvo redakcinės Lietuvos revoliucinių socialistų-liaudininkų partijos laikraščio „Naujoji Lietuva“ komisijos nariu. Laikraštis turėjęs būti demokratiškas, pažangios pakraipos, kovoti su įsivyravusiu klerikalizmu ir siauruoju nacionalizmu, tačiau patį tikėjimą pulti atsisakė. // „Naujoji Lietuva“. Leidėjų pranešimas. Sankt Peterburgas, 1915; A. Iešmanta ir J. Žiugžda buvo Lietuvos revoliucinių socialistų-liaudininkų partijos laikraščio „Kovos vėliava“ redakcinės komisijos nariais. // *Kovos vėliava* nr. 4, 1919 m. sausio 1 d.

340 Aušrininkų organizacijos politiniai nusistatymai bei veiklai turėję įtakos žmonės // A. Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* 1969. LNB F. 10-411. L. 295.

341 M. Krygeris. *Iš aušrininkų veiklos Marijampolėje. Mato Krygerio atsiminimai.* LNB RKRS F 10-423. L. 2, 3.

342 M. Krygeris. *Iš aušrininkų veiklos Marijampolėje. Mato Krygerio atsiminimai.* LNB RKRS F. 10-423. L. 3.

343M. Krygeris. *Iš aušrininkų veiklos Marijampolėje. Mato Krygerio atsiminimai.* LNB RKRS F 10-423. L. 3.

1921 m. balandžio 29, gegužės 1, 3, 4 dienomis Marijampolėje buvo suimta apie dvidešimt žmonių.[344] Tarp jų buvo ir du Realinės gimnazijos aušrininkai – Adolfas Renkė ir Ladas Serbenta.[345] Jie apkaltinti dalyvavimu priešvalstybinėje demonstracijoje ir agitacijoje gegužės pirmąją,[346] tačiau po kelis metus trukusio bylos tyrimo A. Renkė ir L. Serbenta buvo išteisinti.[347]

Mokinių aktyvi politinė veikla bei areštai kėlė diskusijų visuomenėje. 1922 m. „Lietuvos žiniose“ pasirodė straipsnis, kurio autorius siūlė riboti moksleivių dalyvavimą srovinėse organizacijose – tiek socialistinėse, tiek katalikiškose.[348] 1923 m. vasarį Realinėje gimnazijoje apsilankęs aukštesniojo mokslo tarėjas L. Volodka pasiūlė uždrausti srovinių organizacijų veiklą, mat šios „imasi svarstyti nepakeliamus klausimus“ ir taip paskatina administracijos reakciją.[349] Realinės gimnazijos Mokytojų taryba nepritarė L. Volodkos siūlymui, kadangi uždraudus legalų organizacijų veikimą, šios tęstų savo veiklą pogrindyje nekontroliuojamos; esant būtinybei drausti srovines organizacijas, taryba pasiūlė tokią praktiką įgyvendinti ne tik Realinėje gimnazijoje, bet visose Lietuvos mokyklose.[350] Panašu, kad pasiūlymas buvo išgirstas: 1923 m. lapkričio 22 d. visų Lietuvos vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų bei seminarijų direktoriams pranešta, jog pagal draugijų įstatymą bei laikinuosius švietimo įstaigų įstatus politinės moksleivių organizacijos uždraustos.[351] Po šio nutarimo aušrininkų organizacijos veikla mokyklose nenutrūko, tik buvo suvaržyta ir patraukta į pogrindį. Dėl jų slapto veikimo aušrininkai ėmė vengti posėdžių protokoluose ir net „Aušrinėje“ minėti tikras pavardes, kad šios informacijos nesužinotų mokyklų administracijos ir valstybės saugumas.[352] Tačiau moksleiviai ir jaunimas vis dar galėjo dalyvauti legalioje aušrininkų veikloje, organizuotoje ne mokyklose.

Marijampolės aušrininkų renginiai vis dar vykdavo Realinėje gimnazijoje: 1924 m. spalio 19 d. Realinės gimnazijos salėje vyko dr. Jono Šliūpo paskaita „Laisvamanybė“,[353] lapkričio 22 d. ten pat surengtas vakaras, vaidinta K. Jasiukaičio drama „Alkani žmonės“, deklamuoti eilėraščiai, dainavo duetas, kvartetas, grojo stygų orkestras, vyko šokiai bei žaidimai.[354] 1925 m. kovo 1 d. Marijampolės aušrininkai miesto sodo salėje surengė viešą paskaitą tema „Laisvamanybė ir socializmas“, kurią skaitė Vladas Karosa. Kovo 7-8 dienomis aušrininkų kultūros būrelio sekcija ten

344 *Socialdemokratas* Nr. 19 (68), 1921 m. gegužės 12 d.
345 Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio 1921-05-06 protokolas nr. 58. LCVA F 777 ap. 1 b. 10 l. 3.
346 Krašto Apsaugos ministro J. Šimkaus 1921-05-25 pranešimas Švietimo Ministerijai. LCVA F. 391 ap. 2 b. 868. l. 53
347 Byloje dalyvavimu komunistinėje veikloje be minimų aušrininkų kaltinti dar keli Realinės gimnazijos mokiniai – Vaclovas Anskaitis (išteisintas), Dovydas Kasparas, Vytautas Aleksa ir Vytautas Verbyla bei kiti marijampoliečiai. // Marijampolės komunistų bylos 1924 birželio 2-6 d. nuosprendis, nuorašas. LCVA F 391. ap. 2. b. 871. l. 57-61.
348 Mokyklos ir politika *// Lietuvos žinios* nr. 25, 1922 m. kovo 28 d.
349 Realinės gimnazijos mokytojų tarybos posėdžio protokolas nr. 94, 1923-02-08. LCVA F 777. ap. 1. b. 10. l. 52, 53.
350 Ten pat, l. 53.
351 *Švietimo darbas* Nr. 11-12, 1923, p. 871-872.
352 A. Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos skyrių veikla,* p. 1-2. ZK archyvas.
353 Kun. A. Steponaičio 1924-11-08 pranešimas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA F. 391. ap. 2. b. 871. l. 24.
354 *Aušrinė*. 1924 m., Nr.6, p. 16.

pat surengė kelias paskaitas - A. Herbačiausko „Okultizmo pasaulis“ bei „Mūsų gyvenimo fenomenai“. Antros paskaitos metu į salę prisirinko policijos, o policijos vadas įsakė paskaitoje neliesti asmenų (Vailokaičio), kunigų, nekritikuotų valdžios.[355] 1926 m. pradžioje viešą vakarą surengė mokytojų seminarijos aušrininkai. Jie suvaidino dramą „Žmonės“, po to keletą kūrinių sugrojo styginių orkestras.[356] 1926 m. kovo 21 d. tie patys seminaristai suruošė mokiniams paskaitą „Individualizmas“, kurią skaitė Andrius Bulota (I).[357] 1926-aisiais Marijampolės aušrininkai paminėjo Gegužės pirmąją. Iš pradžių buvo planuota sušaukti skyriaus susirinkimą, tačiau to nebuvo leista vietinės valdžios. Todėl aušrininkai susirinko prie Šešupės, kelis kilometrus už miesto, pakalbėjo apie Gegužės 1-osios reikšmę ir aušrininkų santykius su darbininkais.[358]

Aušrininkų organizacijos Marijampolės etapą nutraukė Realinės gimnazijos uždarymas. Nutraukus valstybės finansavimą šiai gimnazijai, 1925 m. sausio 5-7 d. aušrininkų konferencija, vykusi Kaune, priėmė protesto rezoliuciją, o aušrininkai skatino rinkti aukas gimnazijos išlaikymui.[359] Nuo 1925 m. birželio 30 d. uždarius Realinę gimnaziją,[360] o buvusiems aktyviausiems Marijampolės ir kitų miestų aušrininkams išvykus studijuoti į Kauną, aušrininkų organizacijos centras palaipsniui persikėlė ten.

355 *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 3, p. 15.
356 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 2, p. 13.
357 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 3, p. 15.
358 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 5-6, p. 14.
359 „Realinė Marijampolės gimnazija pasižymėjo tuo, kad nepersekiojo ir nevaržė taip, kaip kitos Lietuvos mokyklos, laisvesnio mokinių lavinimosi, už tai ji persekiojama ir jai atimta teisėta valstybės pašalpa tuo tarpu, kai darbo liaudies pinigai be pasigailėjimo eikvojami klerikalinėms organizacijoms šelpti, jėzuitizmo Lietuvoj gamykloms steigti, valdžios ponų reprezentacijoms ir kunigų, popų bei rabinų algoms. Lietuvos Socialistinės Moksleivijos Aušrininkų konferencija protestuoja prieš tokią klierikališką valdžios švietimo politiką ir kviečia draugus aušrininkus ir visus, kam rūpi sąmoningų žmonių išauklėjimas, paremt medžiaginiai ir moraliai Realinę Marijampolės Gimnaziją.” *// Aušrinė.* 1925 m. Nr. 1-2, p. 15.
360 Švietimo ministro Jokanto K. 1925-05-06 įsakymo nuorašas. LCVA F. 391. ap. 2. b. 2621. l. 1.

4. 2. 2. Aušrininkų kuopos kituose miestuose

Kitaip nei Marijampolėje, aušrininkams kituose miestuose veikti buvo gerokai sudėtingiau. Aušrininkų kuopeles mokyklose turėjo registruoti mokyklų administracija, tačiau neretai atsisakydavo tą daryti, todėl aušrininkų kuopelės išvis nesisteigdavo, arba veikdavo slaptai. 1923 m. priėmus nutarimą drausti politinių organizacijų veiklą mokyklose, „Aušrinė“ piktinosi, kadangi moksleiviai, nedalyvaudami organizacijų veiklose rūpindavosi tik „kur ir kaip praleisti šis vakaras. Tikslui pasiekti, suėję sudeda po pusę ar po visą litą, žinoma, kiek išgali; superka „baronkų“, saldainių, o kas svarbiausia, kad ir „trissyk valytos“ nespjauna.“[361] Mokyklos be politinių organizacijų, anot Vlado Karosos, buvo „paverstos gamyklomis. Sodžiaus „molio“ daug ir „molis“ minkštas – darbuokitės, žieskite „manekenus piliečius“, „kunigobaimingus bažnyčios klapčiukus“, „valstybinio aparato šriubus“ ir „kapitalistinės mašinos ratų krumplius“.[362] Aušrininkų pyktis dėl politinių organizacijų draudimo buvo pagrįstas – pirmiausiai buvo uždarytos būtent aušrininkų kuopelės, o jų veiklesnieji nariai sulaukdavo policijos dėmesio.[363] Miestų aušrininkų kuopelės būdavo registruojamos pas apskrities viršininką, taigi, jų įteisinimas buvo kiek paprastesnis.

Pirmajame nepriklausomoje Lietuvoje pasirodžiusiame „Aušrinės“ numeryje, aušrininkai kviesti į darbą. Skelbta: „Mūs priedermė – padėt jai. Mūs priedermė – pastot kelią tiems šviesesnės ateities priešam. Mūs priedermė – šaukt darbo migdomą jaunimą. Mūs priedermė – skleist laisvosios socialistinės minties idėjas“,[364] o aušrininkų šūkiu pasirinkta „lavintis ir lavint kultūrinėj-socialistinėj pakraipoj.“[365] Aušrininkų kuopose turėjo būti rengiamos paskaitos nuodugniam susipažinimui su socializmo teorija ir praktika, gvildenama socializmo etika, svarstomi principiniai ir taktiniai aušrininkų veikimo klausimai,[366] verčiami ir spausdinami reikalingi tekstai, organizuojami knygynai. Aušrininkams siūlyta veikti ne tik savo tarpe, bet ir dirbti su visu krašto jaunimu, padėti organizuotis socialistinėms jaunimo kuopoms bei užmegzti ryšius su esamomis.[367] Taip pat aušrininkai skatinti bendradarbiauti su profesinėmis sąjungomis, šviesti darbininkus ir skatinti juos organizuotis, skaityti jiems paskaitas iš gamtos ir visuomenės mokslų, organizuoti vakarinius ir savaitgalinius kursus, padėti rengti vakarus ir koncertus, tvarkyti profesinių organizacijų reikalus – protokolus, registraciją ir kitą kanceliariją.[368]

„Aušrinė“ buvo gana populiarus leidinys. Žurnalui paplitus tam tikroje mokykloje ar

361 A. P. Moksleiviai ir politika. *Aušrinė*. 1923 m. Nr. 2, p. 10.
362 V. Karosa. Mokykla, politika ir aušrininkai. *Aušrinė*. 1923 m. Nr. 2, p. 12.
363 Ten pat.
364 Darbo! *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 1.
365 Stasytė. Socialistinė moksleivija ir jos pareigos. *Aušrinė.* 1919 m., Nr. 1, p. 3.
366 Socialistinės jaunuomenės uždaviniai. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 8.
367 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 3, p. 12.
368 Aušrininkų darbas profesinėse darbininkų sąjungose. *Aušrinė.* 1924 m., Nr. 4. p. 7.

vietovėje, „Aušrinės“ skaitytojai įregistruodavo ar slapčia suburdavo aušrininkų kuopeles. 1919-1920 m. Juodelių kaime „Aušrinė“ turėjo nemažai skaitytojų, todėl ten įsisteigė Juodelių aušrininkų kuopa. Ją sudarė 15 narių, kurių 3 tapo valdybos nariais. Vienas kuopos narys į „Aušrinę“ rašė: „Reikia pastebėt, kad į šią kuopą dar daug jaunuomenės norėjo stot, bet bijodami kunigų, o ne kurie savo tėvų, turėjo likt nuošaly.“[369]

Panevėžio valstybinėje gimnazijoje iki 1922 m. taip pat veikė aušrininkų kuopa, tačiau per tais metais vykusią Aušrininkų konferenciją kilo konfliktas dėl aušrininkų principų, dėl ko panevėžiečiai atskilo nuo aušrininkų organizacijos ir įkūrė naują socialistinę moksleivių sąjungą, o aušrininkų kuopa buvo likviduota.[370] Aušrininkai Panevėžyje atsikūrė tik 1926 m., steigiamajame susirinkime įstojo 26 asmenys, paskui narių skaičius didėjo.[371] Panevėžiečiai aušrininkai buvo labai aktyvūs: 1926 m. skaitydami pranešimą paminėjo Gegužės 1-ąją ir priėmė rezoliuciją, reikalaujančią „laisvo darbininkams Gegužės Pirmosios šventimo, laisvos mokyklos.“[372] 1926 m. spalio 3 d. Panevėžyje apsilankė ir paskaitą „Darbas, mokslas ir socializmas“ skaitė Vladas Karosa. Paskaitos klausė darbininkai, aušrininkai, pažangioji inteligentija.[373] Panevėžio ir visos Lietuvos aušrininkus „budino“ skyriaus valdybos pirmininkas Bronys Raila. Jis pasiūlė Panevėžio aušrininkų skyriaus pavyzdžiu visose aušrininkų kuopose sudaryti gebančių rašyti žmonių būrelius, kurie nuolatos rašytų korespondencijas „Aušrinei“.[374]

Alytuje aušrininkai ilgą laiką veikė nelegaliai. Tėvai nenorėjo, jog jų vaikai dalyvautų aušrininkų veikloje, todėl netgi grasindavo, jog už tai nebeleis į mokyklą.[375] Legaliai Alytuje veikti aušrininkai pradėjo tik 1926 m. rudenį. Rugsėjo 19 d. Alytaus gimnazijoje įvyko steigiamasis susirinkimas, jame paaiškinti aušrininkų principai, įstatai. Prie organizacijos prisijungė 29 nariai.[376] Skyriaus pirmininku tapo Kazys Černiauskas, sekretoriumi - [377] Pirmąjį oficialios veiklos mėnesį aušrininkai surengė vakaronę, kurioje vaidinta P. Kesiūno drama „Vergijos griuvėsiuose“. Vakaronė atnešė nemažai pelno, kuris buvo paskirtas neturtingiems moksleiviams šelpti.[378] 1926 m. lapkričio 10 d. įvyko pirmasis oficialus Alytaus aušrininkų renginys: gimnazijos salėje surengta vieša paskaita „Aušrininkai ir ateitininkai“, kurią skaitė Matas Krygeris.[379]

Biržų gimnazijoje aušrininkų kuopa veikė nuo pat gimnazijos įsteigimo 1917 m. 1920 m.

369 *Aušrinė.* 1920 m., Nr. 1-2, p. 23.
370 *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 4-5, p. 21.
371 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 2 p. 11.
372 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 5-6, p. 14.
373 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 9, p. 13.
374 Bronys Raila. Plunksnos darbininkų būriai. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 9, p. 9.
375 *Aušrinė.* 1921 m., Nr. 1, p. 17.
376 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 7-8, p. 15.
377 J. Būtėnas. *Aušrininkų veikimas Alytaus gimnazijoje,* p. 16. ZK archyvas.
378 Ten pat, p. 16-17.
379 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 9, p. 12.

pradžioje aušrininkų kuopelė turėjo virš 40 narių, leido laikraštį „Pumpuras“. Kuopelės veiklai nuolatos kliudė gimnazijos kunigas.[380] Sudėtingas buvo ir Telšių aušrininkų veikimas. Aušrininkai skųsti tėvams, bažnyčiose ir viešuose renginiuose vadinti „bolševikais“, „bedieviais“, „paleistuviais“, o aktyvesnieji – šalinti iš mokyklų.[381]

1917-1918 m. vos atsidariusioje Kupiškio gimnazijoje įsisteigė ateitininkų kuopelė, o pažangūs moksleiviai, neturėdami savo organizacijos, susirinkdavo savarankiškai, svarstydavo įvairius kasdienio gyvenimo ir politinius klausimus, skaitydavo kairiąją literatūrą. Nelegali aušrininkų kuopelė susibūrė 1918 m. rudenį. Susirinkimai vykdavo slaptai, juose skaityti referatai arba įvairiomis temomis kalbėdavo pasikviesti svečiai.[382] 1919-1920 m. aktyviausi Kupiškio aušrininkai išvažiavo mokytis į kitas mokyklas, o likusiųjų veikla buvo varžoma, todėl apsiribota tik „Aušrinės“ skaitymu.[383]

1920 m. į Šiaulių gimnaziją įstojęs J. Galvydis ten rado veikiantį aušrininkų organizacijos skyrių, turėjusį 20-25 narius. 1920-1922 m. Šiaulių aušrininkai daugiausiai veikė moksleivių tarpe, tačiau retkarčiais surengdavo visuomeninių renginių: 1921 m. žiemą Liaudies namuose įvyko aušrininkų vakaronė, vaidintas G. Žemkalnio veikalas „Blinda“.[384] Šiauliuose, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos vietų, aušrininkai veikė iki perversmo 1926 m.[385]

Tauragės aušrininkai veikė slapta nuo 1924 iki 1926 m., kuomet išrinkus naują Seimą, aušrininkų veikimo sąlygos tapo geresnėmis. Rugsėjo 19 d. Tauragės aušrininkai, kurių kuopoje būta 40 narių, surengė pirmą viešą susirinkimą. Jo metu Vincas Mėšlius skaitė paskaitą „Individualizmas ir socializmas“.[386] Kadangi mokyklos administracija aušrininkams registruotis neleido, organizacija įsiregistravo pas apskrities viršininką, todėl veikė už mokyklos ribų. 1926 m. spalį Tauragės aušrininkų organizacija turėjo 45 narius.[387] 1926-ųjų ruduo buvo itin aktyvus metas Tauragės aušrininkams: spalio 24 d. surengta vieša paskaita „Kultūra ir revoliucija“, kurią skaitė Butkų Juzė (Juozas Butkus), rudens atostogų metu – spalio 30, 31 ir lapkričio 1 dienomis surengti aušrininkų kursai, kuriuose paskaitas vedė Vladas Karosa. Tik aušrininkams skaitytos paskaitos temomis „Socializmas ir laisvamanybė“, „Socialistinės srovės“, „Socialistinė dorovė“, „Karai ir jaunimas“, taip pat dvi paskaitos - „Darbas, mokslas ir socializmas“ bei „Partijų žodžiai ir darbai“ - skaitytos viešai. Lapkričio 13 d. Tauragės aušrininkų kuopa surengė vakarą, kuriame vaidino Br. Vargšo „Pirmi žingsniai“. Prieš ir po vaidinimų dūdų orkestras grojo „Marselietę“, per vaidinimą

380 *Aušrinė*. 1920 m., Nr. 1-2, p. 23.
381 *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 2, p. 14.
382 J. Laužikas. *Atsiminimai apie Kupiškio aušrininkus*, p. 1-2. ZK archyvas.
383 Ten pat, p. 3.
384 J. Galvydis. *Iš Šiaulių aušrininkų veiklos.* p. 1-2. ZK archyvas.
385 Ten pat, p. 4.
386 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 7-8, p. 14.
387 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 9, p. 11.

dainuotas „Jaunųjų socialistų maršas“.[388]

1923 m. Kauno aušrininkų kuopa turėjo vos 30 narių, daugiausiai moksleivių, tačiau aušrininkų veikloje dalyvavo ir keli studentai.[389] 1925 m. lapkričio 29 d. Kauno aušrininkai paminėjo 1905 m. revoliuciją ir pakvietė Mykolą Januškevičių papasakoti apie tų laikų politinę ir ekonominę padėtį Rusijoje bei Lietuvoje, apie revoliucijos eigą ir darbininkų, valstiečių, partijų ir moksleivijos vaidmenį revoliucijoje.[390] 1926 m. įsiregistravo ir veiklą pradėjo Aušrininkų organizacijos Šančių ir Aleksoto skyriai.[391] Todėl tų metų spalio 10 d. buvo sušauktas visų Kauno aušrininkų (įtraukiant Aleksotą ir Šančius) susirinkimas. Jame nutarta sudaryti Centrinę Tarybą, kuri rūpintųsi, kad darbas Kaune būtų vedamas „ne sulig gyvenimo vietomis, kaip ligi šiol, bet per mokyklas.“[392]

1924 m rudenį legalus aušrininkų skyrius susikūrė Kėdainiuose. Kėdainiškiai leido laikraštėlį „Laisvės takais“.[393] 1925 m. aušrininkų skaičius itin išaugo ir į sausį Kaune vykusią konferenciją Kėdainių aušrininkai išsiuntė 11 delegatų. Tais pačiais metais Kėdainių mokytojų seminarijoje aušrininkai viešai paminėjo Gegužės pirmąją.[394]

Rokiškyje aušrininkų kuopa veikė kartu su ateitininkais: drauge rengė gimnazijos vakarus, leido bendrą gimnazijos žurnalą „Gyvenimo takais“, įsteigė gimnazijos kooperatyvą.[395] 1924 m. aušrininkai paminėjo Gegužės pirmąją, suvaidino spektaklį „Gegužio šventę“, o gimnazijos kooperatyvo nariai suvaidino komediją „Vestuvės per prievartą“. Vakaronės metu buvo suorganizuotas „greitasis paštas“ ir rokiškiečiai vienas kitam siuntinėjo atvirukus Gegužės pirmosios ir vakaronės proga.[396] 1926 m. Rokiškyje aušrininkas Jonas Norkus suruošė paskaitą tema „Mokykla ir gyvenimas“, kurios klausyti susirinko pilna gimnazijos salė, daugiausiai mokinių.[397]

4. 2. 3. Aušrininkų konferencijos, kongresai ir kiti bendri renginiai

Nors aušrininkų organizacija buvo decentralizuota, visos Lietuvos aušrininkai veikė pagal tuos pačius principus, kartais organizavo bendrus renginius ar akcijas bei kasmet rinkosi į aušrininkų konferencijas. 1920 m. balandžio 7-9 dienomis Kaune vyko pirmoji nepriklausomos Lietuvos aušrininkų konferencija. Joje dalyvavo organizacijos atstovai iš Kauno, Šiaulių, Panevėžio,

388 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 10, p. 10.
389 *Aušrinė.* 1923 m., Nr. 1, p. 13.
390 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 1, p. 13.
391 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 5-6, p. 16.
392 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 9, p. 11.
393 E. Žaldokaitė-Žemaitaitienė. *Prisiminimai apie Kėdainių aušrininkų skyriaus veiklą,* p. 4. ZK archyvas.
394 Ten pat, p. 6.
395 *Aušrinė.* 1924 m., Nr. 2, p. 17.
396 *Aušrinė.* 1924 m., Nr. 3, p. 12.
397 *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 2, p. 11.

Rokiškio, Marijampolės, Raseinių, Biržų, Telšių, Vilkaviškio, Jurbarko, Kupiškio – viso apie 350 dalyvių. Konferencijoje buvo priimti nauji organizacijos įstatai (jau aptarti 1-ajame darbo skyriuje – U. M. A.), pakreipę aušrininkus į politiškesnį kelią. Nuspręsta dirbti ne tik su moksleivija, bet ir su visu jaunimu, glaudžiau bendradarbiauti su kitomis organizacijomis (pvz. naujai įkurta socialistine „Draugo“ organizacija).[398] Aušrininkai buvo pakviesti į 1921 m. vasarį Vienoje vykusią socialistinio jaunimo konferenciją, bet dėl lėšų trūkumo ir sudėtingo sienos kirtimo ten nenuvyko. Tačiau buvo nuspręsta, kad reikia užmegzti ryšius su kitų šalių socialistinės jaunuomenės atitinkančiomis aušrininkams organizacijomis.[399]

Antroji pokario aušrininkų konferencija vyko taip pat Kaune, 1921 m. gruodžio 28-29 d. Joje dalyvavo 19 atstovų iš Telšių, Raseinių, Šiaulių, Panevėžio, Rokiškio, Naumiesčio, Marijampolės, Biržų. Vadinasi, galėjo būti atstovaujama apie 133-166 aušrininkų kuopelių narių. Kiti skyriai – Kaunas, Alytus ir kiti, dėl įvairių priežasčių atsiųsti atstovų negalėjo.[400] Konferencijoje buvo apibrėžtas organizacijos santykis su partijomis ir priimta rezoliucija: „Aušrininkai yra nepartinė socialistinė moksleivija, jie gali remti tas soc. partijas, kurių programos ir veikimas neprieštarauja aušrininkų principams.“[401] 1921-aisiais aušrininkai svarbiausiomis Lietuvos problemomis įvardino valdžios sudaromas kliūtis socialistinių organizacijų veikimui, kunigų veiklą mokyklose ir ateitininkų organizacijos protegavimą. Vienas iš aušrininkų reikalavimų – galimybė mokytis nepasiturintiesiems; tai turėjo būti įgyvendinama įvedus visuotinį, privalomą ir nemokamą mokslą.[402]

1922 m. balandžio 11-12 d. Kaune vykusi konferencija sulaukė 25 aušrininkų atstovų iš Šiaulių, Kauno, Marijampolės, Naumiesčio, Panevėžio, Rokiškio, Kupiškio, Biržų, Raseinių skyrių ir Centro komiteto. Neatvyko atstovai iš trijų tolimiausių skyrių, kuriems sukliudė piniginės sąlygos ir iš žvalgybos išvaikyto Telšių skyriaus. Taigi, konferencijoje buvo atstovaujama 175-218 aušrininkų. Svarbiausias šios konferencijos darbas buvo aušrininkų principų klausimo dėl individualizmo svarstymas (aptarta 1-ame skyriuje – U. M. A.). Joje taip pat nuspręsta paįvairinti aušrininkų veiklą ir užmegzti glaudesnius ryšius su Lietuvos visuomene.[403]

1924 m. sausio 4-5 dienomis vykusioje aušrininkų konferencijoje dalyvavo šešių aušrininkų skyrių atstovai, 4 centrinio komiteto nariai, 2 centrinės revizijos komiteto nariai, „Aušrinės“ redakcijos atstovas ir apie 20 svečių. Dėl įvairių priežasčių neatvyko 5 aušrininkų skyrių atstovai.

398 A. Murzaitė. Pirmoji pokario 1920 m. aušrininkų konferencija. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 5. ZK archyvas.
399 Iš aušrininkų centro komiteto protokolo. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 16.
400 Iš aušrininkų centro komiteto protokolo. *Aušrinė*. 1922 m., Nr. 1, p. 11.
401 *Aušrinė,* Marijampolė, 1922 m. Nr. 2, p. 13.
402 Ten pat, p. 15.
403 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1923 m., Nr.1, p. 14.

Susirinkusią konferenciją sveikino Mokytojų Profesinės Sąjungos suvažiavimas, Lietuvos Socialistų Studentų Draugija, moksleivių „Varpo“ sąjunga, valstiečių-liaudininkų partija bei frakcija, „Kultūros“ bendrovė ir „Keturių Vėjų“ redakcija. Konferencijos metu perskaityti referatai „Socialistinė moksleivija ir žmonijos sąmoningėjimas“, „Socialistinės pasaulėžiūros pagrindai“, „Mūsų inteligentinė jaunuomenė kryžkely“, „Jaunystė ir laisvė“. Šioje konferencijoje buvo nutarta organizuoti aušrininkų ekskursiją į Žemaitiją.[404]

Aušrininkų ekskursija į Žemaitiją vyko 1924 m. liepos 4-16 d., joje dalyvavo apie 60 žmonių,[405] tarp jų – ir Albino Iešmantos vadovaujamo Liaudies teatro nariai (kurių daugumą sudarė aušrininkai, Marijampolės Realinės gimnazijos moksleiviai.)[406] Žemaičių Kalvarijoje buvo parodyti du spektakliai – Gogolio „Revizorius“ ir „Vedybos“, Mykolas Januškevičius skaitė viešą paskaitą „Lietuva ir užsienis“.[407] Telšiuose aušrininkai dalyvavo mitinge; anot ekskursijos dalyvio Kazio Borutos, „dabar Žemaičiuose geriausia proga agitacijai, nes žemaičiai dviem daiktais skaudžiai paliesti, būtent: geležinkelių ir savivaldybių klausimais. Lipkit, šnekėkit ir liaudis jums pritars.“ Telšiuose taip pat parodytas „Revizorius“, tačiau vaidinimui stengtasi sukliudyti: atidėliotas renginio leidimo išdavimas, o kelios valandos iki spektaklio mieste buvo iškabinti plakatai, skatinantis katalikus neiti į socialistų aušrininkų vakarą. Telšiškiams aušrininkai surengė dvi paskaitas, temomis „Rusų studentija“ bei „Fašizmas ir Mateoti nužudymas.“[408] Mitingas, skirtas tuometinėms aktualijoms, buvo surengtas ir Plungėje. Kretingoje M. Januškevičius skaitė paskaitą „Asmens reikšmė socialistiniame judėjime“, Palangoje aušrininkai suvaidino „Revizorių“, po to užsukę į Klaipėdą, išsiskirstė po gimtuosius kraštus. Nors ekskursijos organizavime buvo nemažai klaidų, pavyzdžiui, nesivežta jokios literatūros platinimui,[409] ši išvyka paliko nemažai gerų įspūdžių vėlesniuose aušrininkų prisiminimuose,[410] o taip pat papildė aušrininkų organizacijos iždą.[411]

1924 m. nemažai aušrininkų baigė gimnazijas ir išvyko mokslų tęsti į Universitetą Kaune.[412] Todėl 1925 m. aušrininkų organizacija jau buvo smarkiai išaugusi ir ideologiškai sustiprėjusi. Aušrininkai aktyviai veikė mokyklose, „universitete, kur mokyklos durys į gyvenimą plačiau atsidaro, aušrininkai eina vieni iš pirmųjų iš visų socialistiškų ir demokratiškų universiteto

404 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė*. 1924 m., Nr. 1, p. 13-14.
405 K. Lino. [Kazys Boruta] Per Lietuvą. *Aušrinė,* 1924, Nr. 4, p. 9.
406 J. Vosylius // *Atsiminimai apie Vytautą Montvilą.* Vilnius, 1966, p. 140.
407 K. Lino. [Kazys Boruta] Per Lietuvą. *Aušrinė,* Marijampolė, 1924, Nr. 4, p. 11.
408 Ten pat, p. 12. Giacomo Matteotti buvo italų socialistas, antifašistas, už savo viešus pareiškimus ir knygą apie italijos fašistų nusikaltimus, 1924 m. pagrobtas ir nužudytas.
409 Ten pat, p. 13.
410 „Ekskursija – suk ją devyni – smagi buvo.“ // K. Borutos laiškas A. Venclovai, 1924-08-02, Kūlokai. K. Boruta. *Drauge su draugais,* Vilnius, 1976, p. 71.
411 Pajamos: Vakarai Žemaičių Kalvarijoj – 65,22 Lt, vakaras Telšiuose – 345,35 Lt, Palangoje – 395,55 Lt, Viso – 806,12 Lt. Artistų išlaidos: 133,46 Lt. Gryno pelno: 672,66 Lt. // Ekskursijos apyskaita. *Aušrinė*. 1924 m., Nr. 5 p. 16.
412 A. Murzaitė. 1925 m. sausio mėn. aušrininkų konferencija. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 21. ZK archyvas.

organizacijų.“[413] Konferencijos išvakarėse, sausio 4 d. marijampoliečiai aušrininkai Šančiuose suvaidino K. Jasiukaičio dramą „Alkani žmonės“, kurią žiūrėjo ne tik aušrininkai, bet ir Šančių gyventojai. Sausio 5 d. prasidėjusioje konferencijoje iš keliolikos aušrininkų skyrių atvyko 30 atstovų. Susirinkusius aušrininkus sveikino Lietuvos Mokytojų Profesinė Sąjunga, jos Kauno skyrius, „Draugo“ sąjunga ir sąjungos Kauno skyrius. Susirinkusiems aušrininkams skaityti referatai „Aušrininkai ir gyvenimas“, „Socializmas ir etika“, „Karas ir socialistinis judėjimas“, „Naujausiųjų laikų valstybių tvarkymosi formos (demokratija ir diktatūra“, „Tauta ir internacionalizmas“, nemažai dėmesio kreipta į literatūros platinimo poreikį.[414] Tris dienas vykusi konferencija aptarė aktualiausius organizacijos reikalus ir išsiskirstė su kalbomis, teigiančiomis, jog „tik iš šitos socialistinės jaunuomenės grupės turės išaugti žmonės, kurie atneš Laisvę ir Žemę Lietuvos darbo žmonėms.“[415]

1925 m. aušrininkų organizacijai užsibrėžus naujų tikslų, perorganizuota organizacijos struktūra: Kėdainiuose įsteigta kooperatyvų komisija, Kaune – Kazio Borutos vadovaujama „Aušrinės“ leidinių komisija („Aušrinės“ spausdinimas ir administracija palikta Marijampolėje, bet redakcija sudaryta Kaune iš ten įsikūrusių studentų), Universitete įsteigta paskaitininkų grupė, organizuojanti viešas paskaitas ir pranešimų skaitymus per aušrininkų renginius.[416]

Nuo 1925 m. vasaros aušrininkai ėmė rengti kongresus, į kuriuos kviesdavo ne tik organizacijos narius, bet ir jai prijaučiančiuosius. Pirmasis kongresas vyko birželio 26-28 d. Kaune. Jo pirmininkas Matas Krygeris vylėsi, kad renginys turės įtakos socialistinių idėjų sklaidai Lietuvoje.[417] Kongresą sveikino LU studentų socialistų draugija, „Draugo“ sąjunga, Vilkaviškio apskrities „Spindulio“ sąjunga, streikuojantys Kauno lentpjūvių ir malūnų darbininkai, LU studentų „Kultūros“ būrelis, „Draugo“ Kauno kuopa. Kongreso metu buvo aptartos aktualijos, perskaityti pranešimai temomis „Socializmas ir jo srovės“, „Internacionalo istorija“, „Kooperacija ir socializmas“, „Aušrininkų istorija“, „Socializmo istorija“, „Šių dienų Lietuvos visuomenė“.[418] Taip pat kongreso metu, birželio 27 d., buvo surengtas kairiosios literatūros vakaras, kurioje savo kūrinius skaitė Butkų Juzė (Juozas Butkus), Kazys Boruta, Kazys Jakubėnas, Bronys Raila ir kiti. Vakaro dalyviai diskutavo apie tai, kokio meno reikia darbo klasei. Buvo nuspręsta, kad reikalingas toks menas, „kuris grumtųsi už darbo žmonijos išlaisvinimą, kad tas menas būtų galingoji mašina,

413 *Jaunasis aušrininkas,* Kaunas, 1925, p. 55. LNB RKRS F 10-461.

414 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 1-2, p. 12-13.

415 Ten pat, p. 16.

416 A. Murzaitė. Žvilgsnis į naujo CK-to darbą. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 25. ZK archyvas.

417 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos suvažiavimas-kongresas. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 26. ZK archyvas.

418 Aušrininkų kongresas. *Aušrinė,* 1925 m., Nr. 7, p. 11-12.

kuri trauktų žmogų iš visokios vergijos į laisvę, į saulę.“[419]

1926 m. kovo 29-31 d. aušrininkų konferencijoje Kaune, „nepaisydami persekiojimų, grasinimų ir žiaurių bausmių, atsilankė iš artimų ir tolimų Lietuvos mokyklų virš šimto žmonių“.[420] Konferenciją pasveikino Kauno-Aleksoto „Kultūros“ būrelis „Žaibas“, atskiri asmenys ir Klaipėdos moksleiviai. Konferencijoje buvo aptarta prasta organizacijos padėtis mokyklose, aušrininkų veiklos varžymai, piktintasi, jog buvo „nesiskaitoma su asmenybe ir kaip šlykščiai mindžiojama minties ir kritikos laisvė net aukščiausioje mokslo įstaigoje.“ Aušrininkai skaitė referatus temomis „Socializmas – kelias į asmenybės idealą“, „Organizacinis ir lavinimosi aušrininkų darbas“, „Aušrininkai ir darbo jaunimas“, „Dorovės klausimas“, surengė improvizacinį teismo posėdį „Šių dienų Lietuvos moksleivija“.[421]

1926-ųjų pavasarį daugelio skyrių aušrininkai ruošėsi gegužės 1-osios šventimui, tačiau šventės išvakarėse policija nušovė Pilviškių aušrininkų skyriaus valdybos pirmininką Kostą Batisą, bėgusį nuo jį areštuoti pasirengusių neuniformuotų pareigūnų.[422] Į K. Batisos laidotuves susirinko didžiulė žmonių minia, atsisveikinimo kalbas sakė Aušrininkų centro komiteto, K. Batisos įkurto „Kultūros“ būrelio „Vieversys“ ir socialdemokratų atstovai.[423] Prieš šį įvykį protestus pareiškė Lietuvos Universiteto Studentų Socialistų Aušrininkų draugija ir socialdemokratai.[424] Tų pačių metų rudenį Balčiūnų „Kultūros“ būrelio „Vieversys“, Aušrininkų organizacijos Pilviškių skyriaus, „Mūsų Draugo“ sąjungos Piliūnų skyriaus ir atskirų asmenų iniciatyva suorganizuotas buvo Kosto Batisos Fondo komitetas. Fondo tikslas – pastatyti žuvusiam Kostui paminklas, leisti socialistinę literatūrą ir šelpti neturtingą socialistinę besimokančią jaunuomenę.[425] Apie šio fondo veiklą daugiau duomenų rasti nepavyko.

Seimo rinkimus laimėjus opozicinėms partijoms, aušrininkų organizacijos padėtis pagerėjo. Anot Agnės Murzaitės, „1926 m. buvo nepaprasto pakilimo aušrininkų darbe metai.“[426] Nauja švietimo vadovybė 1926-10-29 d. oficialiai pareiškė, kad nebus daromos jokios kliūtys aušrininkų organizacijai kurtis ir veikti mokyklose.[427] 1926 m. rudenį buvo surengtas Suvalkijos aušrininkų suvažiavimas, kuriame dalyvavo virš šimto moksleivių. Suvažiavimas „padėjo žymiai sustiprinti žinias apie patį socializmo mokslą, apie jo reiškimąsi gyvenime, apie žmogaus uždavinius ir jo

419 Ten pat, p. 13.
420 Aušrininkų konferencija. *Aušrinė,* 1926 m., Nr. 4, p. 10.
421 Ten pat, p. 11-12.
422 J. N. (Jonas Norkus?) Žuvo kovos draugas. *Aušrinė*. 1926 m., Nr.5-6, p. 1.
423 Ten pat, p. 3.
424 „...visos draugo Kosto žuvimo aplinkybės stengiamasi kuo daugiausia sufalsifikuoti, stengiamasi nužudytajam primesti kažkokia komunistinė literatūra, stengiamasi užmaskuoti tiesioginių ir netiesioginių Kosto nužudymo kaltininkų darbai“ // Pasmerkiami draugo Kosto Batisos nužudytojai! *Aušrinė*. 1926 m., Nr.5-6, p. 4.
425 Kosto Batisos fondas. *Aušrinė.* 1926 m., Nr.10, p. 15.
426 A. Murzaitė. Dar iš aušrininkų veiklos 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 36. ZK archyvas.
427 Ten pat, p. 38.

asmenybės vaidmenį tvarkant visuomenės gyvenimą.“ Jame buvo aptartos kasdienės aktualijos, „pasmerktas šiandieninis auklėjimas, paremtas daugiausia baime, prievarta ir besimokančio jaunuolio/ės asmenybės paneigimu, savarankiškumo, drąsos ir iniciatyvos nuslopinimu.“[428] Tų pačių metų gruodį aušrininkų organizacija ruošėsi 1927 m. konferencijai, planuotai vykti Kaune sausio 6-8 dienomis. Tačiau įvykęs perversmas sutrikdė organizacijos veiklą, planuota konferencija neįvyko, o pati organizacija pradėjo naują gyvavimo etapą.[429]

428 Suvalkijos aušrininkų suvažiavimas. *Aušrinė.* 1926 m., Nr. 7-8, p. 13.

429 A. Murzaitė. Dar iš aušrininkų veiklos 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 38. ZK archyvas.

4. 3. Organizacija po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo

1927 m. pradžioje turėjusios vykti aušrininkų konferencijos planus sujaukė įvykęs perversmas. Konferencija buvo atidėta ir surengta Kaune pavasario atostogų metu. Pastaroji nebuvo gausi, kadangi nemažai aušrininkų buvo kalinami. Konferenciją prižiūrėjo policijos atstovas,[430] todėl jos dalyviai turėjo atsargiau dėstyti savas mintis. Aušrininkų organizacija buvo uždaryta 1927 m. balandžio pabaigoje, o „Aušrinės“ leidimas nutrauktas.[431] Po uždarymo aušrininkų organizacija iškart neišnyko: kai kur mėginta steigti kuopeles mokyklose, tačiau tam kliudė nebe tik mokyklų administracija, bet ir slaptoji policija.[432] Kai kurie aušrininkų skyriai tęsė savo veiklą persiorganizavę, pavyzdžiui, Alytaus aušrininkai įsteigė literatūros mėgėjų kuopelę „Dainava“, kurios dauguma narių buvo aušrininkai. Per šios kuopelės susirinkimus nagrinėjant literatūrinius klausimus, aptarti ir politiniai.[433] Tačiau pagrindinė aušrininkų veikla persikėlė į Universitetą, kadangi Lietuvos Universiteto studentų aušrininkų draugija uždaryta nebuvo.[434]

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo iš Lietuvos, bijodami susidorojimo, pasitraukė aušrininkų organizacijos nariai Kazys Lukša ir Jonas Lukoševičius.[435] Lietuvoje likusieji aušrininkų organizacijos nariai pradėti aktyviau stebėti, apie juos rinkta informacija, pradėti areštai ir įkalinimai. Pats pirmasis, 1927 m. sausį, komunistine veikla (už dalyvavimą 1926 m. rugsėjo mėn. 5 d. mitinge ir klausytojų kurstymą organizuotis į revoliucines darbininkų jaunimo eiles, atsisakyti nuo kareiviavimo, ištikus karui Lietuvos su Lenkija nekariauti, bet nukreipti ginklus prieš savo vyriausybę, kelti pasaulinę revoliuciją ir t. t.) buvo apkaltintas Martynas Gudelis.[436] M. Gudelis niekada nepriklausė komunistinėms organizacijoms, todėl byla galėjo būti sufabrikuota, arba kaltinimas komunistine veikla atskleidė prastą saugumo darbą: kai kurie žvalgybos darbuotojai sunkiai gebėjo atskirti skirtingas kairiąsias partijas ir organizacijas.[437]

1927 m. imtas organizuoti sukilimas prieš A. Smetonos valdžią, turėjęs vienu metu prasidėti visoje Lietuvoje, tačiau dėl organizatorių vidinių nesutarimų anksčiau, 1927 m. rugsėjo 9 d.,

430 A. Murzaitė. 1927 m. balandžio mėn. aušrininkų konferencija. *Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos veikla buržuazinėje Lietuvoje. Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* p. 45. ZK archyvas

431 A. Murzaitė. 1927 m. balandžio mėn. aušrininkų konferencija. *Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos veikla buržuazinėje Lietuvoje. Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* p. 45. ZK archyvas

432 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos padėtis po 1926 m. *Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos veikla buržuazinėje Lietuvoje. Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* p. 67. ZK archyvas

433 J. Būtėnas. *Aušrininkų veikimas Alytaus gimnazijoje*. p. 20. ZK archyvas.

434 Ten pat, p. 68.

435 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas. 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 1-2.

436 *Lietuvis,* 1927 m. sausio 14 d.

437 O. Šimaitė. Apie žmogų ir poetą, *Susitikimai su Kaziu Boruta,* Vilnius, 2005, p. 73.

pradėtas Tauragėje.[438] Po šio sukilimo buvo suimta nemažai aušrininkų organizacijos narių, prisidėjusių prie Tauragės įvykių,[439] ir prasidėjo nuolatinis, sistemingas aušrininkų sekimas. Rinkta informacija apie asmenis, dalyvaujančius ar ketinančius dalyvauti visos Lietuvos aušrininkų suvažiavimuose bei veiklose.[440] Socialistai revoliucionieriai maksimalistai saugumo agentų buvo laikoma atskira organizacija, veikianti aušrininkų vardu.[441] Taigi, tų pačių narių priklausymas tiek aušrininkams, tiek socialistams revoliucionieriams maksimalistams, gali būti įvardintas kaip susiformavęs radikalus aušrininkų organizacijos sparnas, kuriam buvo palanku veikti prisidengiant legalios aušrininkų draugijos pavadinimu.

1928 m. kovo mėn. buvo įvykdytos kratos pas Lietuvos Universiteto studentų socialistų aušrininkų organizacijos vieną steigėjų bei narę Michaliną Navikaitę bei Vandą Mikolaitytę. Pas M. Navikaitę buvo rasti keli nelegalaus socialistų revoliucionierių maksimalistų leidinio „Revoliucionierius“ numeriai, o pas V. Mikolaitytę – M. Navikaitei priklausiusi nelegali literatūra bei „parabelius“ (automatinis pistoletas). Už dalyvavimą socialistų revoliucionierių veikloje M. Navikaitė buvo nubausta 8 metus sunkiųjų darbų kalėjimo.[442]

Iš M. Navikaitės konfiskuotas ginklas, anot Andriaus Bulotos, buvo skirtas planuojamam atentatui.[443] 1929 m. gegužės 6 d. Kauno miesto sode buvo pasikėsinta į Ministro Pirmininko Augustino Voldemaro gyvybę. Atentatą įvykdė Martynas Gudelis, Andrius Bulota ir Aleksandras Vosylius. Visi jie baigė Marijampolės Realinę gimnaziją, priklausė jos aušrininkų organizacijai, o įstoję į Lietuvos Universitetą, buvo universiteto socialistų studentų aušrininkų draugijos nariais, priklausė nelegaliai Socialistų revoliucionierių maksimalistų organizacijai.[444]

Apie planuotą pasikėsinimą Lietuvos saugumas nebuvo informuotas, todėl po atentato prasidėję įtarimai ir areštai atskleidė visišką saugumo policijos sumišimą bei rimtas žinių spragas. Iš pradžių pasikėsinimu buvo apkaltinti ir suimti ateitininkų organizacijos nariai, o jų motyvas aiškintas kaip atsakas į A. Voldemaro „Geležinio vilko“ organizacijos veiksmus prieš krikščionių

438 K. Boruta. *Gyvenimas drauge su draugu.* Vilnius, 1999, p. 70.

439 Agento Vėjas pranešimas, 1928-02-15. LCVA F. 378 ap. 10 b. 712 l. 1.

440 Agento Patrioto pranešimas, 1928-06-19: Į Kaune vyksiančią Aušrininkų konferenciją vyks iš Panevėžio Bokšnas Antanas, Kaušpėdas Anicetas ir Juozas Jurginis bei dar keli. LCVA F. 378, ap. 10 b. 709 l. 74; Agento Patrioto pranešimas, 1928-06-19: Panevėžio moksleivijos Aušrininkijos nauja laikinoji valdyba – komersantas Bokšnas Antanas, gimnazistai Kaušpėdas Anicetas ir Jurginis Juozas. LCVA F. 378, ap. 10 b. 709 l. 79 .

441 Agento Sniego pranešimas, 1929-12-19: socialistai revoliucionieriai maksimalistai Rokiškyje veikia po aušrininkų organizacijos priedanga. LCVA F. 378 ap. 10 b. 709 l. 95.

442 M. Meškauskienė. *Žvelgiu į tolius.* Vilnius, 1969, p. 401, 407, 421.

443 An[driaus] Bu[lotos] laiškas Kaziui [Borutai], 1929-08-24, nuorašas. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 22.

444 Ten pat; Atentatas yra smulkiai aprašytas jo dalyvio Andriaus Bulotos knygoje, tačiau autorius pateikė savo poziciją, nesutapusią su kito jo dalyvio, Martyno Gudelio, pozicija. Andrius Bulota apie 1935 m. pakeitė savo politines pažiūras ir tapo palankiu komunistams; minėtoji knyga buvo išleista 1977 m. Lietuvoje, kadangi A. Bulota grįžo į Lietuvą po sovietinės okupacijos. Tuo tarpu M. Gudelis liko antikomunistu ir gyveno išeivijoje JAV. Todėl A. Bulotos pasakojimą apie pasikėsinimą derėtų vertinti kritiškai. // A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4.* Vilnius, 1977.

demokratų partijos narius.[445] Už žinias apie atentato dalyvius buvo žadama net 50000 Lt premija.[446] Gegužės 9 d., suėmus pabėgti nespėjusį susižeidusį Aleksandrą Vosylių, buvo pradėti areštuoti aušrininkai: Vincas Mėšlius, Vytautas Pavličius, Edvardas Šafas, Pranas Čepėnas, Jonas Norkus, Kazys Jakubėnas, Kazys Natkevičius, Jonas Klišys, Motiejus Strimaitis, Leonas Čereška, Antanas Laskauskas, Kostas Kriščiūnas, Antanas Žvironas, M. Marčiulionis. Atentatas buvo sietas su plečkaitininkais ir socialdemokratais,[447] pasikėsinimo užsakymas, anot oficiozinės spaudos, Varšuva, o pasikėsinimo vykdytojai – lenkų šnipai.[448] Veikiausiai taip stengtasi maskuoti faktą, jog atentato priežastys buvo vietinis nepasitenkinimas A. Voldemaro valdžia, be to, pasinaudojant politine situacija ir įtemptais Lietuvos-Lenkijos santykiais, suversti kaltę prolenkiškoms jėgoms ir gauti visuomenės palaikymą prieš atentatininkus.

Atentato įvykdymo aplinkybes jo organizatoriai ir šalininkai įvardino taip:

Neteisinga būtų manyti, kad visa tai yra tik 1926 m perversmo vaisius. Čia yra ištisą dešimtmetį besirutuliojančio „nepriklausomo“ gyvenimo išdava. Fašistiškų banditų perversmas buvo rengiamas visą dešimtmetį. Dar 1918-1919 metaus „tautiška“ buržuazija padarė pirmą perversmą, kai užgniaužė ir nuslopino darbininkų ir darbo valstiečių judėjimą, išvaikydama laisvas darbo žmonių tarybas ir kalėjimuosna sugrūsdama jų atstovus.[449]

Žymesniais aktais po šio atentato aušrininkai, bent kiek yra žinoma,[450] nepasižymėjo, nors aktyviai veikė Universitete ir darbininkų tarpe.

445 A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4.* Vilnius, 1977, p. 167.

446 50000 litų premija, *Lietuvos aidas,* 1929 m. gegužės 8 d.

447 Nuteisė aušrininkus. *Revoliucionierius,* Nr. 12-13, 1929 birželis-liepa, p. 10. LNB RKRS F. 10-388
Suimtas atentato dalyvis Aleksandras Vosylius buvo nuteistas mirties bausme ir sušaudytas 1929 m. gegužės 24-osios naktį.

448 Atentatų šaknys Varšuvoje. *Lietuvos aidas,* 1929 m. gegužės 13 d.; Buvo žinoma, jog lenkai su atentatu susiję nebuvo; lietuvių agentas Varšuvoje 1929-05-24 d. pranešė, jog nėra jokių žinių apie lenkų dalyvavimą atentate. // A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4*, Vilnius, 1977, p. 158. Taigi, valdžios pozicija ir veiksmai visuomenei buvo pristatomi ignoruojant saugumo departamento žinias.

449 Aleksandras Vosylius. Draugui atminti. 1931-05-24, p. 18

450 Gali būti, jog aušrininkų organizacijos nariai susiję su 1935 m. visuotiniu Kauno darbininkų streiku, kadangi žinomi aušrininkų ryšiai su Kauno darbininkais, o tarp jų ir lentpjūvės darbininkais, kurių vieno – A. Kranausko – aktas ir laidotuvės laikoma streiko priežastimi; taip pat su 1936 m. Suvalkijos ūkininkų streiku, kadangi kelis mėnesius prieš streiką, Suvalkijoje buvo suimti aušrininkų organizacijos nariai, dalinę ūkininkams įvairias brošiūras, skatinančias streikuoti. Tačiau šie įvykiai reikalauja išsamių atskirų tyrimų.

4. 4. Aušrininkai Universitete 1926-1938 m.: klestėjimas, silpimas ir organizuotos aušrininkų veiklos pabaiga

1922 m. Kaune pradėjus veikti universitetui, studentai ėmė organizuotis į draugijas. Socialistinių pažiūrų studentai susijungė į Lietuvos Universiteto Studentų Socialistų draugiją. 1923 m. pradžioje draugija turėjo apie 70 narių. Nariais buvo ne tik studentai, bet ir „visuomenės šulai ir net politinių partijų vadai“, valdžios įstaigų tarnautojai. Pagrindinis draugijos tikslas - „socializmo populiarinimas miniose, apšvietos, kultūros darbas darbininkijoj, socialistinės moksleivijos auklėjimas“.[451] Studentai socialistai rengė viešas paskaitas, vakarus, rinko aukas politiniams kaliniams, tačiau aušrininkai, būdami šios draugijos nariais, jos veiklą vertino neigiamai, esą draugija gyvuoja, „bet nieko pozityvaus nesugeba nuveikti“. Todėl 1924 m. Studentų Socialistų Draugija ėmė reformuotis – įsisteigė atskiros draugijos sekcijos, o tarp jų ir aušrininkų.[452] 1924 m. lapkritį LU Studentų Socialistų Draugijos valdyba savo posėdyje nusprendė plėsti veiklą: dirbti darbininkų tarpe, siųsti savo agitatorius ir paskaitininkus į profesines sąjungas, darbininkų ir valstiečių organizacijas.[453] Draugijos narius, apmokant keliones išlaidas, buvo galima pasikviesti į bet kurį Lietuvos kampelį. Studentai siūlėsi skaityti paskaitas „Krikščionybė viduramžiais“, „Laisvamanybė ir socializmas“, „Nuosavybės ir valdžios atsiradimas“, „Kas yra socializmas“, „Jaunimo idealai ir uždaviniai“, „Kapitalizmas“, „Ką veikti jaunam socialistui“ ir kitomis temomis.[454] 1925 m. lapkritį LU studentų socialistų draugijai paskelbus protestą prieš mirties bausmės nuosprendį komunistui Noachimui Jubileriui, lapkričio 8 d. vykusioje draugijos paskaitoje dėl šio protesto kilo muštynės su ateitininkais ir neolituanais. Po jų buvo suimti ir mėnesiui įkalinti studentų socialistų draugijos valdyba bei nariai, tarp jų – aušrininkai Kazys Lukša, Vladas Karosa, Kazys Boruta, Jonas Lukoševičius.[455]

Studentų Socialistų Draugijos veiklai kliudė vidiniai narių nesutarimai. Įtakingiausi draugijos nariai buvo aušrininkai – jie daugiausiai ir palaikė draugijos veikimą; socialdemokratai, nepritardami aušrininkų taktikai, nuo draugijos atskilo ir įsteigė „Žaizdro“ draugiją.[456] 1925 m. išrinkus naują draugijos valdybą, visi į ją patekusieji priklausė aušrininkų sekcijai.[457] Todėl imtas kelti klausimas dėl draugijos likimo – jei aktyviausieji jos nariai – būtent aušrininkai, ar ji turėtų vadintis socialistų draugija. Kai kurie aušrininkai pareiškė norą įregistruoti savarankišką aušrininkų

451 LU studentų socialistų draugija. *Aušrinė*. 1923 m., Nr. 1, p. 13.
452 *Aušrinė*. 1924 m., Nr. 1, p. 10-11.
453 *Aušrinė*. 1924 m., Nr. 7, p. 15.
454 *Aušrinė*. 1925 m., Nr. 3. p. 16.
455 K. Lukša. Nuotraukos komentaras. *Susitikimai su Kaziu Boruta,* Vilnius, 2005, p. 43; J. Lukoševičius. Apie mūsų žalią jaunystę, *Susitikimai...*, p. 46.
456 Studentai aušrininkai – į platųjį kelią. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 2, p. 6.
457 Studentų socialistų susirinkimas. *Aušrinė.* 1925 m., Nr. 7, p. 15.

draugiją, tačiau buvo nutarta likti bendroje socialistų draugijoje, o per aušrininkų sekcijos įtaką kreipti visą draugijos veikimą sau tinkama linkme.[458] „Aušrinėje“ taip pat buvo išreikšta nuoskauda dėl aušrininkų įsiliejimo į bendrą draugiją bei savo vardo praradimą:

Studento aušrininko vardo lig šiol buvo lyg ir negirdėti. Iš šalies žiūrint, tūlam atrodė, kad aušrininkai – judėjimas grynai vidurinių mokyklų moksleivių, kad universitete jis lyg ir ištirpsta. Kol gimnazijoj, kol nepribrendėlis – jis aušrininkas, bet štai „surimtėjo“, jau studentas – jau nebe aušrininkas, jau įsiliejo į bendrą socialistų „balą“, jis jau bendroj socialistų draugijoj.[459]

Todėl 1926 m. sausio 26 d. vykusiame Studentų Socialistų Draugijos susirinkime buvo priimta rezoliucija, „kad socialistų studentų veikimas yra daug vaisingesnis susiorganizavus vieningesnės socialistiškos pasaulėžvalgos organizacijose, todėl bendra visų soc. draugija negalėjo tinkamai išplėsti savo veikimo.“[460] Socialistų Draugija buvo uždaryta, o studentai išsiskirstė į vieningesnių pažiūrų organizacijas, paliekant tolesnio bendradarbiavimo galimybę. Likviduotos draugijos turtas buvo perduotas aušrininkams.[461]

1926 m. sausį Michalina Navikaitė, Bronius Miglinas, Pranas Čepėnas, Juozas Galvydis ir Edvardas Šafas Lietuvos Universiteto rektoriui pateikė dokumentus, reikalingus įregistruoti savarankišką Lietuvos universiteto studentų socialistų aušrininkų draugiją.[462] Studentų Socialistų Aušrininkų Draugijos steigiamais susirinkimas įvyko 1926 m. vasario 21 d. Jame buvo numatyta veikti ne tik universitete, bet visoje Lietuvoje; tam įsteigtos darbo grupės – darbininkų profesinių sąjungų, darbo jaunimo, socialistinės spaudos, paskaitininkų, dramos ir sporto. Aušrininkai nutarė organizuoti darbo biurą, rasti butą, kuriame būtų įsteigtas bendrabutis, rūpintis savišalpa.[463] Vėl buvo paskelbta apie galimybę atsiųsti aušrininkų paskaitininkus į visus Lietuvos miestus, miestelius ir kaimus.[464] Įsteigta spaudos komisija perėmė „Aušrinės“ žurnalo, platino Vlado Karosos „Tiesos beieškant“, Martyno Gudelio „Petras Kropotkinas“ ir kitas knygeles.[465] Universiteto garantuojama autonomija garantavo saugumą ir didesnę draugijos veiklos laisvę: net ir po 1926 m. gruodžio 17-osios perversmo, aušrininkų draugija užsiėmė aktyvia socialine ir politine veikla, rengė paskaitas radikaliomis politinėmis temomis. Valstybės saugumas aušrininkų draugiją laikė esant socialistų revoliucionierių maksimalistų įtakoje; per aušrininkus maksimalistai esą atlikę savo sąjungos pradinį auklėjimą, skelbę savo idėjas.[466] Panašu, kad spėjimai buvo teisingi, kadangi aušrininkų ir

458 Studentai aušrininkai – į platųjį kelią. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 2, p. 5.
459 Studentai aušrininkai – į platųjį kelią. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 2, p. 5.
460 Ten pat, p. 7.
461 Ten pat.
462 LU studentų socialistų aušrininkų draugijos 1926-01-04 pranešimas LU rektoriui, LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 97.
463 Studentai aušrininkai – į platųjį kelią. *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 2, p. 13.
464 Ten pat, p. 8.
465 Aušrininkų draugijos apyskaita už rudens semestrą, 1927-01-25 d. LCVA F 631 ap. 2 b. 7 l. 92
466 Valstybės saugumo policijos viršininko Aug. Povilaičio nutarimas. Kaunas, 1935-01-08. LCVA F. 378 ap. 3 t. II b. 3712 L. 2-3

socialistų revoliucionierių maksimalistų veiklose dalyvavo tie patys asmenys, o 1931-1933 m. studentų socialistų aušrininkų draugijos leista „Aušrinė“ tapo stipriai ideologizuotu leidiniu, skelbusiu radikalias politines idėjas.

Pirmaisiais veikimo metais aušrininkų draugija universitete surengė paskaitas „Marksizmas ir maksimalizmas“ (skaityta V. Karosos),[467] „Studentų teisės, reikalai ir jų atstovavimas“, pranešimus temomis „Šių dienų visuomenė“, „Darbininkų profesinis judėjimas Lietuvoje“.[468] 1927 m. aušrininkai surengė viešą paskaitą „Rusijos dūma“.[469] 1928-aisiais kviestinis svečias, vyresniosios kartos eseras Mykolas Januškevičius skaitė paskaitą „Michailovskio sukaktuves minint“, Maksimas Šuvalis – „Vilniaus klausimas ir socialistai“, Vincas Mėšlius – „Gyvenimo prasmė“, Julius Lembergas – „Integralinio socializmo kūrėjas“,[470] Matas Krygeris universiteto bendruomenei pristatė aušrininkų principus.[471] 1929-1930 mokslo metais aušrininkų draugija surengė dvi paskaitas: „Socialistinės srovės“ ir „Anglijos ir Prancūzijos socialistinis judėjimas prieš karą“.[472]

1927 m. kovo 29 d. studentų aušrininkų draugijos valdyba sukvietė studentų valdybų pasitarimą, kuriame dalyvavo aušrininkų, varpininkų, žaizdrininkų, kultūros būrelio, „Atžalos“, „Liepsnos“ ir žemaičių susivienijimo atstovai. Susirinkime svarstyta Lietuvos padėtis po perversmo ir nutarta pareikalauti vyriausybę nutraukti represijas prieš visuomenines organizacijas ir atskirus asmenis. Parašyta rezoliucija buvo iškabinta universitete studentų vitrinose, o aušrininkų draugijos pirmininkas Matas Krygeris ją perdavė ministrui pirmininkui A. Voldemarui. Toks studentų aktas universiteto vadovybei nebuvo priimtinas: rektorius už netinkamą studentų elgesį atsiprašė Vyriausybės, rezoliucija iš vitrinų pašalinta ir nauji skelbimai leisti kabinti tik gavus prorektoriaus leidimą.[473]

Dėl narių areštų iki 1934 m. aušrininkų draugijos veikla apsiribojo „Aušrinės“ žurnalo leidimu. 1934 m. drauge su kitomis socialistinėmis draugijomis aušrininkai parengė gegužės 1-osios minėjimą,[474] o rudenį surengė dvi paskaitas temomis „Anarchizmo doktrina“ ir „Dorovės klausimu“.[475] 1935 m. universitete buvo paminėta rašytojo Henri Barbusse mirtis.[476] 1936 m. vėl buvo paminėta gegužės 1-oji, bei iškelta idėja pastatyti mirusiam draugijos nariui, aušrininkų organizacijos ideologui Vladui Karosai paminklą Kaune. Deja, dėl lėšų stygiaus šis planas buvo

467 *Aušrinė*. 1926 m., Nr. 9, p. 13.
468 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1926 m. rudens semestrą, 1927-01-25 d. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 92
469 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1927 m. pavasario semestrą. 1927-12-01. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 87
470 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1928-1929 mokslo metus. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 77.
471 Vinco Mėšliaus prašymas LU prorektoriui, [1928-02-??]. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 83.
472 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1929-1930 mokslo metus. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 75.
473 M. Krygeris. *Iš studentų socialistų aušrininkų draugijos veiklos 1926-1927 mokslo metais,* p. 5-6. ZK archyvas.
474 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1934 m. pavasario semestrą. 1934-12-05. LCVA F 631. ap. 2 b. 7 l. 29.
475 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1934 m. rudens semestrą. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l.22.
476 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1926 m. rudens semestrą, 1936-10-14. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 7.

atidėtas ateičiai, o daugiausiai aušrininkų draugijos laiko bei išteklių reikalavo parama knygomis ir maistu kalėjimuose sėdėjusiems draugijos nariams.[477]

Prasidėjus pilietiniam karui Ispanijoje, jis atgarsių sulaukė ir Lietuvoje. Aušrininkai domėjosi kova prieš fašizmą, todėl Kazys Jakubėnas 1936 m. spalio 10 d. skaitė paskaitą apie Ispaniją, jos padėtį ir siekius, o lapkričio 12 d. Juozas Klimavičius skaitė paskaitą tema „Tarptautinis fašizmas“. Gruodžio 12 d. aušrininkai literatūros vakaru paminėjo Žemaitės mirties metines, renginyje kūrinius skaitė Juozas Baltušis, Kazys Boruta, Kazys Jakubėnas. Juozas Krūminas, Vytautas Montvila, Hanė Lukauskaitė, K. Malinauskas ir kiti.[478]

Lentelė Nr. 2

Lietuvos Universiteto Studentų Socialistų Aušrininkų Draugijos nariai ir valdyba

Metai	
1926	Pirmininkas – Matas Krygeris.
1927	Valdyba: Aleksandras Vosylius, Andrius Bulota, Anastasija Keršytė, Leonas Gruodys, Pranas Čepėnas.
1928	Pirmininkas – Vincas Mėšlius
1929/1930 m. m.	Pirmininkas – Leonas Gruodis, sekretorius – Maksimas Šuvalis, iždininkė – Pranė Šilinaitė.
1931 m. rudens semestras	Nariai: J. Ambraška, Zigmas Balevičius, Balys Binkauskas, Pranas Čepėnas, Liudvikas Giedraitis, Juozas Klimavičius, Julius Lembergas, Juozas Martinėlis, Juozas Klimavičius (II), Kazys Natkevičius, Antanas Paliukas, Vytautas Pavličius, Nikodemas Kadrilas, Merė Šapotkimaitė, Jonas Šileikis, Eduardas Šafas, Jonas Umbrasevičius, Elzė Vaitiekūnaitė, Kazys Jakubėnas, Kostas Krikščiūnas, A. Kriukelis, Jonas Kruopas, Vincas Liutkus, Juozas Norkus, Jurgis Kaunas.
1934 m. rudens semestras	Nariai: Vinskas, Motiejus Janušauskas, Umbrasevičius, Juozas Klimavičius, Juozas Klimavičius (II), Vytautas Klimavičius, Vacius Samuolis, Mėčys Valius, Antanas Patumsis, Eduardas Šafas, Jonas Šileikis, Pranas Jakučionis.
1935 m.	Pirmininkas – Kazys Jakubėnas
1935 m. rudens semestras	Valdyba: Jonas Umbrasevičius, Mėčys Valius, Juozas Klimavičius.
1936 m. pavasario semestras	Nariai: Antanas Patumsis, Jonas Butkevičius, Pranas Jakučionis, Kazys Jakubėnas, Valentinas Aleksa, Matas Janušauskas, Edvardas Šafas, Kazys Natkevičius, Vincas Vinskas, Mėčys Valius, Jonas Umbrasevičius, Juozas Klimavičius. Valdyba: K. Jakubėnas pirmininkas, Jakučionis – vicepirmininkas, J. Klimavičius – sekretorius.
1936 m. rudens semestras	Nariai: Valentas Aleksa, Jonas Butkevičius, Kazys Jakubėnas, Pranas Jakučionis, Juozas Klimavičius, Juozas Klimavičius (II), Kazys Natkevičius, Vladas Simanavičius, M. Šapotkinaitė-Balevičienė, Vladas Taurinskis, Mečys Valius. Pirmininkas – Pranas Jakučionis, vicepirmininkas – Vladas Simanavičius, sekretorius – Juozas Klimavičius.

Parengta pagal: LCVA F. 631 ap. 2 b. 7, VDU Studentų socialistų aušrininkų draugija

477 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1936 m. pavasario semestrą. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 6.
478 Aušrininkų draugijos apyskaita už 1936 m. rudens semestrą. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 4.

Draugija buvo įpareigota pateikti savo veiklos ataskaitas, narių bei valdybos sąrašus, tačiau to daryti per daug nesistengė, todėl sužinoti daugiau apie draugijos narius ir jų pareigybes gana sunku.[479] Pirmuoju draugijos pirmininku tapo Matas Krygeris; visu Studentų Socialistų Aušrininkų Draugijos veikimo metu pirmininku ir valdybos nariais buvo itin aktyvūs aušrininkai. Dėl savo veiklos universitete, visuomeninėse organizacijose bei politinių pažiūrų, draugijos nariai ir valdyba nuolat sulaukdavo policijos dėmesio.

1933 m. kovo mėn. būrys kauniečių, o tarp jų ir Vytauto Didžiojo Universiteto studentų aušrininkų, buvo apkaltinti priklausymui slaptai Socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjungai.[480] Naktį iš kovo 22 į 23 d. visame Kaune vykdytos kratos pas Universiteto Aušrininkų draugijos narius ieškant socialistų revoliucionierių literatūros. Apieškoti studentų Kazio Jakubėno, Vyto Klimavičiaus, Jono Klimavičiaus, Jono Butkevičiaus, Zigmo Balevičiaus, Marės Šapolkinaitės, Jono Umbrasevičiaus, Petro Ambraškos, Valerijono Knyvos, Jurgio Ambraškos, Vinco Liutkaus butai, taip pat kratos buvo atliktos pas buvusius studentus, aušrininkus Juzę Kudirkaitę, Kazį Borutą, Elzę Vaitiekūnaitę.[481] Po kratos buvo suimtas aušrininkų draugijos pirmininkas K. Jakubėnas, nors aušrininkų draugija įrodinėjo, jog pas K. Jakubėną nerasta nieko inkriminuojančio – tik kūrybos rankraščių ir eilėraščių. Dėl šio suėmimo Universiteto Teisės fakulteto rūmuose, aušrininkų draugijos vitrinoje buvo iškabintas skelbimas, protestuojantis prieš įvykdytas masines kratas. Kriminalinės policijos direktorius pareikalavo „neteisingą ir kiršinantį“ skelbimą nukabinti.[482] Užtarimo dėl K. Jakubėno suėmimo mėginta ieškoti pas VDU rektorių – jis buvo skatintas „padaryti žygių, kad Jakubėnui būtų grąžinta laisvė tęsti toliau studijas.“[483] 1933 m. lapkritį nutarta, kad nėra davinių įrodyti kovą paskelbtiems įtarimams dėl dalyvavimo socialistų revoliucionierių maksimalistų veikloje,[484] tačiau K. Jakubėnas buvo nuteistas 18 mėnesių kalėjimo.[485]

1934 m. Valstybės saugumo duomenimis, aušrininkų draugijos narys Vincas Vinskas „kaimo žmonėms ir jaunimui pasakoja, kad dabartinė vyriausybė vos laikosi, greitu laiku valdys Voldemaras ir sumažins mokesčius per pusę. Šis gandas pasklido po Stakliškių valsčių ir skatina mokesčių nemokėti, nes greit bus perversmas.“[486] Saugumas buvo informuotas, jog 1934 m. spalio 11 d. VDU Aušrininkų draugijos susirinkime Antanas Patumsis skaitė paskaitą apie anarchizmą ir

479 Daugiausiai informacijos apie tai suteikia Lietuvos Centriniame Valstybės archyve, Vytauto Didžiojo Universiteto fonde saugomi Aušrininkų draugijos dokumentai (LCVA F. 631 ap. 2 b. 7.) Pagal juose rastus duomenis buvo sudaryta Studentų Socialistų Aušrininkų Draugijos narių ir valdybos sąrašo lentelė.
480 Kauno kriminalinės policijos VI rajono viršininko Matulio nutarimas, 1933-03-22. LCVA F. 378 ap. 10 b. 342 l. 1.
481 Aušrininkų draugijos pranešimas VDU studentų atstovybei, 1933-03-29. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 57.
482 Kriminalinės policijos direktoriaus pranešimas VDU rektoriui, 1933-03-30. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 55.
483 VDU studentų atstovybės pareiškimas VDU rektoriui, 1933-03-29. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 56.
484 Valstybės saugumo policijos viršininko Povilaičio nutarimas, 1933-11-04. LCVA F. 378 ap. 10 b. 342 l. 32.
485 Alfonsas Jakubėnas. Kazio Jakubėno byla. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991. P. 488.
486 Agento Dzūko pranešimas 1934-08-02. LCVA F. 378 ap. 3 t. II b. 2924 l. 24

„nurodė, kad valstybė yra tiktai priemonė buržuazijai išnaudoti darbo žmones ir sudaryti sąlygas vyriausybei ir jos šalininkams lėbauti už tautos surinktus mokesčius.“ Vincas Vinskas, skaitydamas paskaitą apie dorą, „nurodė, kad religinis ir marksistinis doros supratimas yra paremtas despotizmu ir prievarta. Vienintelė dora tai anarchizmo pripažinta dora, kuri išeina iš visuomeniško labo. Autoritetas yra tas, kuris geriausiai supras masės vargus ir stos jos kovos priešaky.“ [487]

Dėl radikalių pažiūrų pas V. Vinską, A. Patumsį, taip pat Juozą Klimavičių, Vytautą Montvilą ir Joną Norkų buvo atliktos kratos. Kratų metu rasta draudžiamos literatūros, antivalstybinės kūrybos, todėl kaltinamieji V. Vinskas ir J. Klimavičius metams ištremti į gimimo vietas.[488] Aušrininkų draugija, elgdamasi pagal savo įstatus, kreipėsi į VDU rektorių dėl pagalbos organizuojant ištremtųjų studentų bausmės panaikinimą.[489] 1935 m. rugsėjo 5 d. VDU prorektorius Blažiejus Česnys kreipėsi į Krašto apsaugos ministrą, prašydamas Tautos šventės proga atleisti V. Vinską ir J. Klimavičių nuo bausmės, kadangi jie „kaip ir dauguma studentų yra neturtingi, todėl mokslo metų užlaikymas smarkiai atsilieptų jų materialinei padėčiai, būklei ir sveikatai.“[490] Prašymas buvo atmestas motyvuojant tuo, jog patys studentai nebuvo pateikę prašymų dėl bausmės atleidimo.[491]

1933-1935 m. suėmus ir įkalinus nemažą dalį aušrininkų, draugijos veikla nusilpo,[492] todėl 1935 m. pavasario semestrą draugija net nesurengė nė vieno susirinkimo.[493] 1936 m. pavasarį aušrininkų draugijos veikla šiek tiek atsigavo – į universitetą grįžo buvę kalinti bei ištremti studentai. Tačiau draugiją tesudarė vos 12 narių, veiklai vykdyti stigo lėšų, daug jėgų buvo skiriama kalintiems aušrininkams.[494] 1937 m. universiteto aušrininkų draugija nebesiregistravo,[495] o 1938 m. vasario 16 d. rektoriaus įsakymu aušrininkų draugija buvo likviduota.[496] Sulig draugijos likvidavimu, oficiali organizuota aušrininkų veikla nutrūko, nors ilgamečiai aušrininkų organizacijos nariai ir toliau tęsė įvairaus pobūdžio veiklas tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.

487 Valstybės saugumo policijos viršininko Aug. Povilaičio nutarimas, Kaunas, 1935-01-08. LCVA F. 378 ap. 3 t. II b. 3712 l. 2-3.
488 Ten pat.
489 Aušrininkų draugijos valdybos prašymas VDU rektoriui, 1935-08-28. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 19
490 Prorektoriaus B. Česnio prašymas Krašto apsaugos ministrui, 1935-09-05. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 18.
491 Komendanto pranešimas VDU rektoriui, 1935-09-12. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 17.
492 A. Murzaitė. Socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos veikla buržuazinėje Lietuvoje. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* p. 71. ZK archyvas.
493 VDU studentų aušrininkų draugijos 1935 m. pavasario semestro veiklos apyskaita, 1935-11-27. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 13.
494 VDU studentų aušrininkų draugijos 1936 m. pavasario semestro veikimo apyskaita. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 6.
495 A. Murzaitė. Aušrininkų organizacijos padėtis po 1926 m. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. Aušrininkų veikla buržuazinėje Lietuvoje.* Kaunas, 1969, p. 71. ZK archyvas.
496 Prorektoriaus A. Purėno pranešimas, 1938-03-03. LCVA F. 631 ap. 2 b. 7 l. 2.

Išvados

1. Aušrininkų organizacija – pirmoji lietuviška visuotinė jaunimo organizacija. Įsteigta kaip apolitiška švietimo ir jaunimo vienijimo organizacija, dėl kartų kaitos bei išorinių įtakų ji nuolatos keitėsi – pakrypo politine, socialistine linkme, palaikė laisvamanybės bei individualizmo idėjas. Apie 1925 m. aušrininkų organizacijoje ėmė ryškėti radikalus socialistų revoliucionierių maksimalistų sparnas, domėtasi anarchizmu, sindikalizmu. Todėl kalbėti apie aušrininkų organizacijos kaip vieningo darinio istoriją yra gana keblu: nuosaikūs pozityvistai ir socialistai virto radikaliais marginalais, neatsisakančiais net teroristinių veiklos metodų. Taigi, nors organizacijos pavadinimas liko tas pats, tęstinumo joje maža.
2. Aušrininkų organizacija būrėsi aplink „Aušrinės“ žurnalą, leistą 1910-1914, 1917, 1919-1926, 1931-1933 m. Žurnale buvo spausdinama kairiųjų rašytojų ir poetų kūryba, straipsniai visuomenės, politikos, teisės, istorijos, ekonomikos temomis, taip pat pranešimai apie organizacijos veiklą Lietuvos miestuose, miesteliuose ir mokyklose. Aušrininkų iniciatyva į lietuvių kalbą buvo išversti ir išleisti kelių užsienio rašytojų kūriniai, taip pat aušrininkų organizacijos narių tekstai. Aušrininkų knygynėlyje buvo galima gauti retesnių ne Lietuvoje išleistų socialistinių ar anarchistinių knygų bei brošiūrų.
3. Aušrininkai dėl savo laisvamaniškų idėjų nuo pat įsikūrimo konfliktavo su dvasininkija ir ateitininkų organizacija. Nepriklausomoje Lietuvoje valdančiąją daugumą sudarius Lietuvos Krikščionių Demokratų Partijai, mokyklose direktoriaujant dvasininkams ir dominuojant ateitininkams, aušrininkų veikla buvo varžoma. Kiti aušrininkų priešininkai - bolševikai 1912-1915 m. stengėsi suskaidyti aušrininkų organizaciją. Nuo aušrininkų atskilus tik nedideliai žmonių grupei, iki 1923 ir 1925-1926 m. komunistų grupelės veikė prisidengdamos legalios aušrininkų organizacijos vardu. Į komunistinę veiklą įsijungė mažas aušrininkų skaičius, taigi, suskaidyti aušrininkų organizacijos bolševikams nepavyko.
4. Nors aušrininkai savo veiklos nesiejo nė su viena Lietuvos politine partija, užfiksuotas epizodinis bendravimas su Lietuvos Valstiečių Liaudininkų Sąjunga ir Lietuvos Socialdemokratų Partija. Ilgainiui abi šios partijos ėmė sulaukti vis daugiau aušrininkų kritikos dėl savo veiklos ir principų išsižadėjimo. Taip pat kai kurie aušrininkų organizacijos nariai buvo artimi su Lietuvos socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjunga.
5. Glaudžius santykius aušrininkai palaikė su socialistine jaunimo „Draugo“ sąjunga (vėliau - „Mūsų draugas“). Tiek aušrininkų organizacijos, tiek „Draugo“ sąjungos nariais dažnai buvo tie patys asmenys, uždarius „Draugo“ sąjungą, jos veikla perkelta į aušrininkų organizaciją.

6. Pirmasis aušrininkų istorijos laikotarpis (1910-1918 m.) buvo svarbus aušrininkų principų nusistovėjimui. Jaunimo organizacija, atsiribojusi nuo politikos ir religijos, ilgainiui tapo kai kurias narodnikų idėjas kopijuojančia socialistine, laisvamaniška organizacija, nuo bolševikų atsiribojusia individualizmo principu bei nacionalizmu.
7. 1918-1925 m. Aušrininkų veikla koncentravosi Marijampolėje, kur buvo įkurta spaustuvė bei gyveno nemaža dalis svarbių organizacijos narių. Nuo 1925 m. organizacijos centras kėlėsi į Kauną. Visu 1918-1926 m. periodu aušrininkai stengėsi kovoti su dvasininkijos įtaka mokyklose, bendradarbiauti su profesinėmis sąjungomis, valstietija, organizuoti mitingus, taip pat šviesti jaunimą, rengti viešas paskaitas.
8. 1926 m. gruodžio 17-osios perversmas įtakojo tolimesnę aušrininkų raidą ir veiklą. 1927 m. aušrininkų organizacija buvo uždaryta, todėl dalis aušrininkų save atribojo nuo aktyvios politikos, tačiau dalis spietėsi į radikalų sparną, kėlusį daug didesnius reikalavimus ir siekiantį savo tikslus įgyvendinti kone bet kokiomis priemonėmis. Iš aušrininkų organizacijos bei socialistų revoliucionierių maksimalistų sąjungos narių suformuotas kovos būrelis 1929 m. gegužės 6 d. įvykdė atentatą, kurio metu pasikėsinta į A. Voldemaro gyvybę.
9. Nuo 1920 m. Lietuvos Universitete veikę su bendra Studentų Socialistų draugija, aušrininkai 1926 m. įsteigė savą Studentų socialistų aušrininkų draugiją. Pasinaudodama universiteto autonomija, draugija universiteto ribose galėjo veikti beveik nevaržoma. Draugija švietė studentus ir kauniečius socialistinėmis, o vėliau ir anarchistinėmis temomis, dirbo su profesinėmis sąjungomis, organizavo šelpiamąją veiklą, rėmė politinius kalinius (tarp jų ir aušrininkus). Dėl pasikartojančių kratų, areštų ir aktyviausių aušrininkų įkalinimo, nuo 1936 m. rudens semestro draugijos veikla nutrūko, užbaigdama aušrininkų veiklą legaliose organizacijose.

Šaltinių sąrašas

1. Archyviniai šaltiniai

1. Murzaitė, Agnė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* Kaunas, 1969. Rankraštis saugomas asmeniniame Z. Kiaupos archyve.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

2. LCVA F. 361, Vytauto Didžiojo universitetas
3. LCVA F. 378, Valstybės saugumo departamentas
4. LCVA F. 391, Švietimo ministerija
5. LCVA F. 508, Kariuomenės teismas
6. LCVA F. 777, Marijampolės Realinė gimnazija

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

7. MAB RS F. 54, „Lietuvos žinių“ redakcija

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

8. LNB RKRS F. 10, Kazys Boruta
9. LNB RKRS F 143, Kazys Jakubėnas

2. Periodika

10. *Aušrinė,* Vilnius, 1910-1914, Voronežas, 1917, Marijampolė 1918-1926, Kaunas, 1926, 1931-1933.
11. *Aušrininkas,* Kaunas, 1928.
12. *Jaunasis aušrininkas,* Kaunas, 1925.
13. *Kovos vėliava,* Nr. 4, 1919 m. sausio 1 d.
14. *Lietuvis,* Kaunas, 1927.
15. *Lietuvos aidas,* Kaunas, 1929.
16. *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922.

17. *Naujoji Lietuva,* Kaunas, 1922.
18. *Revoliucionierius,* Nr. 12-13, 1929 birželis-liepa.
19. *Socialdemokratas,* Kaunas, 1921.
20. *Švietimo darbas Nr. 11-12, Kaunas, 1923.*
21. *Žiežirba,* Kaunas, 1922.

3. Memuaristika

22. *Atsiminimai apie V. Montvilą.* Vilnius, 1966.
23. Boruta, Kazys. *Drauge su draugais.* Vilnius, 1976.
24. Boruta, Kazys. *Gyvenimas drauge su draugu.* Vilnius, 1999.
25. Bulota, Andrius. *Limuzinas Nr. 4.* Vilnius, 1977.
26. Klimas, Petras. *Iš mano atsiminimų.* Vilnius, 1990
27. Meškauskienė, Michalina. *Žvelgiu į tolius.* Vilnius, 1969.
28. Pranskus-Žalionis, Bronius. *Artimieji toliai: atsiminimai.* Vilnius, 1962.
29. *Susitikimai su Kaziu Boruta.* Vilnius, 2005.
30. Klimas, Petras. Maskvos lietuvių studentų draugijos ir aušrinės susirinkimai. *Metmenys,* 1976, Nr. 31, p. 137-151.

Literatūros sąrašas

1. *„Baltaragio malūnas“ ir jo byla.* Sud. Dalia Striogaitė, Vilnius, 2005.
2. Bleizgienė, Ramunė. *Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje-XX a. pradžioje.* Vilnius, 2012.
3. Bobbio, Norberto. *Kairė ir dešinė. Politinė skirtis*. Vilnius, 2004.
4. Burneika, Karolis [V. Karosa]. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai.* 1928.
5. Būtėnas, Julius. *Julius Janonis,* Vilnius, 1966.
6. Būtėnas, Julius. *Julius Janonis.* Kaunas, 1986.
7. Būtėnas, Julius. *Pseudonimai, arba slapyvardžiai*. Vilnius, 1981.
8. Būtėnas, Julius. *Vinco Kudirkos bendražygiai.* Vilnius, 1993.
9. Chojnicka, Krystyna. Kozub-Ciembroniewicz, Wiesław. *Doktryny polityczne XIX i XX wieku.* Kraków, 2010.
10. Field, Daniel. Peasants and Propagandists in the Russian Movement to the People of 1874.

The Journal of Modern History, Vol. 59, No. 3. Chicago, 1987, p. 415-438.
11. Gudaitis, Leonas. Aušrinės satelitai. *Nemunas*, 1977, N. 4. p. 40-41.
12. Gudaitis, Leonas. *Laiko balsai. Lietuvių literatūrinė spauda 1918-1923 metais.* Vilnius, 1985.
13. Gudaitis, Leonas. *Permainų vėjai. Lietuvių literatūrinė spauda 1923-1927 metais.* Vilnius, 1986.
14. Gudaitis, Leonas. Skirtingais keliais. [Draugas, Aušrinė, Ateitis]. *Nemunas*, 1976, p. 36-39.
15. Gumuliauskas, Arūnas. Didysis apakimas: tendencija ar naivumas? *Istorija*, 2011 m. Nr. 2, Vilnius, p. 24-27.
16. Kastanauskienė, Laima. *Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918-1940)*. Vilnius, 2008.
17. Kavolis, Vytautas. Ramūnas Bytautas ir Aušrinės sąjūdis. *Akiračiai*, 1985 Nr. 8, p. 8-9, 11.
18. *Kazys Boruta. Lietuviškas brandas: asmenybės laisvė, iššūkis, neprisitaikymas.* Sud. Dalia Striogaitė, Vilnius, 2005.
19. *Kazys Jakubėnas. Raštai. III tomas.* Vilnius, 2009.
20. Karosa, Vladas. *Tiesos beieškant*. (I ir II knyga) Marijampolė, 1925.
21. Karosa, Vladas. *Dorovės klausimas*. Kaunas, 1928.
22. *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1918-1940 metais*. Red. Regina Žepkaitė, Vilnius, 1978.
23. Lukoševičius, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje.* Vilnius, 1995.
24. Mančinskas, Česlovas. Gegužės 1-oji Kauno universitete 1932-1937. Mokslas ir gyvenimas, 1976, Nr. 5, p. 14.
25. Mančinskas, Česlovas. Kovoje prieš reakciją. *Laikas ir įvykiai*, 1980, Nr. 15, p. 16-18.
26. Mančinskas, Česlovas. Revoliucinis studentų judėjimas ir jo ryšiai su darbo žmonių kova buržuazinėje Lietuvoje. *Lietuvos istorijos metraštis* 1979, Vilnius, 1981 p. 26-38.
27. Mančinskas, Česlovas. Studentai už grotų. *Nemunas,* 1978, Nr. 3, p. 44-45.
28. Mančinskas, Česlovas. Studentų streikas Kauno universitete. *Nemunas*, 1977, Nr. 5, p. 11.
29. Pocius, Kasparas. Šūviai į fašizmą: nutylėta atentato istorija. *Juodraštis*, Nr. 2, Vilnius, 2009, p. 128-135.
30. Pukienė, Vida. Voronežas – lietuvių švietimo židinys Rusijoje Pirmojo pasaulinio karo metais. *Istorija. Mokslo darbai.* 70 tomas, Vilnius, 2008, p. 17-27.
31. *Rašytojas pokario metais.* Vilnius, 1991.
32. Skrupskelis, Kęstutis. Incidentas universitete: 1925 m. lapkritis, Kaunas. *Naujasis židinys-aidai,* 2009, Nr. 12, p. 460-466.

33. Šmulkštys, Liudas. Aušrinės keliais. *Sėja*, 1976, Nr. 1, p. 61-65.
34. Svarauskas, Arūnas. Tamošaitis, Mindaugas. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija. Mokslo darbai.* 68 tomas, Vilnius, 2007, p. 43-57.
35. Tamošaitis, Mindaugas. *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje*, Vilnius, 2010.
36. *Vytautas Montvila literatūros moksle ir kritikoje.* Vilnius, 1982.
37. Федосова, Эльмира Петровна. *Очерки русско-прибалтийских революционных связей второй половины XIX в., 1861-1895 гг.* Maskva, 1983.

Priedų sąrašas

1. Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos įstatai
2. Kazys Jakubėnas skaito „Aušrinę“, apie 1922 m.
3. Aušrininkų ekskursija Telšiuose, 1924 m.
4. 1927 m. aušrininkų konferencija

Priedas Nr. 1

Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos įstatai. 1921 m. gruodžio 28-29 d. *Aušrinė*, 1921 m. Nr. 2, p. 15-16.

mokslo, laisvės ir teisybės priešas... Ir dabar veikimas vėl sustiprėjo ir sutvirtėjo.

Tegu žino klerikalai, kad tuo ginklu jie ne tik nesusilpnins auš-kų, bet iššauks didesnio, aktingesnio pasipriešinimo ir veikimo.

Aidas.

Žiežmariai.

Jau treti metai, kaip besimokiname savo viduriniojoj mokykloj, bet vis dar neįstengiame pasidaryti tikrais moksleiviais jaunuoliais, laisvės troškėjais. Mokyklai tik susiorganizavus nebuvo nė kalbos apie moksleivių organizavimąsi, nes buvome be galo užversti mokymosi darbu. Pernai mokslo metais buvome pradėję kiek judėti, buvome sutvėrę bešalę lavinimosi kuopelę, bet ilgainiui ji pairo, neturėdama kas jai pagelbėtų. Šių mokslo metų pradžioje gavome naują tikybos mokytoją. Tas pradėjo naujoves vesti ir poteriauti versti, prodėjo gundyti prieš nekuriuos mokytojus ir, galiausiai, ką tai organizuoti. Pasišaukdavo mus pas save į namus ir pasakodavo apie bedievystę, socialistus ir ateitininkus. Kai kas pradėjo linkti prie jo, bet atsirado ir kitokių, linkstančių „Aušrinėn". Tik nebuvo, kas pradėtų, kas pagelbėtų. Bet vėliau minėtas kunigas išvažiavo ir vėl ir vieni ir kiti susnūdome. Tamsus pas mus dar kampas.

G. ir M.

Lietuvos Socialistinės Moksleivijos Aušrininkų Organizacijos ĮSTATAI.

(Priimti Aušr. Konfereocijos 1921 m. gruodžio m. 28—29 d.).

§ 1. Organizacijos tikslas:
Auklėti ir lavinti besimokančią jaunuomenę socialistinėj dvasioj ir skleisti socializmo idėją liaudyje.

§ 2. Veikimo priemonės:
Vadovautis žmogaus asmens aukščiausios tobulybės idealu, socializmo principais ir mokslu.

§ 3. Veikimo ribos:
Etnografinė Lietuva.

§ 4. Organizacijos sąstatas:
Organizacijos nariu gali būti kiekvienas moksleivis (-ė), turįs 15 metų amžiaus, sutinkąs su Organizacijos principais, įstatais ir pildąs nario pareigas.

Pažymėjimas: Moksleiviu skaitomas ir dėliai aplinkybių nebesimokąs, bet norįs toliau tęsti mokslą.

§ 5. Organizacijos tvarka:
a. Organizacija sudėta iš skyrių federacijos pagrindu.
b. Vyriausias Organizacijos Organas yra Metinė Konferencija, kurioje dalyvauja skyrių atstovai nuo 10 narių vienas ir praeitos Konferencijos rinktieji Centro Komiteto nariai.

Pažymėjimas: Nepilna dešimtis —6 ir daugiau siunčia atstovą, o 5 ir mažiau nesiunčia.

c. Konferencija sprendžia visus organizacijos reikalus ir renka:
1. Centro Komitetą iš 5 žmonių,
2. Vyriausią Revizijos Komisiją iš 3 žmonių,
3. Organizacijos vardu dirbančius asmenis,
4. Aušrininkų Centrinę Savišalpybės Fondo Komisiją.

d. Organizacijos reikalus, kurių Centro Komitetas neima savo atsakomybėn, riša organizacijos Taryba.
e. Organizacijos Taryba susideda iš Centro Komiteto narių ir skyrių pirmininkų.

Pažymėjimas: Pirmininkui negalint Tarybon vykti, Skyriaus Valdyba skiria jo vietininką.

f. Centro Komitetas veda organizacijos reikalus:
1. Leidžia „Aušrinę" ir kitus literatūros leidinius;
2. Skiria įvairias Komisijas;
3. Įgalioja asmenis veikti Centro Komiteto vardu;
4. Šaukia Konferenciją;
5. Šaukia Tarybą;
6. Palaiko ryšius, paskatina ir duoda skyriams nurodymų;
7. Užmezga ir palaiko ryšius su kitų tautų ir valstybių atitinkamomis jaunuomenės organizacijomis;
8. Siunčia atstovus į tarptautinius soc. jaunuomenės suvažiavimus;
9. Turi savo antspaudą;
10. Nustato ir paskelbia savo buveinės vietą.

g. Vyriausioji Revizijos Komisija revizuoja visas Organizacijos įstaigas: Centro Komitetą, įvairias Komisijas, skyrius ir kt.

§ 6. Skyrių tvarka:
a. Kiekvienoj vietoj, kame atsiranda 7

asmens, atatinką § 4, suorganizuojamas skyrius.

b. Toks skyrius įgyja Organizacijos skyriaus teises, kai Centro Komitetas jį pas save įregistruoja ir jam apie tai praneša.

c. Vidujinę savo tvarką nustato skyriaus visuotinas susirinkimas, prisilaikydamas pagrindinių dėsnių šitų įstatų.

d. Pradžioj, pabaigoj ir viduryje mokslo metų skyrius praneša Centro Komitetui apie įstojusius ir išstojusius ir prašalintuosius organizacijos narius.

e. Skyrius moka į Centro Komiteto iždą 25% visų savo mėnesinių pajamų.

f. Skyrius likviduojamas visuotino susirinkimo balsų daugumos nutarimu be šešių balsų. Likviduojant skyriaus turtas, pinigai, atskaitos, protokolai, knygos ir kt. perduodama C. K-tui.

§. 7 Kiekvienas Organizacijos narys turi išduotąjį jam Centro Komiteto nario biletą.

§ 8. Organizacija likviduojama paskutiniam jos skyriui likvidavusis. Likviduojant visas Organizacijos turtas skiriamas kitai kuriai nors Lietuvos Socialistinės Jaunuomenės Organizacijai.

§ 9. Konferencija palieka sau teisės įstatus savo nuožiūra taisyti, keisti.

Atitaisymas.

„Aušrinės" 1 (45) nr. 9 pusl. pradėjus spausdinti suiro ir buvo sustatytas be tinkamo korektūros atlikimo, ir todel įsibrovė daug klaidų. Svarbiausios: eil. 13 viršš., iš dešinės, yra: daryti skaito V. d. s. ir „Žiežirbos" veikimas... turi būti: daryti. Anot V. d. s. ir „Ž-os", veikimas...; eil. 22 viršš.: nosveikomis, turi būti: nesveikomis. Iš kairės: 24 eil. ap. turi būti: Verkiančios; 22 e. ap. t. b.: nebe pirmuosius; 14 e. ap. t. b.: Žemės; 10 e. ap. t. b.: Te platus pasaulis; 6 e. ap. t. b.: į ateitį šviesią; 5 e. ap. t. b.: tiesiame ... Iš dešinės: 26 e. ap. t. b.: erškėčiais; 22 e. ap. t. b.: užkurti; 18 ir 17 e. ap. turi būti šiaip eiliuojama:

einant į kovą už buvį naują,
teko patirti.

11 e. ap. t. b.: šalia; 8 e. ap. t. b.: „dreba žeme, griūva sostai;" 5 e. ap. t. b.: nėra nereikalingo verkšlenimo; 1 e. ap. t. b.: rausvą varsą žemei siuntė. Be to, 4 pusl. III antraštė: Socialistai, revoliucininkai,—turi būti: Socialistai revoliucininkai.

Redakcijai atsiųsta.

1. *Janonio raštai.* Kop. B-vės „Šviesos" leidinys Nr. 20, kaina 15 auks.

2. *A. Pašešupis.* Naudotojų tikyba. Kop. B-vės leidinys Nr. 21, kaina 4 auk.

3. *Tulelis.* Šešėliai, kaina 50 centų.

4. *„Draugas"* — socialistinės darbo jaunuomenės laikraštis, Nr. 1 ir Nr. 2.

5. *„Kibirkštis"* — Darbo žmonių ir jaunimo laikraštis (Mažojoj Lietuvoj), Nr. 1 ir Nr. 2.

Nuo Administracijos.

1) Pranešame mūsų skaitytojams — prenumeratoriams, kuriems „Aušrinė" buvo siuntinėjama nesumokėjus pinigų (į skolą) — toliau nesiuntinėsim, kol nebus atsiteista už pereitus Nr. Nr. ir atsiųsta pinigų (30 auks.) tolymesniam siuntinėjimui.

2) Administracijoje galima gauti visus, po karo išėjusius Lietuvoje, „Aušrinės" Nr. Nr., kaip pavienius ekzempliorius, taip ir visą komplektą.

TURINYS.

1. *Petr. Tarulis.* Varnas. 2. Ž. Audrų sūkuriuose. 3. *Matas* * * *. 4. *V. K.* Socializmo idealas. 5. *J. Dovynėlis.* Negyvosios liekanos dabarties kultūroje. 6. *P. Janeliūnas.* Ateities mokykla. 7. *Sekmaklasis.* Mok. prof. sąj. atstovų suvažiavimas. 8. Korespondencijos. 9. L. S. M. Aušrininkų O. įstatai. 10. Atitaisymas. 11. Redakcijai atsiųsta. 12. Nuo Administracijos. 13. Turinys.

ŠIO NUMERIO KAINA 7 AUKS.

„Aušrinės" Redakcijos ir Administracijos adr.: **Mariampolė, „Aušrinės" Redakcija.**

Leidžia **Aušrininkų Centro Komitetas.** Atsakomasis redaktorius J. Baronas.

„DIRVOS" Sapustuvė Mariampolėj. Spausdinti leido Mariamp. Karo Komendantas.

LMLTSR Retų knygų fondas Biblioteka

Priedas Nr. 2

Kazys Jakubėnas skaito „Aušrinę“, apie 1922 m.

LNB RKRS F 143-41

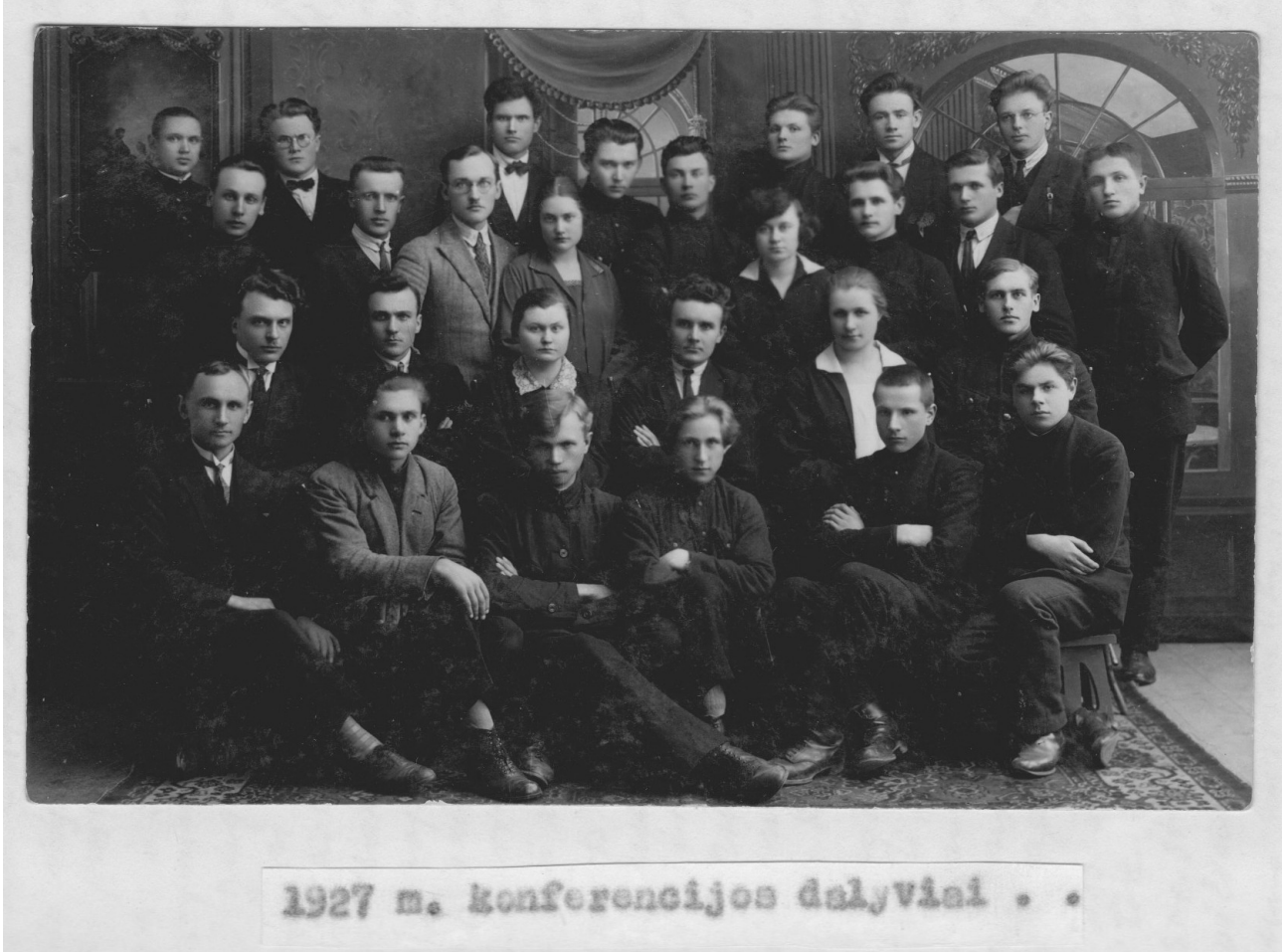
Priedas Nr. 3

I eilėje iš kairės: T. Narkevičius, V. Mėšlius, Luobikytė, M. Gudelis, nežinomas asmuo, Šobolis (teatro grimuotojas), V. Montvila.
II eilėje: A. Kaminskas, P. Lapinskas, nežinomas asmuo, Čepaitis, Vedrinaitis, J. Lembergas, J. Linkevičius.
III eilėje: A. Paliukas, J. Norkus, grimuotojas, nežinomas asmuo, J. Lukoševičius, N. Speičytė, K. Kriščiūnas, V. Butkus.
IV eilėje: Arminas, nežinomas asmuo, nežinomas asmuo, A. Stankevičiūtė, A. Ojansas (?), nežinomas asmuo, A. Vosylius, O. Lukoševičiūtė, J. Žiugžda, M. Navikaitė, L. Smulkštys, prieš J. Žiugždą sėdi: I. Sniečkutė, nežinomas asmuo, K. Boruta, Litinskas, Laskauskas.
V eilėje: 1-4 nežinomi asmenys, M. Krygeris, J. Kudirkaitė, 7-8 nežinomi asmenys, Virbickas, E. Šafas, L. Serbenta, nežinomas asmuo, B. Pauliukevičius, K. Lukša, nežinomi asmenys.
VI eilėje: nežinomas asmuo, A. Tornau, Vaitkevičius, M. Januškevičius, 5-7 – nežinomi asmenys, A. Murzaitė, V. Rubaževičius, Blažys, Pilipenka.

Agnė Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* Kaunas, 1969. Iš asmeninio Z. Kiaupos archyvo.

Priedas Nr. 4

Agnė Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai.* Kaunas, 1969. Iš asmeninio Z. Kiaupos archyvo.